

Abraham alias Amandus van Nispen 1646-1694

Pastoor van Walcheren te Middelburg
van Zuid-Beveland te Goes
van Zoetermeer

Nispen. (van)

Inhoud

Deel I beschrijving pastoor Abraham alias Amandus van Nispen	2
Inleiding	3
Hoofdstuk I. De Zeeuws-Leidse Van Nispens.....	7
Hoofdstuk II. De jeugdjaren 1646-1677 Abraham wordt Amandus.....	21
Hoofdstuk III. Pastoor te Middelburg	27
Hoofdstuk IV. Naar Goes	33
Hoofdstuk V. Pastoor te Zoetermeer	36
Slotwoord.....	49
Chronologie Amandus van Nispen	52
Bronopgave.....	54
Deel II Correspondentie van Amandus van Nispen met de apostolisch-vicaris Neercassel.....	55

Deel I beschrijving pastoor Abraham alias Amandus van Nispen

Inleiding

In de zomer van 1967 fietste ik met mijn tweede zoon, Pieter, naar Zoetermeer.

Wij waren in de beste stemming. Het was stralend weer. Het open landschap viel ons, in contrast met de stad waar we vandaan kwamen, te meer op. Pieter vond het leuk een fietstocht te maken nu de broers op vakantie waren en hij alleen thuis was, juist terug van een kamp. Bovenal waren we verheugd omdat een paar dagen eerder Claartje was geboren, onze enige dochter; na zes zonen! Alles was goed gegaan, zorgen ebden weg.

Waar praat je over tijdens een zorgeloze fietstocht? Het begon met zijn vraag, waarom we nu juist Naar Zoetermeer gingen. Wetende dat de richtpunten in Pieters geheugen door zijn maag worden bepaald, zei ik plagend: omdat allen wel 'meer zoet' van het leven willen proeven. (De rederijkerskamer van Zoetermeer heette dan ook 'Met Soetheit meer'. Het was, zoals mij pas later bleek, een goed schot, want een jaar later betekende het bezoek aan Zoetermeer nog primair: 'dat cafeetje waar we zo'n heerlijke biefstuk met ijs na kregen'. Voor mij vindt het verleden steun in de bezichtiging van een kasteel of een oud kerkje, een mooi schilderij of een markante spreuk, een fraai landschap, een bijzondere plant of vogel. Zo werd die fietstocht naar Zoetermeer voor mij iets bijzonders om de ontmoeting met Amandus van Nispen, die drie eeuwen her pastoor te Zoetermeer was.

Wij fietsten over de Voorweg waar Amandus zijn schuurkerkje inrichtte; we meldden ons bij de Pastorie om te constateren dat ons familielid inderdaad in de parochie geschiedenis voorkwam; we bezochten de gemeentesecretarie en gingen- na die biefstuk- terug naar Den Haag met een indruk Van Zoetermeers verleden, en wetende dat wij, fietsende in de tijd, nog juist daar waren voordat Zoetermeer een grootstad zou worden.

Toen de biefstuk allang verteerd was zette de herinnering aan Amandus van Nispen zich hechter bij me vast. Ik wilde hem beter leren kennen. Ik had thuis de studie van Bijleveld over 'Het geslacht Van Nispen te Leiden in de 17e eeuw'. Daarin vond ik veel van wat nu volgt. Ik had ook in de Haarlemse Bijdragen latijnse brieven van Amandus aangetroffen. Verder had ik nog wat sprokkels in mijn dossier zitten. Later vond ik van Dr. Kleyntjes SJ. in het Archief van het Zeeuws Genootschap 1948 een artikel over de Jezuitenstaties in Zeeland. Zo doemde Amandus uit de nevel van het verleden met steeds duidelijker zichtbare contouren voor me op.

Nu een jaar later is het weer zomer. Terwijl de kinderen in een Brabants bungalowkamp zich vermaken, geef ik daar vorm aan hetgeen ik over Amandus, die leefde van 1646 tot 1694, heb kunnen achterhalen. De zomers daarna completeerde ik met nieuwe vondsten dit verhaal. Ik hoop lezers, dat u met mij intensief wilt kennis maken met dit verre familielid. Het was een wat verlegen en melancholieke dorpspastoor, die maar 48 jaar oud is geworden. Al zoekende in zijn verleden bekwam mij een gevoel van medelijden, maar ook van respect voor deze man die zich als dorpspastoor opofferde terwijl hij meer voor een klooster of wetenschappelijke opdracht zich geschikt achtte. Het is de moeite waard na drie eeuwen hem uit de vergetelheid op te roepen, is voor onze familie in meer dan een opzicht van beslissende betekenis geweest; en zijn levensgeschiedenis en zijn persoon zijn onze aandacht alleszins waard. Maar voordat ik dat alles exacter aangeef wil ik hem verder aan u voorstellen.

Amandus werd als 'Abraham' in 1646 geboren in een gezin van Mennistische ouders. De vader, Adriaen Christiaensz, van Nispen, was afkomstig van Vlissingen en in 1643 poorter van Leiden geworden. Daar trouwde hij eind 1645 Johanna van Hoogmade, afkomstig van Amsterdam. Zijn vrouw was bij het huwelijk reeds in verwachting, want 5 maanden later werd de oudste van drie zonen geboren: Abraham. De tweede werd Adriaen genaamd; Christiaen was de jongste.

Vader Adriaen, die in de lakenhandel werkzaam was, was niet onbemiddeld. Diens moeder, Josina van de Steenkiste, was bepaald rijk, Het gezin van Adriaen en Johanna woonde op de Hoge Woerd te Leiden.

Begin 1652 verhuisde men naar Middelburg. Twee jaar later stierf de vader daar als voorganger van de Mennisten. De moeder hertrouwde, maar ook de stiefvader, Willeboort Oillaertsz, stierf enkele jaren later, waarschijnlijk in 1660. De moeder ging met haar drie jongens in 1661 naar Leiden terug. Daar trouwde zij ten derde male in 1662 maar reeds in maart 1667 kwam ook aan haar leven een einde. Zij werd nauwelijks 40 jaar oud.

Abraham liet zich in 1667 te Leiden als student in de letteren inschrijven, maar in januari 1668 is hij met achterlaten van zijn bezittingen verdwenen. Korte tijd later duikt hij te Leuven op als student in de theologie, deze zoon van een voorganger van de Mennisten! Hij wordt zelfs in 1675 rooms-katholiek priester gewijd waarna hij, mogelijk na een kort verblijf als priester te Brugge, in 1678, 32 jaar oud, pastoor van Middelburg wordt. Na enkele moeilijke jaren daar, wordt hij voor korte tijd overgeplaatst naar Goes om vanaf 1682 pastoor te Zoetermeer te zijn tot zijn dood in 1694. Daar wordt in 1685 het door hem gebouwde schuurkerkje ingewijd. Twaalf jaar is hij daar pastoor.

Vrij vroeg na zijn geboorte in juni 1684 te Leiden moet Amandus' neefje, Johan Adriaen van Nispen, zoon van broer Christiaen en Aleid den Doppe, bij zijn oom te Zoetermeer zijn gekomen. De moeder was te ziek om voor 't jong te zorgen. Oom Amandus zal zich voor deze laatste loot van onze stam veel moeite ter opvoeding hebben gegeven, doch als hij overlijdt in 1694 is dat neefje pas 10 jaar oud. Hij komt dan onder de hoede van de voogd die Amandus hem heeft toegewezen. Deze voogd beheert ook het vermogen dat zijn oom en vader voor hem hebben gereserveerd. Zijn vader trok zich terug in een klooster van de Kruisheren te Uden, waar hij in 1703 overleed. Inmiddels had Johan Adriaen zich, 15 jaar oud, als student te Leiden laten inschrijven. Bij de dood van zijn vader was hij 19 jaar toen hij alleen in de wereld kwam te staan. Maar die voogd moet hem een tweede vader zijn geweest, want reeds 22 jaar oud vraagt hij deze nog verlof te mogen trouwen met Aurelia ten Hagen te Gendringen. Hij vertrekt dan naar het Gelderse en daarmee begint een nieuw hoofdstuk van onze familie in de schaduw van het Huis Bergh. Oom Amandus te Zoetermeer is de verbindingsschakel tussen de Zeeuws-Leidse Van Nispens en die in Gelderland.

De invloed van Amandus van Nispen is in onze generatie nog voelbaar. Wij weten niets omtrent de opvoeding die hij zijn neefje onze stamvader Johan Adriaen van Nispen - heeft gegeven. Wij weten iets meer omtrent het vermogen dat hij hem naliet. Beide zijn voldoende geweest voor een goede start in het Gelderse. Acht generaties na Amandus handhaaft ons geslacht zich boven de middenmaat in opleiding en bezit.

Maar dat is niet waar ik naar toe wil, De keuze die deze Mennistenzoon deed voor het katholicisme

is een keuze geweest voor generaties na hem. Toen hij katholiek werd, volgde zijn jongste broer. Diens zoon werd katholiek geboren en bleef dat geloof trouw, gelijk generaties na deze. Zo werd zijn keuze onze keuze. Had Amandus anders gekozen, wij zouden anders zijn geweest.

Het is in de levensgeschiedenis van deze oom Amandus dat wij iets ervaren van de 17^e eeuwse contra-reformatie; een reformatie op contrasterende wijze ingezet door de Jezuïeten en de Jansenisten met hun steunpunt te Leuven. Amandus stond zeker niet aan de kant van de Jezuïeten, maar een Jansenist was hij, zo ver bekend, toch ook niet; wel moet hij daar dicht bij hebben gestaan.

Er is nog iets waarom ik een zwak voor Amandus heb. Hij had belangstelling voor familiegeschiedenis en genealogie. En ook daarin is hij in de familie niet alleen gebleven.

Het is bij deze dat ik namens de latere generaties over de eeuwen heen eer wil bewijzen aan dat familielid uit de 17^e eeuw. Luistert u verder naar me als ik zijn levensgeschiedenis meer in bijzonderheden tracht te schetsen?

Het is bijna met spijt, na jaren creatief met hem geleefd te hebben, dat ik door het afsluiten van deze publikatie afscheid neem van Amandus van Nispen. Hij werd een stuk van het leven van de schrijver.

Buurt van Nispen.

Loon op Zand

Juli-augustus 1968-1970

Toen ik reeds meer dan een maand op mijn sterfbed lag, deed zich door het ijveren van mijn jongens meer speciaal Maarten - de lang tevergeefs gezochte mogelijkheid voor de grotendeels in het latijn gevoerde correspondentie van Amandus van Nispen met de apostolisch-vicarius Neercassel door het Hugo Grotius Instituut te doen vertalen. Deze totaal ruim 20 18^e eeuwse brieven, afkomstig uit de Oud-bisschoppelijke Clerezie te Utrecht, vormen een integrerend deel van mijn produktie. Het verheugt me dan ook ze toe te kunnen doen voegen aan de desbetreffende hoofdstukken.*

Hiermede is een reeks voltooid.

- 'De Van Nispens en Bergen op Zoom' geeft een hypothese over de oudste generaties in de 15^e en 16^e eeuw.
- Dit boekje geeft van de Van Nispens de Zeeuws-Leidse geschiedenis in de 16^e en 17^e eeuw.
- Hierop sluit aan de studie over 'De koop en verkoop van Pannerden in 1803' en
- 'De Van Nispens en Bergh', waardoor wij genaderd zijn tot ± 1870.
- Tenslotte volgt dan het boekje van 'De Van Nispens als Kamerlid', waardoor wij reiken tot in deze eeuw.

Veel kan nog worden uitgediept. Ook met betrekking tot de contemporaine geschiedenis waren publikaties voorbereid, doch persoonlijke deelneming aan het laatste heeft publikatie belet. Mijn leven was te kort.

's-Gravenhage, 3 juni 1972.
Ruychrocklaan 110.

* Omdat de wenselijkheid bestond dit boekje snel gereed te hebben, is het niet mogelijk geweest - hoewel een aantal reeds vertaald was deze brieven als bijlagen toe te voegen. De brieven zullen later als een geheel worden uitgegeven.

Hoofdstuk I. De Zeeuws-Leidse Van Nispens

Het is niet zo heel veel wat ons bekend is over ons voorgeslacht gedurende de anderhalve eeuw voorafgaande aan de ongeveer 1700 beginnende Gelderse geschiedenis van ons geslacht. Tussen 1550 en 1700 woonden de vijf oudst bewezen generaties van onze familie te Vlissingen, Middelburg en Leiden. Het is vooral de verdienste van de Leidse genealoog J. Bijleveld geweest, dat wij er toch iets over weten. Tussen 1913 en 1917 stelde hij, gedreven door een grote vriendschap met Oom Frans van Nispen, de burgemeester van Pannerden, broer van mijn vader, een succesvol en grondig archief-onderzoek in. Zijn studie verscheen in 1917 in de Nederlandse Leeuw. Hij liet haar in 1940 herdrukken en schonk mij bij overlijden de retroacta en de boekjes die nog in zijn bezit waren.

Voordat ik hemzelf aan het woord laat meen ik goed te doen u de vijf eerste generaties, ter eerste oriëntatie van uw geheugen, kort te presenteren.

In de tweede publikatie van de familievereniging Van Nispen over de relatie van de Van Nispens tot Bergen op Zoom heb ik u de eerste generatie al genoemd:

Adriaen van Nispen trouwt circa 1550 Maria van Oosten
--

Ik heb daar toen een he1e beschouwing aan verbonden om aannemelijk te maken, dat deze Adriaen wellicht uit Bergen op Zoom afkomstig was. Tegelijkertijd heb ik echter, ter onderstreping van het hypothetisch karakter van m'n beschouwingen, opgemerkt, dat ook niet onmogelijk is, dat Adriaen uit Antwerpen of Vlaanderen afkomstig was. Het is zeker opvallend, dat de eerste generaties in Zeeland en Leiden, zowel in hun werk als in hun huwelijken, door relaties tot Vlaamse lakenhandelaren en Vlaamse doopsgezinden worden gekenmerkt.

In Rietstaps Wapenboek vermeldt Carel van Nispen tot Sevenaer (die het artikel over de Van Nispens schreef) dat Jan Marynuszoon van Oosten, 9 februari 1569 te Middelburg als doopsgezinde om den gelove verbrand, een na familielid van Maria en Adriaen was.

De tweede generatie wordt gevormd door:

Abraham van Nispen Trouwt te Middelburg 7 augustus 1588 Digna Thonisdr. Bollaert
--

Het zou mij thans te ver voeren zoveel mogelijk aan te geven wat omtrent dat echtpaar bekend is. Ik

volsta met de vermelding, dat Abraham met zijn zoon wordt genoemd als zij in 1637 een deel van hun pakhuis op de Peperdijk te Vlissingen afstaan aan de Mennistische gemeente, die daar haar 'vermaenhuis' vestigde. Dat pakhuis (deze eeuw afgebroken ten behoeve van een uitbreiding van de Koninklijke Maatschappij De Schelde) zal wel het magazijn zijn geweest voor de uitgebreide lakenhandel waaraan die Van Nispens deel hadden. Na de val van Antwerpen in 1585 was langs de Zeeuwse en Hollandse kust een intensieve export van linnen opgebloeid. De Van Nispens zaten in die stroom, sterk door familiebanden bepaald.

Digna Bollaert kwam van Antwerpen. Haar ouders, Antoine en Digne Piggen komen voor op de lijst van meer dan 12.000 personen die tussen 1567 en 1573 door de Conseil des Troubles, de Bloedraad van Alva, werden veroordeeld.

Abraham en Digna hadden wellicht meer dan twee kinderen. Onze aandacht is vooral gericht op de tweede zoon Christiaen. Maar de oudste, Adriaen, mag niet onvermeld blijven, omdat hij weer die band met het Mennisme markeerde. Hij was van 1650 tot 1656 voorganger van de Mennisten te Vlissingen.

Keren wij dan terug naar Christiaen. Hij vormde bij zijn huwelijk de derde generatie:

Christiaen van Nispen † mei 1652 trouwt Josina van de Steenkiste † aug. 1660
--

De twee eerste generaties moeten een zeker aanzien hebben genoten, anders zou Christiaen niet zo licht een zo gefortuneerde vrouw hebben gekregen. (Het zal u nog blijken hoezeer dat fortuin van de familie Van de Steenkiste een rol in ons verhaal speelt.) Wellicht was het bezit in onroerend goed, dat volgende generaties te Schoondijke hebben, van haar afkomstig. Ook de relatie tot de familie Den Dopper die van zoveel betekenis bleek is door haar aangebracht.

Christiaen en Josina vormden een gezin van zeker 4 kinderen. Bijleveld heeft er iets over genoteerd. U bekijkt eens aandachtig zijn in dit boekje gereproduceerde voortreffelijke overzicht van die relaties Hoogmade - Van Nispen Van de Steenkiste Den Dopper (bijlage 1).

Het voert mij ook hier weer te ver indien ik het vele dat mij bekend is omtrent de broers Abraham en Jacob met hun nageslacht te Vlissingen zou vermelden; zij behoorden tot de gegoede burgerij. Het zusje Maria verdient vermelding omdat zij trouwde met Joris van Hoogmade, de broer van Johanna. Johanna was namelijk op 15 december 1645, enige maanden vóór haar broer Joris van Hoogmade die Maria van Nispen te Vlissingen trouwde, te Leiden getrouwd met Adriaen van Nispen, de broer van Abraham, Jacob en Maria. Zij vormden de vierde generatie:

Adriaen van Nispen
† sept. 1654
trouwt
15 december 1645
Johanna van Hoogmade
1626-1667

Adriaen en Johanna waren de ouders van de centrale figuur in deze publikatie: Abraham alias Amandus van Nispen.

Ik heb in de inleiding en passant al iets over hen verteld; o.a. over Adriaen's dubbele beroep van lakenkoopman en voorganger van de Mennisten. Geboortig van Vlissingen, werd hij 1643 poorter van Leiden; vertrok van daar weer naar Middelburg, waar hij in 1654 overleed. Johanna trouwde nog tweemaal na Adriaen's dood en had zelfs nog twee kinderen van haar derde man, Jacob de Ruyscher. Deze Geertruyd en Jacob de Ruyscher waren dus halfzuster en -broer van Amandus. Zij komen in 't verhaal nog terug.

Adriaen en Johanna hadden drie zonen: Abraham (Amandus), Adriaen en Christiaen. Het gaat ons in deze beschrijving van de generaties nu om de laatste. Door zijn huwelijk te Leiden vormde hij een nieuwe schakel in de keten van ons geslacht: de vijfde generatie

Christiaen van Nispen
1653-1703
trouwt
Leiden
15 januari 1679
Aleida den Dopper
† 1694

Uit hen sproot onze Gelderse stamvader Johan Adriaen van Nispen.

Voor een beter begrip omtrent de familie relaties en het milieu waarin Abraham (Amandus) opgroeide, wil ik hier een lang citaat opnemen uit Bijleveld's publikatie over de Van Nispens te Leiden. Ik doe het met te meer genoegen omdat Bijleveld de kennis en de pen had om met nauwkeurigheid en verve in breed verband de historische achtergrond te schilderen van hem die wij in deze publikatie op de voorgrond plaatsen.

'Met Adriaen van Nispen Christiaensz, die 13 Feb. 1643 alhier poorter werd, begint het juist 50 jarig verblijf der familie te Leiden. Hij was een zoon van den vemogenden Vlissingschen lakenkoopman Christiaen Abrahamsz, die evenals zijn vader tot de voornaamste Doopsgezinden van Vlissingen behoorde. Zijne moeder Josina van (de) Steenkiste, behoorde tot het aanzienlijke Westvlaamsche geslacht van dien naam en was eene dochter van Jacob v. S. en Cornelia van Averbekke. Een 14 Dec. 1638 voor notaris Carel Outerman te Leiden verleden acte, leert ons, dat voor een schuld van 750 pond groot Vlaamsch aan Jacob van Steenkiste (hun vader en grootvader) borg bleven:

Josijntje van St. vrouw van Christiaan van Espen (sic), Neeltje van St. wede. van Franchoyts d'Achterzoone en Jan Beraet van Dixmuden met Philips den Dopper, koopman te Leiden, zoons van Antonijntge van St. laatst wede. van Jacob den Dopper. Door Philips den Dopper, die 15 Nov. 1641 aldaar poorter werd en er een bloeiende koopmanschap in laken dreef, die zich over geheel Europa en de Levant uitstreckte, is zijn volle neef Adriaen van Nispen naar alle waarschijnlijkheid tot het besluit gekomen, zich in de Sleuteistad te vestigen. Hij had nog broeders o.a. Abraham en Jacob en eene zuster Maria, die echter slechts terloops vermeld zullen worden, als zij in aanraking komen met Adriaen's kinderen. Hetgeen ik omtrent hen vond, zoeken men op de genealogische tafel (Bijlage I).

Adriaen en al de zijnen behoorden tot de zoogen. Vlaamsche Doopsgezinden, doch nam zijne vrouw uit een geslacht van de Waterlandsche, die vooral te Amsterdam zeer talrijk waren en eene strengere levensopvatting hadden. Vaak was er wrijving, waar beide fracties ruim vertegenwoordigd waren, maar in Leiden was men gewoon in vrij goede verstandhouding te leven, terwijl men in het algemeen kan zeggen, dat alle volgelingen van Menno een afkeer hadden van het betrekken van buitenstaanders in hunne geschillen. Daarbij komt, dat men, in Leiden vooral, zich rustig moest houden als dissenters. Leiden tocht was de zetel van het Staten-College, kweekplaats der a.s. dienaren "der ware Gereformeerde Religie". Daar ook troonde de machtige theologische faculteit, die zich vaak aanmatigde, de wet voor te schrijven aan het bestuur van stad en gewest. Al vervolgden zij en hunne creaturen bij voorkeur Catholieken en Arminianen (deze laatsten kregen eerst in 1674 verlof, binnen de stad te mogen vergaderen), Lutheranen en Doopsgezinden werden ook niet vergeten, als vooral de laatsten, door hun vlijt en welvaart dreigden tot eenige macht te komen die volgens de opvatting der onbegrensde machthebbers, onevenredig was met de zuiverheid van hun geloof.

Adriaen trouwde voor schepenen 15 Dec. 1645 met Jannetje dochter van Salomon Gerrit Vrancken. van Hoogmade, die in de Doopsgezinde kerk "de Toren" 9 Februari 1625 te Amsterdam was gehuwd met Geertruy Mol weduwe van Jan Keyser. De Hoogmade's behoorden tot de rijkste en aanzienlijkste Mennisten van Leiden, waar de oude Gerrit Vrancken met zijne zoons Salomon, Pieter en Balthen fabrikanten en kooplieden in laken en tevens karmozijnverwers waren. Jannetje is in 1626 als 2^e kind van Salomon te Amsterdam geboren en niet aldaar gedoopt. Waarschijnlijk had dit plaats kort voor haar huwelijk te Leiden, toen zij 19 jaar was. Adriaen en zijne vrouw woonden op de Hoogwoerd, waar hij in nauw verband met de huizen van de Hoogmade's en de den Dopper's zijne zaak dreef. Deze en nog andere handelshuizen van Doopsgezinden blijken, naar de talrijke notarieele procuraties ons leeren, vaak voor gezamenlijke rekening gehandeld te hebben; de onderlinge familieverwantschap heeft dit natuurlijk in de hand gewerkt. In iedere koopstad van eenig belang in de zeven provinciën, hadden zij een familielid of bekende als zaakgelastigde. Hoogstwaarschijnlijk is Adriaen in die hoedanigheid naar zijn geboorteland verhuisd, om te Middelburg naast eigen lakenkoopmanschap de belangen der Leidsche geloofsgenooten waar te nemen.

Na 30 Aug. 1646 bij notaris Doude met zijne vrouw een besloten testament te hebben gemaakt, testeerden zij nogmaals op 21 Jan. 1650 voor nots. Sylvester van Swanenburgh, doch beide stukken leeren ons weinig omtrent hen. In het begin van 1652 schijnen zij naar Middelburg verhuisd te zijn, waar zij op 13 April voor notaris D. van Huemen (wiens protocollen helaas zoek zijn geraakt) nogmaals eene uiterste wilsbeschikking maakten, waarbij zij de weeskamer uitsloten van inmenging in de voogdij over de kinderen. Vermoedelijk heeft Adriaen daarbij zijne vrouw tot voogdes benoemd en haar in het kiezen van medevoogden vrijgelaten. In dat zelfde jaar 1652 vinden wij van Adriaen vermeld: "Is bij en

met eendrachtige stemmen der geheele Gemeente ons gelast hem te versoucken tot dien dienst des woorts en hem belooft zoveel in den arbeyt te versoonen als mogelijk is". Slechts kort is hij voorganger geweest, want op 9 September 1654 is hij in de Oude Kerk van Zeeland's hoofdstad begraven. Zijne weduwe hertrouwde aldaar in de kerk der broederschap 4 April 1655 met Willeboort Oillaertsz, zelf weduwaar en te Vlissingen woonachtig en zoon van Oillaert Willeboortsz (van de Stoepe) die van 1628-1667 voorganger der Mennisten aldaar was. Doch ook hij stierf spoedig, vermoedelijk in 1660, zonder kinderen na te laten en Johanna van Hoogmade, ten tweeden male weduwe, keerde met hare drie zoons naar Leiden terug, waar zij reeds in het najaar van 1661 gevestigd waren. Haar oudste zoon, Abraham, testeerde er 15 jaar oud op 22 Nov. voor notaris Raven en vermaakte de helft van zijne goederen aan zijne moeder, de andere helft aan zijn jongeren broeder Christiaan. Deze Abraham werd 16 Mei 1667 ruim 20 jaar oud, bij de faculteit der letteren als student ingeschreven en woonde als zoodanig bij Maljaert den Dopper, vollen neef van den reeds vermelden Philips, doch deze was R.C.; waarschijnlijk is Philips zijne moeder (van de Steenkiste) in haren godsdienst gevolgd, doch heeft zijn katholieken neef, die lang niet zoo welvarend was als hij zelf, het voordeel gegund, zijn niet onbemiddelden pupil als student te mogen huisvesten. Van langen duur was de studie echter niet, want uit een inventaris door den (mede Mennisten) notaris Carel Outerma, 25 Jan. 1668 opgemaakt (zie bijlage II) blijkt, dat de student in die maand zonder orde op zijne zaken te stellen plotseling verdwenen was; zijne verdere levensloop zal later behandeld worden, als hij drie jaar daarna in geheel andere hoedanigheid en met een anderen naam weder te voorschijn komt. Zijne moeder was inmiddels ten derden male hertrouwd en wel op 7 Aug. 1662 met Jacob de Ruyscher een Mennist koopman in zijdelaken, wien zij nog twee kinderen, Jacob en Geertruyd genaamd, schonk. Kort na haar huwelijk zijn over hare zoons (bij acte voor nots. Outerma d.d. 10 Aug. 1662) tot voogden benoemd Philips den Dopper en Joachim Jacobsz Rouws; deze laatste werd (overleden zijnde) bij acte d.d. 27 Mei 1667 voor notaris Raven vervangen door hun oom Jacob van Nispen, koopman te Vlissingen en de eerste bij diens overlijden door den eigen neef hunner moeder Gerrit Balthenz. van Hoogmade (9 Maart 1670, nots. den Oosterlingh). Ook haar 3^e huwelijk was kortstondig; nauwelijks 40 jaar oud stierf Johanna van Hoogmade en werd 4 Maart 1667 in de Hooglandsche Kerk begraven. Bijna twee jaar daarna hertrouwde de Ruyscher met Maria de Lanoy (19 Jan. 1669) om echter binnen het jaar ten grave te dalen († 2 Dec.); zijne weduwe, die tot den Doopsgezinden tak van dit geslacht de Lanoy behoorde, hertrouwde 7 Juni 1670 met Christiaan Lodewijksz. van Simmerlaet.

Omtrent den 2^{en} zoon van Adriaen van Nispen en Johanna van Hoogmade, mede Adriaen genaamd, weten wij slechts weinig. Hij moet omstreeks 1650 te Leiden geboren zijn, woonde in 1669 te Utrecht en heeft aldaar blijkbaar in de rechten gestudeerd, ofschoon men zijn naam tevergeefs zoekt in het album dier Hoogeschool. In 1678 is hij als advocaat voor den Hove van Holland, gemachtigde eener Utrechtsche familie bij verkoop van vast goed in die provincie, terwijl hij als licentiaet in de rechten, gewoond hebbende in den Haag, wordt aangehaald in eene briefwisseling tusschen de laatste Vlissingische van Nispen's en den kolonel Jacob H. van Nispen in het midden der 18^e eeuw (zie mijn reeds genoemd artikel in *Taxandria* 1915/6).'

Van den derden en jongsten van het echtpaar van Nispen-van Hoogmade, Christiaan den stamvader van het huidig geslacht, weten wij, dat hij te Middelburg is geboren en naar verschillende acten, die zijn leeftijd noemen, ons leeren, in Mei 1653. Waar zijn oudste broeder Abraham genoemd was naar zijn toen (1646) nog levenden overgrootvader Abraham Adriaensz, zijn broeder Adriaen naar Adriaen Abrahamsz, voorganger der Mennisten te Vlissingen van 1650-1656, den oudsten broeder zijns

grootvaders Christiaen Abrahamsz, daar heette onze Christiaen naar zijn grootvader , die juist een jaar voor zijn geboorte overleden was.

Voordat ik aan de levensgeschiedenis van Amandus van Nispen begin moet ik nog iets meer vertellen over de studie betreffende zijn voorouders. Amandus heeft daar zelf aan deelgenomen. Zijn genealogische belangstelling komt begin 1668, als hij 22 jaar is, duidelijk aan het licht. Bij de spulletjes die hij op zijn studentenkamer in Leiden bij zijn plotseling vertrek heeft achtergelaten, blijken behalve kaarten en tekeningen ook te behoren genealogische werken over de koninklijke familie De Courtenay, over de Bourbons, over het huis De Chastillon aan de Marne, de Genealogia Flandrica, de Kroniek van Holland, een verzameling wapenteekeningen en een heraldisch standaardwerk, een werk over de familierelaties 'des rois et princes de Gaule', een franse genealogische geschiedenis en de historie van Chambray. Dat is alles samen nogal wat voor een student in die leeftijd. Had hij het zelf bijeen gezocht of had wellicht b.v. zijn vader reeds deze genealogisch-historische belangstelling? Het is wel opvallend hoe sterk deze belangstelling op Frankrijk was gericht, al ontbreekt aandacht voor Vlaanderen en Holland niet. Deze Franse belangstelling blijkt er bij de leesboeken niet te bestaan. Er moet een reden voor zijn waarom die er in de genealogische sector wel was. Andere wetenschappelijke werken blijkt hij dan niet te hebben. Wat er op zijn kamer allemaal verder nog was kunt u in bijlage II zien. Ik kom er nog op terug.

Het is mij bekend dat na zijn overlijden opnieuw zijn genealogische belangstelling de aandacht trok. Aangenomen wordt, dat zijn genealogische notities, hetzij door de verkoop van zijn boekerij bij Moetiens, hetzij door een familierelatie van b.v. de Hoogmades met de genealoog Van Alkemade, in het bezit van de laatste kwamen en daarna van A.B. van Spaen waardoor zij in de collectie-Van Spaen bij de Hoge Raad van Adel kwamen. Daar is als overtuigend bewijs nog te vinden de kwartierstaat van 'Amand van Nispen, Pasteur de l'Eglise Cathedrales de St. Pierre à Middelbourg'. Het klinkt wat pompeus 'de kathedraal van Middelburg' voor een schuilkerkje in een particuliere woning. Aangezien Amandus tussen 1678 en 1680 pastoor te Middelburg was, moet de kwartierstaat in die jaren tot stand zijn gekomen.

Alles wijst erop dat Amandus zich aanvankelijk heeft laten beïnvloeden door de koning van wapenen De Launay te Brussel. Dit is Pierre-Albert de Launay, heraut van wapenen van het hertogdom Brabant. Deze overleed in hetzelfde jaar als Amandus (1694). Zijn broer Jean de Launay was als falsificator nog beruchter dan Pierre. Tenslotte werd Jean zelfs door het parlement te Tournai ter dood veroordeeld en op 63-jarige leeftijd in 1687 geworgd. Pierre werd vanaf 1672 wegens medeplichtigheid aan de falsificaties van zijn broer door de procureur-generaal van Brabant ook vervolgd, die hem te Treurenberg in de gevangenis liet opsluiten. In 1674 kwam hij na 15 maanden gevangenschap vrij met de verplichting de door hem vervalste wapenschilden voor het gerecht stuk te breken. Amandus heeft verschillende werken van De Launay (Mej. Van Zanten Jut vermeldt er zes in de eerste 65 delen van de collectie-Van Spaen) in zijn bezit gehad. Toen Amandus 20 jaar oud was kwam De Launay op bestelling van onze in genealogie zo geïnteresseerde Leidse Van Nispen? - met een stamboom van de Van Nispens voor de dag. Deze stamboom van 1666 is voor de oudere generaties van voor 1550 een vervalsing. Helaas hebben de genealogische onderzoeken betreffende ons voorgeslacht van dit dwaalspoor veel last gehad.

Ik ben niet van plan in dit hoofdstuk het spinsel van De Launay nog eens te vermelden. Wei had ik er behoefte aan het te signaleren in verband met Amandus' genealogische belangstelling. De genealogische bedrijvigheid werd in die tijd nog lang niet bedreven op de exacte wijze van deze eeuw, op de wijze van Bijleveld.

Mij lijkt echter dat Amandus, zijn bronnen mogen dan soms niet geheel zuiver zijn geweest, serieus gezocht heeft naar het betrouwbaar juiste. Telkens brengt hij correcties aan.

De genealogisch-heraldische produkties van Amandus verdienen stellig een nog wat nauwkeuriger onderzoek dan mij thans mogelijk is in te stellen. Toch wil ik - verwijzende voor meer naar een bijlage

–
er iets over zeggen. Na van fotocopies van brieven van pastoor Amandus van 1678 tot 1683 aan de apostolisch-vicaris Neercassel het handschrift te hebben vastgesteld, bleek bij vergelijking bij de Hoge Raad van Adel, dat waarschijnlijk van de eerste 63 delen van de collectie-Van Spaen er ongeveer 34 in dat handschrift van de pastoor tot stand zijn gekomen; ook nr. 85 is van Amandus afkomstig. Dat wijst erop, dat zijn genealogisch-heraldische activiteit omvangrijker is geweest dan tot nu toe werd vermoed. Het zijn vooral Zuid-Nederlandse geslachten van vorsten en hoge adel, en ook wel Hollandse en Zeeuwse die zijn aandacht hebben gehad. Hij heeft veel kwartierstaten gemaakt en daar fraaie wapens bij getekend die nog altijd mooi helder van kleur zijn. Als voorbeelden worden hier zijn eigen kwartierstaat met 16 kwartieren gegeven, opgesteld op twee verschillende manieren (voorkomend als nr. 40 in deel 17B en op folio 55 van deel 12 van de collectie-Van Spaen), Deel 63b is speciaal (als werkcahier?) gewijd aan wapens van aan het geslacht Van Nispen verwante families. (Bijlagen III, IV en V).

Het is op het eerste gezicht aannemelijk dat de eerste 63 nummers van de collectie-Van Spaen uit een bibliotheek afkomstig zijn, Zij zijn ongeveer op dezelfde wijze in leer ingebonden, De boeken hebben in drie eeuwen wat geleden, maar met weinig fantasie is weer voor de geest te halen hoe fraai die collectie moet zijn geweest toen zij nieuw was en in Zoetermeer bij Amandus op zijn kamer in de boekenkast stond. Uiterlijke en innerlijke verzorging verraden de hand van een koesterende amateur, die zijn collectie van waarde wist. Het is mij bij gebrek aan tijd niet mogelijk geweest mij een overzicht te verwerven van alle geslachten en bijzondere personen die zijn aandacht hebben gehad. Een zorgvuldige studie van het gehele oeuvre zou nog wel eens interessante aspecten over Amandus en ten behoeve van de collectie-Van Spaen kunnen opleveren. Amandus' werk is de basis geweest voor het werk van de beide Van Spaens. Amandus was in 1694 gestorven; Alexander Bernhard van Spaen begon na de dood van zijn vrouw, Johanna van Laer, in 1705 zijn genealogische arbeid. Zijn kleinzoon Willem Anne van Spaen la Lecq heeft op de collectie van zijn grootvader weer verder gewerkt en op diens beroemde studies hebben vele anderen zich gebaseerd (Polvliet, Van Beeck Calkoen, Snoukaert van Schauburg, Rietstap, v.d. Lely e.a.).

Keren wij na dit lange verhaal over Amandus' hobby voor genealogie en heraldiek nog even terug naar de Doopsgezinde omgeving, waaruit hij voortkwam. De Doopsgezinden vinden hun voorlopers in de Anabaptisten, een in Zurich ontstane hervormingsbeweging, die daar in 1525 een vastere vorm kreeg, waarbij afwijzing van de kinderdoop, een levenswijze volgens het Evangelie en vrijheid tegenover de wereldlijke overheid centraal stonden. Deze beweging verspreidde zich, mede door vervolging, snel door Zwitserland en langs de Rijn tot in de Nederlanden (1530); in de Nederlanden

was de bodem ervoor voorbereid door de Moderne Devotie en de sacramentariërs. Bijna overal, waar aanhangers gevonden werden, kwam er wrijving met de daar heersende Rooms-katholieke of Lutherse overheden, gevolgd door 'ketter-processen' en verbanning; de eerste protestante martelaren vindt men dan ook alle onder de Anabaptisten.

In deze tijd van sociale onrust en door de emotionele geladenheid van dit nieuwe geloof, leidde het beginsel van een zuiver evangelische levenswijze al snel tot excessen: Melchior Hoffman en na hem Jan Matthijs predikten, dat Christus' wederkomst nabij was. Men moest zich laten herdopen, omdat met die wederkomst het duizendjarig heilsrijk zou beginnen. De bezetting van hun volgelingen van Munster (1534-1535) liep tenslotte op een fiasco uit. Maar ondanks deze excessen waren er vooral in Vlaanderen, Holland en Friesland aanhangers van de leer, die een streng en teruggetrokken leven op de achtergrond leidden en zo behoorden tot de vreedzaamste der protestantse richtingen. De geschiedenis van het vroegste protestantisme in de Nederlanden is dan ook voornamelijk die der Doopsgezinden.

Hun organisator werd Menno Simons, die in 1536 zijn pastoraat in Witmarsum neergelegd had, en waarnaar de Doopsgezinden in Duitsland en de Engelssprekende landen Mennoniten (of Mennisten) genoemd worden. De gemeenten der Doopsgezinden zijn 'soevereine' eenheden, zonder hiërarchiek verband; zij kozen zelf hun oudsten (bisschoppen) en slechts incidenteel kwamen afgevaardigden ervan bijeen om over geloofspunten te beraadslagen; een geloofsbelijdenis kennen zij niet: ieder belijdt zijn eigen (Bijbels) geloof, alvorens gedoopt te worden.

In de Zuidelijke Nederlanden woonden vooral aanhangers in de textielsteden als Gent en Leper, maar ook in Antwerpen en Brugge, Kortrijk, Hasselt en Tongeren. Men neemt aan dat de gildenbijeenkomsten, waar het zelfstandig denken werd geleerd, kweekbodems voor de Doopsgezinden waren. Hun aantal is moeilijk te schatten, maar zal de 10.000 zeker overschreden hebben. In 1566 waren er te Antwerpen ongeveer 2000 Mennisten. Toen zij na de komst van de hertog van Alva gedwongen waren uit te wijken - zo trokken na de val van Antwerpen 35.000 burgers weg - kwamen velen van hen in de Hollandse en Zeeuwse steden terecht, zoals Leiden en Haarlem, waar zij de textielnijverheid tot bloei brachten.

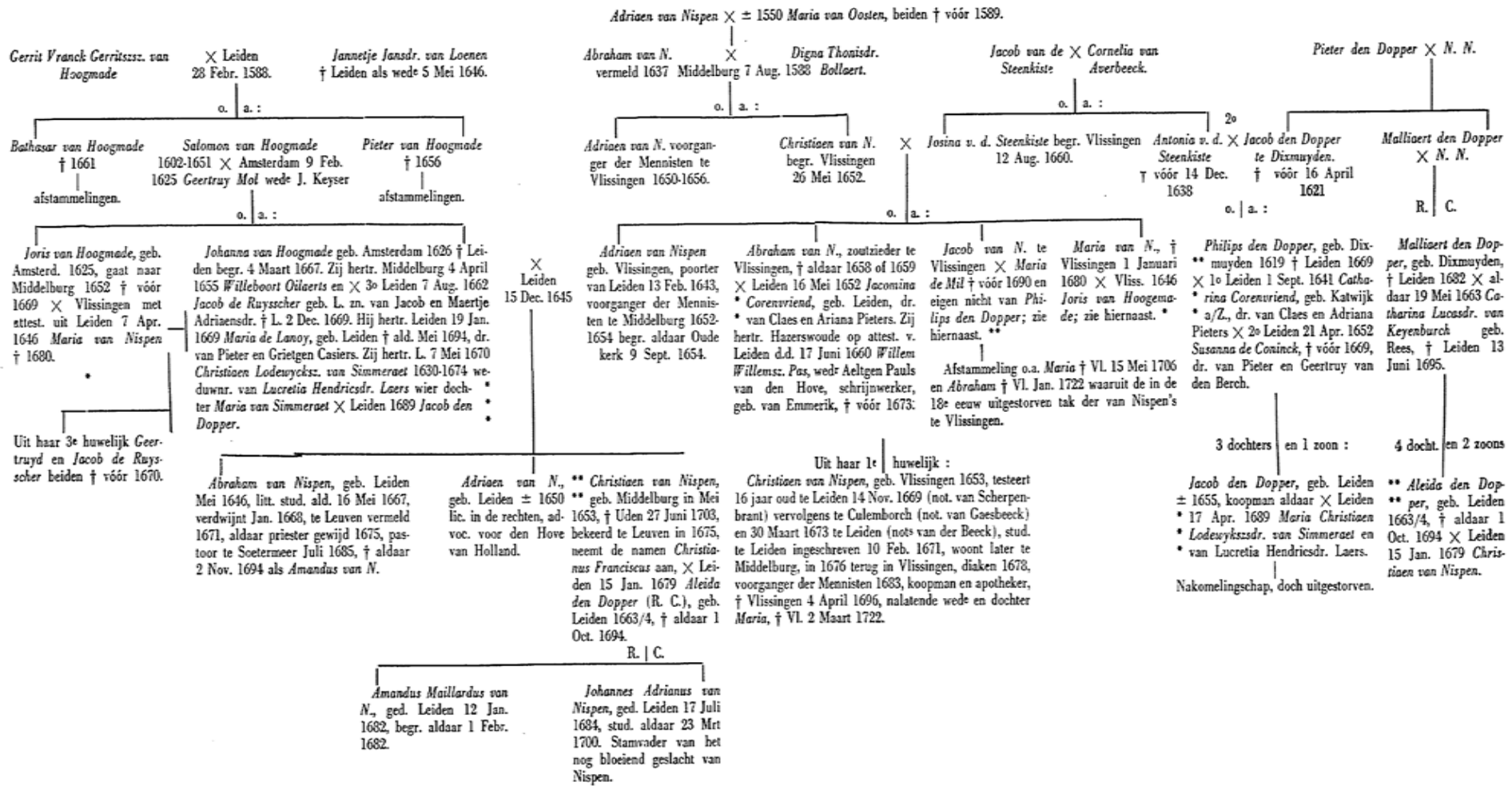
Onderlinge afwijkingen in de leer leidden er echter al snel toe, dat zich in verschillende plaatsen naast elkaar Vlaamse en Friese en later ook anders genoemde gemeenten vormden; deze namen behoeven echter niet altijd op de herkomst der leden te slaan, hoewel dit in het begin meestal wel het geval is geweest. De geschiedenis der Doopsgezinden kenmerkt zich dan ook tot het einde der 18de eeuw door uit elkaar spatten - soms op zeer ondergeschikte geloofspunten - en hereniging der verschillende groeperingen. Pas in 1811 kwam als overkoepelend orgaan de Algemene Doopsgezinde Sociëteit tot stand. Predikanten hadden de gemeenten oorspronkelijk niet: de leraren of vermaners, zelf gemeentelieden, namen het predikambt waar. Vanaf het einde der 17de eeuw werd de behoefte aan speciaal daartoe opgeleide predikanten groter, wat resulteerde in de oprichting van de nog bestaande kweekschool in Amsterdam.

De geschiedenis der oudste generaties der Van Nispens en hun aanverwanten sluit volledig aan bij het vorenstaande. De Vlaamse afkomst van velen van hun vrouwen in de oudste generaties, hun aandeel in de lakenhandel en de leidinggevende rol in de Mennistische bijeenkomsten waren in hun

persoon als een geïntegreerd.

Aan het einde van dit hoofdstuk gevoel ik de behoefte vooral de indruk weg te nemen - mocht die zijn ontstaan dat over Amandus' familie en voorouders alles is gezegd en gevonden wat gevonden kon worden. Dat is stellig niet het geval. Een halve eeuw na Bijleveld's studie weten we meer vooral over Amandus' verblijf als pastoor te Middelburg, Ik ben ervan overtuigd dat na ordening van meer archieven, bij goed gericht en met uithoudingsvermogen uitgevoerd onderzoek nog heel wat kan worden gevonden, niet alleen over zijn Leuvense en Zoetermeerse periode maar ook over zijn voorouders. Men zal dan moeten werken op de thema's Mennisme, lakenhandel en Vlaanderen. Indien deze studie voor een dergelijk onderzoek de stimulans zou geven, word ik wel beloond.

Overzicht van Doopsgezinde geslachten, in de 17^e eeuw te Leiden gevestigd.

Bijlage II Prothocol No. 462 van nots. C. Outerman van 1668 acte No. 2S in Gem. Archief van Leiden

Extract uit den:

Inventaris van de meuble goederen bevonden binnen de Stadt Leyden ten huuse van Mailliaert den Dopper, mr. Kleermaecker, toebehorende Abraham van Nispen, dewelcke by den voorscr. Mailliaert den Dopper heeft innegewoont ende op zijn stilswijgens vertrec, terzelver plaatse gelaten en bevonden is geweest, 't samen gevoegt by Caerl Outerman nots publ. by den Hove van Hollant, geadmitteert binnen Leyden voors. residerende, ten verzoecke van Sr Philips den Dopper coopman, meede voogtover den voorscr. Abraham van Nispen.

Behalve kleeren, bed, meubelen o.a. een fiool in een kist en 2 cithers, 1 folio en een pak muzijk boexkens, kleine comedie boexgens, kaarten en teekeningen:

Een boekencas waarin o.a.:

In folio:

- Histoire généalogique de la maison Royale de Courtenay.
- Le martyrologe des Chevaliers de St. Jean de Jerusalem diets de Malte.
- Histoire de la Maison de Chastillon sur Marne.
- Genealogia Flandriea.
- Alliances genealogiques des rois et princes de Gaule.
- Généalogie de la maison de Bourbon.
- Recueil de plusieurs pieces et figures d'armoiriers.
- Kroniek van Holland.

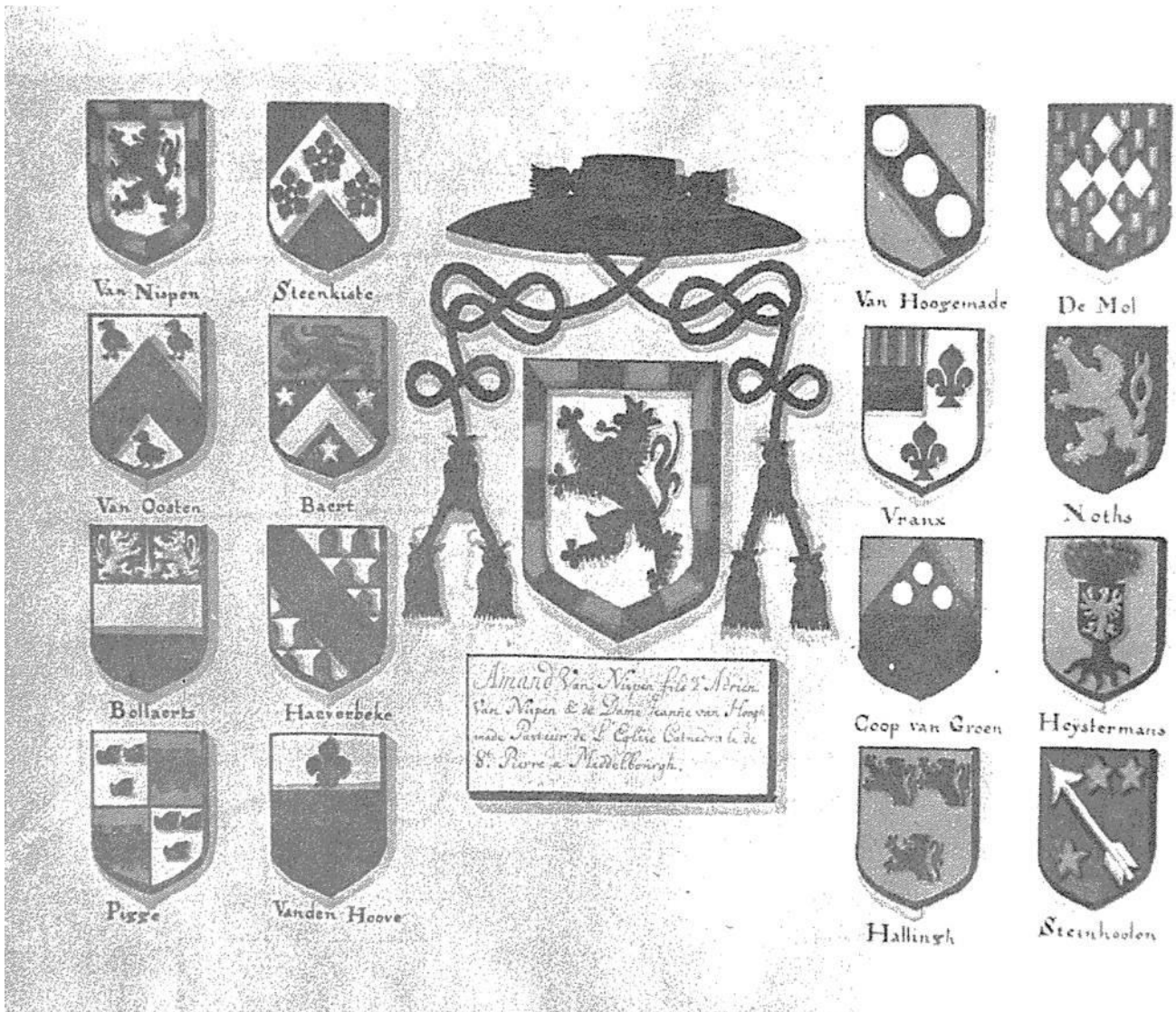
In quarto o.a.:

- Iconologia, d.i. uitbeelding des verstants.
- Histoire genealogique de France.
- Histoire de Chambray.
- Le trophée d'Armes heraldiques.
- Jan van der Veen's Zinnebeelden.
- Bocacio's vijftig vertellingen.

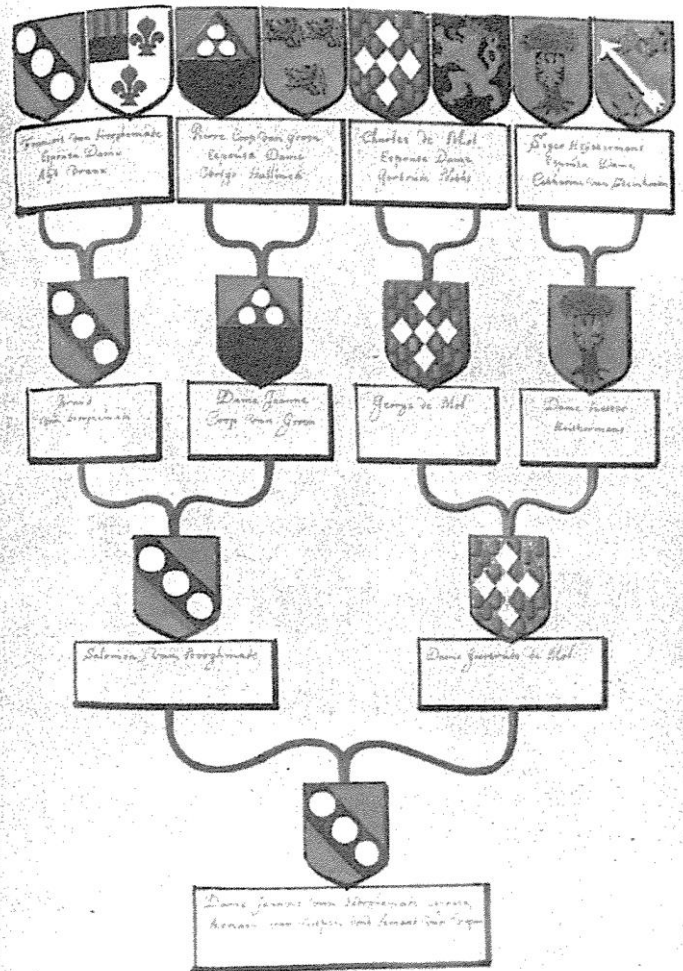
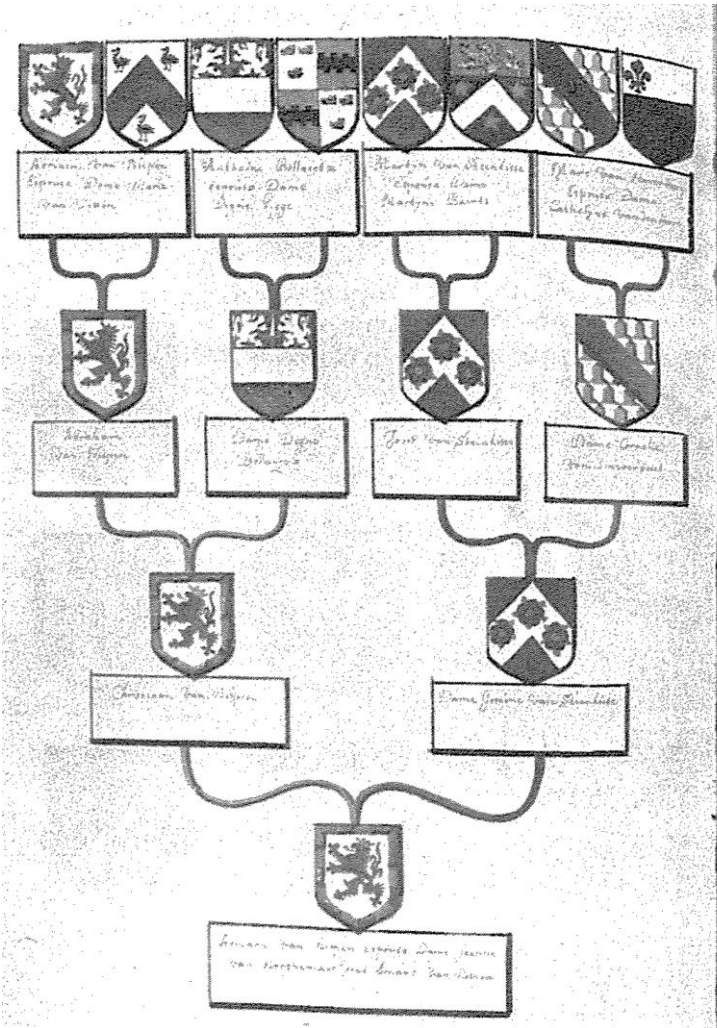
In duo decimo o.a.:

- Zuid-Hollandsche Thessalia.
 - de klugtige Boscajer
 - de doorlugtige comediant
 - de Spaanse dromer
 - de roe voor de schoorsteen
 - de getrouwe liefde
 - de ontschaeckinge van de Schoone Clarinde
 - de vastende paep
 - rampzalige arglistigheyt
- de doorslepen bedrieger in 2 deelen
wijders 1 ducaton, 3 gulden 3 S1.

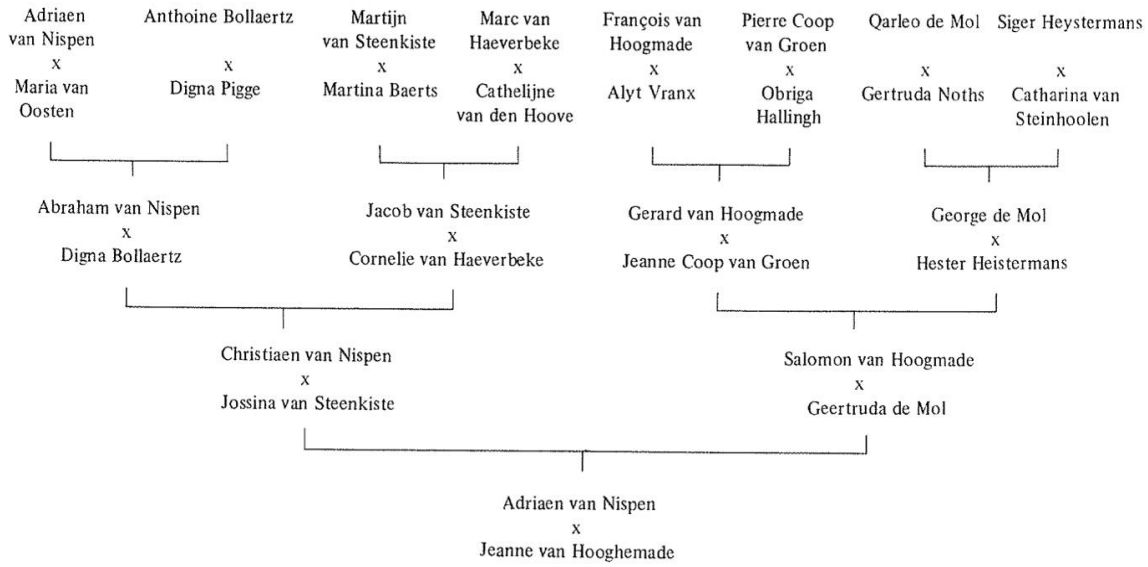
Bijlage III

Bijlage IV

Bijlage V

Dit zijn de ouders van Adriaen, Abraham
alias Amandus en Christiaen (Frans) van Nispen

Hoofdstuk II. De jeugdijaren 1646-1677 Abraham wordt Amandus

Hoewel hiervoor in ander verband al een paar maal vooruit is gegrepen op hetgeen voor de levensgeschiedenis van onze hoofdpersoon van belang is en enige herhaling dus gaat optreden, meen ik toch nu zijn levensverhaal in bijzonderheden van het begin af aan te moeten vertellen.

Uit latere leeftijds aanduidingen weten wij dat Abraham, die later Amandus zal heten, in mei 1646 werd geboren. Zijn vader was toen drie jaar burger van Leiden, afkomstig van Vlissingen, en als lakenkoopman woonachtig op de Hoge Woerd. Neef Philips den Dopper, die een belangrijke rol speelde in het leven van dit gezin, was vooruit gegaan en al in 1641 Leids burger geworden.

Vader Adriaen Christiaensz. van Nispen was op 15 december 1645 getrouwd met Johanna (Jannetje) van Hoogmade die toen 19 jaar oud was.

In het jaar dat vader Adriaen zich door Abraham van Schoor liet schilderen, moet de tweede zoon, zijn naamgenoot Adriaen, zijn geboren. De datering van 1650 is niet exact maar veel kan het niet schelen. Deze broer Adriaen heeft, voorzover wij weten, in het leven van zijn broers verder geen belangrijke rol gespeeld. Hij schijnt zijn eigen weg te zijn gegaan; werd licentiaat in de rechten en was later advocaat voor den Hove van Holland. Hij woonde in Utrecht en later in Den Haag. Hij schijnt Amandus wel overleefd te hebben, want in 1766 verklaart P.J. van Nispen te Vlissingen van 'Neeff Adriaen van Nispen' gehoord te hebben, dat Amand 'te Soetermeer heeft gewoond alsmede te Lovayn in ponteficio in augt. 1675'.

Als Abraham slechts 6 jaar oud is verhuist het gezin naar Middelburg. In dat jaar 1652 overleed te Vlissingen waar hij 26 mei werd begraven, grootvader Christiaan van Nispen. De grootvader van Moederszijde, Salomon van Hoogmade was 't jaar daarvoor reeds gestorven. In Middelburg leert de jongen zijn latere pastoorsplaats kennen.

Maar zijn gedachten zijn daar nog ver van af. Aan de hand van zijn godsdienstige ouders moet hij in die tijd vele malen zijn meegegaan naar de Mennistische godsdienstoefeningen. Zijn vader was te Middelburg zelfs tot voorganger van de Mennisten gekozen. Op velerlei wijzen blijkt, dat de Mennistische geloofsopvatting centraal is geweest in dit gezin, bij de aanverwanten en vrienden.

Een jaar later, in mei 1653, wordt dan in het gezin van Adriaen en Johanna het derde zoontje geboren: Christiaan. Dat zou onze stamvader worden. Christiaan moet tegen zijn zeven jaar oudere broer Abraham hebben opgezien en omgekeerd ging de aandacht van de oudste levenslang naar de jongste uit. Hun levensgeschiedenis is zo verstrengeld, dat ik die meen als een geheel te moeten geven.

Als Abraham 8 en Christiaan slechts 1 jaar oud is, sterft vader Adriaen. Hij werd te Middelburg op 9 september 1654 in de Oude Kerk begraven. Moeder Johanna moet met drie kleine kinderen een moeilijke toekomst voor zich hebben gezien. Maar nog geen jaar later, op 4 april 1655 hertrouwde zij te Middelburg met Willeboort Oillaertsz (van de Stoepe) de zoon van een voorganger van de

Mennisten te Vlissingen. Deze stiefvader overleed echter weer enkele jaren later zonder zelf kinderen na te laten.

Johanna van Hoogmade, ten tweede male weduwe, keerde toen het Zeeuwse de rug toe om terug te keren naar waar zij met haar eerste man, Adriaen van Nispen, de eerste zes huwelijksjaren woonde.

Inmiddels had op 12 augustus 1660 te Vlissingen ook de begrafenis plaats gevonden van Josina van de Steenkiste, de vrouw van Christiaan van Nispen, de grootouders van Johanna's drie zoontjes. Financieel zal dat wel voor het jonge gezinnetje van betekenis zijn geweest.

Als Abraham, Adriaen en Christiaan met hun moeder begin 1661 in Leiden terug zijn, zijn ze nog maar 14, ongeveer 11 en 7 jaar oud en wat heeft de dood dan al niet om zich heen gegrepen! De mensen werden in die tijd niet oud. Dat valt niet alleen in deze familiegeschiedenis op. Zijn het elders veelal de vrouwen die in die tijd in het kraambed jong sterven, hier zijn het de mannen die jong uitvallen.

Johanna moet een aantrekkelijke vrouw zijn geweest, want ondanks de zorg voor drie jongetjes trouwt zij ruim een jaar later, als zij 36 jaar is, op 7 augustus 1662, ten derde male met een Mennistisch lakenkoopman Jacob de Ruyscher. Deze schenkt zij nog twee kinderen, Geertruyd en Jacob, die dus halfzuster en halfbroer waren van de drie Van Nispentjes. Zeven jaar later - in augustus 1669 als Christiaan van Nispen 16 jaar oud is en hij zijn oudste broer wat uit het oog heeft verloren, maakt hij zelfs zijn halfzusje, dat dan pas een paar jaar oud is, universeel erfgenaam. Een jaar eerder hadden Abraham en Christiaan laten vastleggen, dat deze Jacob en Geertruyd de Ruyscher bij overlijden van een van hen f 800,- zouden krijgen en Christiaan had in maart en mei van 1669 bij testamentaire beschikking dat bedrag nog verhoogd tot f 2000,-, zowel voor dat halfzusje als f 2000, voor stiefvader Jacob de Ruyscher.

Kort nadat de moeder ten derde male was getrouwd, werd bij notariële akte (10 augustus 1662) gezorgd voor de voogdijschap over haar drie oudsten. Philips den Dopper werd de eerste voogd.

Dit derde huwelijk heeft ook maar enkele jaren geduurd. Als op 4 maart 1667 te Leiden in de Hooglandse kerk moeder Johanna wordt begraven, lopen achter de baar de drie jongens van Nispen: Abraham 20 jaar oud, Adriaen ongeveer 17 en Christiaan nog geen 14 jaar. Stiefvader De Ruyscher hertrouwde al weer in 1669. De Van Nispentjes hebben dan geen ouderlijk huis meer.

Ik heb de indruk, dat zij een nieuw tehuis hebben gevonden bij de katholieke neef van Philips den Dapper: Mailliaert den Dopper. Als namelijk ruim twee maanden na zijn moeders dood op 16 mei 1667 onze Abraham zich als student te Leiden laat inschrijven in de faculteit van de letteren, zegt hij bij het gezin Den Dopper te wonen. En ook de jongste Christiaan is daar in 1675 als student gedomicilieerd. Mailliaert of Maljaert was afkomstig van Dixmuiden. Hij was in 1660 poorter van Leiden geworden en 19 mei 1663 daar getrouwd met Catharina Lucasdr. van Keyenburch, afkomstig uit Rees. Zij woonden eerst in de Koorsteeg en later in de Nieuwstraat achter de Hooglandse Kerk. Als variant op het textielberoep was hij rneester-kleermaker. Zij kregen zes kinderen: Aleid, Pieter, Maria, Comelis, Antoinetta en Thomas.

De drie jongsten werden in 1672, 1674 en 1676 geboren. Aleid, de oudste, zal in 1663 of 1664 zijn geboren. Als de drie knaapjes van Nispen in 1667 wezen zijn geworden, is dat Den Dopper-gezin echter nog maar klein.

Voordat Abraham, nog geen 21 jaar oud, zich in 1667 als student liet inschrijven (en de Staten van Zeeland bij resoluties van 15 en 25 november 1667 hadden toegestaan dat hij gelden uit zijn grootmoederlijke erfenis mocht opnemen voor het afmaken van zijn studiën (bijlage VI)) had hij reeds op zijn 15^e jaar een testament gemaakt. De helft van zijn goederen vermaakte hij in 1661 aan zijn moeder, de andere helft aan zijn jongste broer Christaen. Adriaen kreeg dus niets toegedacht. Uit dit testeren - nog vele malen herhaald door broer Christaen - en zich laten inschrijven als student blijkt de gegoedheid van deze Van Nispens.

Die letterenstudie van Abraham zal niet veel betekend hebben, want nog geen zeven maanden later is de student plotseling spoorloos verdwenen! Is het verlies van het ouderlijk gezin voor hem een te grote schok geweest? Of heeft het katholicisme van het jonge gezin Den Dopper onze jonge Mennist een schok gegeven? Merkwaardig is wel, dat hij vrijwel alles wat hij had op zijn kamer achterliet; zelfs wat los geld: 1 ducaton, 3 gulden en 2 stuivers. Notaris Outerman werd door de voogd Philips den Dopper te hulp geroepen om een beschrijving te maken van hetgeen Abraham van Nispen 'op zijn stilzwijgens vertrec terzelve plaatse' had achtergelaten. Uit de als bijlage II opgenomen opsomming vermeldde ik reeds de genealogische boeken. Verder waren er - behalve zijn bed, kleren en meubelen - een viool, twee citers en wat muziekboeken. Kennelijk heeft dus ook de muziek in zijn gevoelig leven een rol gespeeld.

Verder valt op dat hij belangstelling gehad moet hebben voor literatuur en toneel; daardoor zal zijn studiekeus ook zijn bepaald. Van Jan van der Veen had hij 'Zinnebeelden' en van Boccaccio 'Vijftig Vertellingen'. Van de lichtere lectuur vallen o.a. op 'De ontschaeckinge van de Schoone Clarinde' en 'De Vastende Paep'.

De belangstelling voor studie en lezen moet hem zijn leven lang hebben vergezeld. Bij zijn overlijden laat hij een grote bibliotheek na die voor ruim f 2000,- bij Moetiens werd verkocht. Dat is voor die dagen een heel groot bedrag.

Eeuwenlang leek hier het verhaal beëindigd, Men was het spoor van Abraham kwijt geraakt. Wel werd in de vorige eeuw bij het genealogisch onderzoek een Amandus van Nispen gesignaleerd, maar deze kon in de genealogie niet worden thuisgebracht. Het is de grote verdienste van Bijleveld geweest deze puzzle te hebben opgelost. Hij toonde aan, dat Abraham van Nispen, de Mennistenzoon, en Amandus van Nispen, de latere pastoor van Zoetermeer, dezelfde waren.

Het eerste officiële stuk dateert van 26 september 1671 als hij te Leuven zijn oom en oudvoogd Jacob van Nispen procuratie verleent. Hij noemt zich dan Amandus van Nispen, student in de theologie. De naam Amandus zal hij hebben aangenomen toen hij zich katholiek liet dopen.

Waarom 'Amandus'? In het jaarboek van de Zottegemse Cultuurkring 1963/1964 vond ik vermeld 'De levensbeschrijving van St. Amandus door H. Aubert Le Muire, canonincke ende scholaster van Antwerpen, October 1608'. Daar wordt o.a. vermeld, dat de H. Amandus uit zeer christelijke ouders

werd geboren. Zijn vader was hertog van Aquitanie. Zijn moeder was de edele vrouwe Amantia. Nog zeer jong verliet de H. Amandus zijn ouders en zijn vaderland (dat zal onze Amandus hebben gefrappeerd). Hij ging naar het eiland Ghia. Zijn vader deed al wat hij kon om hem af te brengen van zijn voornemen in een klooster te treden. Amandus liet zich niet ompraten. Hij verliet zijn ouders, zijn erfdeel en zijn vaderland en trok naar Tours naar het graf van St. Maarten. Hij werd later geestelijke en bisschop. Te Gent stelde hij zich te weer tegen afgoderij. Drie jaar was hij bisschop van Maastricht. Hij overleed 6 februari 1661. Zijn lichaam ging niet tot ontbinding over, hetgeen 16 jaar na zijn dood nog werd geconstateerd.

Abraham/Amandus van Nispen heeft voor zich in dat leven een parallel gezien. Ook hij liet zich, na familie en land verlaten te hebben, te Leuven priester wijden. Ik neem aan dat dit in 1675 heeft plaats gevonden. Volgens Heussen's *Batavia Sacra II*, p. 281, is hij nog batselier in de theologie geworden. Goed mogelijk acht ik dat hij, alvorens naar Leuven te gaan, in Utrecht is geweest (om daar van de apostolisch vicaris opdracht te krijgen in Leuven te gaan studeren?). Ik leid dit af uit nr. 31 in de collectie-Van Spaen waaruit lijkt te volgen dat Amandus eerst te Utrecht grafmonumenten tekende alvorens in Leuven en andere Zuidnederlandse plaatsen daaraan te beginnen.

De bekering van oudste broer tot het katholicisme heeft de jongste, Christiaan, niet onberoerd gelaten.

Ais Abraham begin 1668 verdwijnt, raakt ook Christiaan uit zijn evenwicht. Het is tenminste nogal opvallend, dat hij dat jaar op 28 mei testament maakt en in 1669, 15 à 6 jaar oud, nog eens liefst vijfmaal: op 31 maart, 4 mei, dan op een onbekende datum niet zoals gebruikelijk te Leiden maar te Haarlem (uit de testamenten kort ervoor en erna blijkt, dat Christiaan te Haarlem ziek heeft gelegen. Op mei 1669 kent hij Arent Langmans en zijn vrouw Jannetje de Wolff te Haarlem f 1000, toe en op 30 augustus d.o.v. slechts een legaat van f 200,- 'waar hij van den steen gesneden is, als belooning voor hunne verpleging'), 30 augustus en 11 september. Daartoe zal hebben bijgedragen, dat notaris Carel Outerma het knaapje van 14 jaar na zijn moeders dood (mede om zijn flinke duidelijke handschrift?) als klerkje in dienst had genomen. Vanaf november 1667 is hij op dat notariaat werkzaam; ik neem aan tot eind 1669 als notaris Outerma overlijdt. Enkele jaren later, 1673, laat hij zich ook als student te Leuven inschrijven. Eveneens op 15 februari 1674 'in novo collegia' voor de opleiding in de vier pedagogieën.

In juni 1675 is Christiaan nog te Leuven. Wij weten dat uit een latere herroeping van een testament, dat hij daar op 6 juni voor notaris Antonius de Rivo moet hebben gemaakt. Ik veronderstel, dat hij toen in Leuven de priesterwijding van zijn broer Amandus meemaakte. Dat zal hem geïnspireerd hebben om Amandus weer als universeel erfgenaam aan te wijzen. In ieder geval bevat het testament dat hij enkele maanden later (1 februari 1676) te Leiden maakt, bijna 23 jaar oud, deze aanwijzing tot enig erfgenaam.

Maar er moet meer gebeurd zijn te Leuven. Christiaan werd ook katholiek! Hij voegde zijn doopnaam Franciscus achter de zijne. In dat testament van 1 februari 1676 herroept hij de clause derogatoire van het Leuvense testament met als kenteken I.M.A.I. (Jezus, Maria, Amandus, Josef?) en maakt een dergelijke nieuwe clause met de bepaling, dat nadere testamenten niet zullen gelden, tenzij bevattend de met eigen bloed geschreven letters C.F. v. N. (Christiaan Frans van Nispen).

Kort na zijn verblijf in Leuven regelt zijn oom en voogd Jacob van Nispen bij notarieel contract van 24 juli 1675, dat Christiaen als student bij Mailliard den Dopper kan wonen voor f 200,- per jaar met volledige verzorging. Hij laat zich 3 augustus daarop dan te Leiden inschrijven als student. In 1683 en 1685 komt hij nog als zodanig voor: student in de medicijnen. Afgestudeerd is hij niet.

Nog geen 4 jaar student trouwde hij met Mailliard den Dopper's oudste dochter, Aleida! Zij moet nog jong zijn geweest. Haar ouders waren immers pas 19 mei 1663 getrouwd. Op de trouwdag 14/15 1679, was zij dus wellicht niet ouder dan 16 jaar. In het volgende hoofdstuk kom ik op hen nog terug. Dit hoofdstuk beëindig ik, nu Abraham zijn jeugd heeft afgesloten met zijn priesterwijding en naamsverandering tot Amandus en Christiaen is getrouwd en zijn naam met die van Franciscus heeft vermeerderd. De twee Mennistenzoontjes zijn dan katholieken. Ik zei u al, dat hun levensgeschiedenisverstrengeld was. Mag ik bij u ook wat aandacht vragen voor degenen die in die wispelturige jaren voor die verweesde Van Nispen-jongens aandacht hebben gehad? Oom Jacob van Nispen in Zeeland, Philips en Mailliard den Dopper in Leiden en notaris Outernan aldaar zullen wel eens vol zorg zijn geweest en ook gezucht hebben als hun pupillen eigen koers kozen. Wie tussen de regels door leest voelt hier de spanningen. Je zult ook de verantwoordelijkheid hebben voor twee Mennistische, nietonbemiddelde ouderloze knapen die het in hun kop zetten katholiek te worden en domweg weglopen in plaats van Mennistische lakenhandelaren te worden!

Nog even moet ik stilstaan bij het Leuvense milieu waarin onze twee broers werden opgenomen. Leuven was in die tijd het wereldcentrum der theologische wetenschappen. Cornelius Jansenius (1585-1638) had daar vanaf 1621 het Jansenisme gepredikt. Het was een strenge leer die terug wilde naar de H. Schrift en Augustinus. Deze contrareformatorische actie contrasteerde met die meer opportunistische van de Jezüieten. Zo stelt Leuven zich te weer tegen de Jezüieten en de Pausen. Tegenover de curie eiste men de vrijheid op voor eigen vorsen en schrijven. Vanaf 1640 is Leuven in de ogen van Rome de kweekschool van het Jansenisme. In 1642 wordt Jansenius' boek over Augustinus verboden. Een reeks veroordelingen zou nog volgen tot in 1668 een 'wapenstilstand' tot stand komt die 34 jaar zou duren. Tussen 1640 en 1653 nam het Jansenisme in de Nederlanden zeer toe. Inmiddels was Cornelis Jansen (Jansenius) afkomstig uit Zuid-Holland (Leerdam), als bisschop van Ieper in 1638 overleden. Als vanaf 1671 Amandus en vanaf 1673 Christiaen van Nispen in Leuven studeren is het Jansenisme nog in volle fleur. In de Noordelijke Nederlanden is tussen 1663 en 1686 Johan van Neercassel, een geleerd man van Europese allure, vol toewijding, apostolisch-vicaris. Hij is een representant van de Jansenistische spiritualiteit, maar met nadrukkelijke trouw aan Rome. Leuven en Neercassel moeten aldus op Amandus en Christiaen een Jansenistische invloed hebben gehad. Eerst onder Neercassel's zwakkere opvolger, Petrus Codde, leidde deze richting tot de afscheiding van de oud-katholieken, de oud-bisschoppelijke clerezij.

Bijlage VI

Abraham van Nispen soon van Adriaen van Nispen daer moeder af was Janncken van Omade out 22 jaeren versoekende uyt zijn Grootmoeders middelen gesubsidieert te worden met 400 guld. iaelijcx tot bevordering van sijne studien, alsoe de middelen van sijn overleden ouders daer toe niet sufficient en sijn: Is nae delibereatie gestelt in handen van Heeren van Vlissingen, om het gedaen versoek nader te examineren, de vooghten van den suppliant daer op te hooren en van haere ondervindinge rapport te doen.

Gehoord het rapport van de Heeren van Vlissingen geexamineert hebbende het verhoogh en versoek van Abraham van Nispen, breeder gementioneert in de notulen van den 15 dezes: Is goedgevonden en verstaan den selven tot bevordering van sijne studien, uyt sijn Grootmoeders gedaen middelen toe te leggen de somme van 400 guld. iaelijcx, mits altoes blijckende van de continuatie van sijne neerstigheijt en goede comportementen.

De door de heer Van Nispen geschreven tekst.

Resolutiën van de Staten van Zeeland inv, nr, 99
15 nov. 1667.

Abraham van Nispen soon van Adriaen van Nispen daer moeder af was Janncken van Omade, out 22 jaeren, versoekende uyt zijn Grootmoeders middelen gesubsidieert te worden met 400 guld, iaelijcx tot bevordering van sijne studien, alsoe de middelen van sijn overleden ouders daer toe niet sufficient en sijn; Is nae deliberatie gesteld in handen van Heeren van Vlissingen, om het gedaen versoek nader te examineren, de vooghten van den suppliant daer op te hooren en van haere ondervindinge rapport te doen.

Resolutiën van de Staten van Zeeland inv, nr. 99
25 nov. 1667.

Gehoord het rapport van de Heeren van Vlissingen geexamineert hebbende het verhoogh en versoek van Abraham van Nispen, breeder gementioneert in de notulen van den 15 dezes: Is goedgevonden en verstaan den selven tot bevordering van sijne studien, uyt sijn Grootmoeders middelen toe te leggen de somme van 400 guld. iaelijcx mits altoes blijckende van de continuatie van sijne neerstigheijt en goede comportementen.

Hoofdstuk III. Pastoor te Middelburg

(zomer 1678 tot begin 1680)

In de zomer van 1678 ging Amandus in opdracht van de vicaris-apostolicus Neercassel als pastoor naar Middelburg, de stad waar hij van zijn 6e tot 15^e jaar had gewoond. Het klimaat jegens de katholieken was vermilderd sedert de Franse bezetting van 1672.

Het is mogelijk, dat hij tussen zijn Leuvense periode en het pastoraat te Middelburg nog korte tijd te Brugge werkzaam is geweest. Zijn broer Adriaen heeft dat tenminste, volgens een mededeling uit 1766 van P.J. van Nispen te Vlissingen, aan de Zeeuwse familieleden verteld. Of hij er kapelaan was dan wel korte tijd in een klooster verbleef is mij niet bekend. In de Batavia Sacra staat over Amandus ook vermeld: 'qui vicariem alibi ante naverat' (die eerder zijn vicariaat elders had uitgeoefend). Zijn belangstelling ging wel naar het kloosterleven uit, meer dan naar het pastoraat. In januari 1680 schreef hij o.a. aan Neercassel: 'Toen ik mijn studiën en met name de theologie begon, had ik niet de intentie pastoor te worden maar eerder om me bij een vrome orde aan te sluiten. Het liep anders, zij het dat ik benoemd ben op grond van mijn vermogen, en wat ik om U.Z.E. en anderen hiermee van dienst te zijn in de uitoefening van mijn taak zoal bereikt en ervaren heb, ach dat hoef ik U niet te vertellen'. Het pastoraat is een beproeving voor hem geworden. Zijn studioze aard heeft hij maar zeer ten dele kunnen bevredigen.

Zijn komst te Middelburg vormde in zekere zin het einde van een periode van voorbereiding. Anthonius van den Stock had op 5 maart 1677 namens zijn medeparochianen te Vlissingen bij Neercassel en 29 maart 1678 bij de aartspriester Van Outheusden op de aanwijzing van een eigen zielzorger aangedrongen. 9 Juli d.o.v. kon Neercassel aan de katholieken van Vlissingen schrijven: 'De vaderlyke zorg en liefde die ik de catholijken van Middelbourg en Vlissingen schuldig ben, heeft mij aangeport U.E. den Eerw. Heer Amandus van Nispen toe te senden; ook ben ik hier toe meer als eens crachtelyk toe versocht geweest door de catholyken van Vlissingen, biddende dat men hun overvloediger voetzel van geloof, hope en liefde zoude willen laeten toekomen. Ik wil niet twijfelen ofte U.E. godtvruchtigheyt zal vermaeck neemen uit geen ick die van Vlissinge hebbe toegestaen, te meer omdat den Eerw. Heer van Nispen synen dienste noyt U.E. zal laten ontbreken als hebbende een krachtige liefde tot Uwe Zaligheyt, 't welk zult bevinden als 't U.E. zal believeen daer experientie vante neemen. Voorders wensche U.E. toe Gods genaedighste zegen en blijve in Christo Jesu !'.

Toen Amandus, om geheel Walcheren te bewerken, zich niet te Vlissingen maar te Middelburg vestigde, haalde hij zich het verzet van de Jezuïeten en de aanhang die zij daar hadden op de hals. In 1604 had de Jezuïet Nicolaas Romaeus (Romeyns), afkomstig uit Brugge, de gehele zielzorg niet enkel van Middelburg maar geheel Walcheren op zich genomen. De laatste seculiere priester Sophirus van Bergen was er nog in 1600, zodat de priesterloze periode niet lang heeft geduurd, hoewel vanaf 1573 het katholicisme in Holland en Zeeland verboden was. Tot 1710 hebben de Jezuïeten zich te Middelburg weten te handhaven.

Als Amandus in 1678 te Middelburg aankomt, is daar, zoals uit zijn brief van 2 juli 1678 blijkt, een Pater van der Varent. Volgens andere gegevens zou daar ook de Jezuïet Petrus Pelgrom werkzaam zijn. Wat precies de reden is geweest is niet bekend, maar op 16 augustus 1678 hebben Middelburgers verzocht Pelgrom terug te roepen. In een inventaris van verloren gegane stukken betreffende de

Jezuïetenstaties der Hollandse Missie in het Rijksarchief te Brussel komt deze notitie voor: 1678, 16 aug. supplicatio Middelburgensium pro retinendo domino Pelgrom. Het kan zijn dat aan dit verzoek uitvoering is gegeven; Pelgrom sterft althans op 6 augustus het jaar daarna te 's-Hertogenbosch.

Tevens was daar in 1678 - als opvolger van Pelgrom? Franciscus Hofman SJ. Deze is te Middelburg op 7 april 1681 overleden en zal er die drie laatste jaren van zijn leven wel hebben gewerkt.

Het jaar daarna, in 1679, komt de Jezuïet Petrus Fredericus de Hutter te Middelburg in functie. Deze overleed pas 20 jaar later te Leiden en zal dus toen Amandus te Middelburg was, nog in de kracht van zijn jaren zijn geweest. In 1683 heeft hij Middelburg weer verlaten. Amandus is dan ook al weg, ongetwijfeld met niet te beste gevoelens tegen deze Jezuïet en zijn confraters bezielde.

Als hij al veilig en wel te Zoetermeer is pruttelt Amandus in het latijn nog na: 'Niet de niet-katholieken maar de katholieken verknocht aan de Jezuïeten hebben mijn overplaatsing bewerkstelligd en tot mijn spijt moet ik verklaren, dat de paters listelijk voor mijn verplaatsing de gelovigen hebben beïnvloed. Ik verklaar het met verdriet (dolens testificari cogor)'.

Waarom die botsing met de Jezuïeten? Men had eerder mogen verwachten, dat zij iedere hulp zouden hebben toegejuicht ten behoeve van de van geestelijke hulp verstoken katholieken op Walcheren. Was al niet erg genoeg, dat de katholieken zowel door protestanten als door de overheid werden bestreden? Waarom dan nog strijd onderling? Wij kunnen het drie eeuwen later nauwelijks begrijpen (al hebben wij b.v. tijdens de Duitse bezetting ook wel wrijvingen tussen illegale groepen onderling beleefd).

De Jezuïeten konden zich beroepen op de mening van parochianen. Zij hadden brieven van 28 oktober 1664 en 9 januari 1665, waarin verschillende Middelburgers vragen geen tweede geestelijke te benoemen. ('Litterae signatae a pluribus Middelburgensis detrectantibus admittere secundum sacerdotem' en 'Aliae eorundum litterae de non admittendo secundo'.)

De reden van verzet is een echt Nederlandse geweest: de parochianen vreesden te hoge financiële verplichtingen voor het onderhoud van de geestelijkheid en de geestelijken vreesden, dat door een tweede pastorie de spoeling te dun zou worden! Wij kunnen ons niet indenken dat zoiets thans nog in een missiegebied, want dat was Nederland toen, kan voorkomen.

Voordat Amandus kwam was de Congregatie de Propaganda Fide al in Neercassels voornemen gekend. De prefect, kardinaal Altieri, schreef pater Lud. de Camargo van de Congregatio (1678, 20 junii Litterae cardinalis Altieri praefecto sac. Congr. ad P. de Camargo a Castoriensi; de naam van Neercassel werd tot Castoriensis verlatijnt).

Amandus begon met de inrichting van een schuilkerkje te Middelburg. Ook te Vlissingen moet hij een bedehuis als steunpunt hebben gehad. Heel Walcheren was zijn parochie. Het huis in Middelburg had hij voor f 3400,- gekocht en daarvan zelf f 1200,- betaald (ex mea pecunia). Uit de Jezuïeten-gegevens blijkt dat het kerkhuis op de Blauwedijk lag, bij de Kalkstraat.

Op 13 januari 1679 schrijft Amandus van Nispen aan Neercassel: In mijn laatste brief heb ik erop

gewezen, dat ik (hortum cum parva domo conduxisse) een tuin met een huisje heb bemachtigd. Reeds toen ik voor de eerste keer daar de H. Mis had opgedragen, schoten enige van de paters van de sociëteit mij aan en gingen tegen me te keer. Ze vroegen of ik een woning in een ander deel van de stad wilde huren, omdat de mijne te dicht bij de paters lag. Toch heb ik met negatie van hun verzet verschillende malen daar de eucharistie gevierd onder toeloop van 40, 50 soms 70 personen.

Tegen de klacht van de Jezuiten te Rome verdedigde Neercassel zich bij latijnse brief van 17 mei 1679: 'Naar Walcheren is geen priester gezonden om de Jezuiten te assisteren maar een om de verlaten bewoners van Vlissingen en andere katholieken, verspreid in dat grote volkrijke gebied van dienst te zijn. Zij kwijnen anders weg bij gebrek aan zielzorg. Hij werkt dus niet in dezelfde statie maar onafhankelijk van voornoemde Jezuiten. Hij is niet hun huisgenoot; de bedoeling is juist dat hij elders woont en een ander verzamelpunt voor de bijeenkomsten heeft, vooral voor die elders in de stad wonen, in de dorpen of gehuchten'. Neercassel gaat er blijkbaar van uit dat de Jezuiten zich bepaalden tot de Middelburgse statie en Amandus juist daarbuiten zou opereren!

Amandus werd er ziek van die ruzie met de Jezuiten. Het viel de aartspriester Van Outheusden, die de supervisie over Zeeland door Neercassel opgedragen had gekregen, ook op. 14 November 1679 schreef hij aan Neercassel: 'Heer van Nispen is vol melancolye en daer door sieck en vervolgens wynich bequaem om in Walcheren veel goets uyt te wercken, soo lange hij alleen blijft'. Hij stelt daarom voor Verrijn (die Van Nispens opvolger te Middelburg zou worden) hem als assistent te zenden.

Van Nispen had 13 januari 1679 Neercassel ook zelf reeds om Verrijn gevraagd: 'Vel si salus animarum in Walachria ita cordi sit Illustr.Dno., mittat mihi D.Verrijn, qui longe melius potest expensa facere quam ego, et est valde inclinatus huic patriae'. Met andere woorden: 'Indien U Hoogeerwaarde het zieleheil in Walcheren zo ter harte gaat, stuurt U mij dan de priester Verrijn die veel beter dan ik hier kan werken en dit land ook zeer is toegedaan' .

Amandus vervolgt dan: 'Met 't oog op de hoeveelheid werk ben ik alleen nauwelijks voldoende. Het missieterrein is zeer geschaad en verwaarloosd en niet dan met ontzaggelijke zorg en inspanning te herstellen en te vernieuwen. Ik moet herhaaldelijk in Vlissingen zijn en tevens Middelburg bedienen. Als de priester Verrijn hier komt dan twijfel ik er niet aan, kunnen wij aanzienlijk meer invloed op de zielen hebben en dan zou ik de hoop durven te koesteren hier en in Vlissingen een vaste pastoorpost te vestigen, maar mij alleen is dat nu onmogelijk'. 15 Maart 1679 moest Neercassel de boot nog wat afhouden: 'Heer Verrijn is willig om U.E. bij te staen maer versoect in alle ernst, dat noch eenige tijt in de study te Leuven mag blijven'..... 'Hebt dan noch een wynig patientie en God zal U verstercken en zegenen in Uwe aerbeyd'. 15 April 1679 voegde hij eraan toe: 'Ik zal Heer Verrijn in sijne goede genegentheyt tot die van Zeeland en Uwe hulpe in Brabant zijnde bevestigen en ook aenmoedigen om U.E. ras bij te komen'. Maar Van Outheusden adviseerde 14 november niet langer te wachten: 'Indien syn H.W. geresolveert blijft die pastory voort te setten, zal Verrijn daer toe gesonden moeten worden; soo niet zal Heer Van Nispen om daer niet te verquijnen afgeroepen diene te wesen. Dit is mijn oordeel onder verbeteringe'.

Verrijn is gekomen. Deze verdubbeling van de seculiere activiteit moet de Jezuiten wel bijna uitdagedagend hebben geleken. Verrijn heeft later als Amandus allang weg is voor de Jezuiten dan ook 't onderspit moeten delven en heeft Middelburg verlaten.

Wij vragen ons wel af was Amandus psychisch er niet tegen opgewassen of was de kwellerij van de Jezüieten zo heftig, dat na ruim een jaar de zaken al zo slecht ervoor staan. Ik kom op deze brief van Van Outheusden straks nog terug. Eerst moet ik vertellen welke moeilijkheden Amandus nog meer op zijn weg ontmoette. Het is opvallend, dat deze Zeeuw zo klaagt over het klimaat: 'U.Z.E. zou ook moeten overwegen' schreef Amandus op 20 januari 1680 in het latijn aan Neercassel - 'dat ik het ruwe en gure weer hier in mijn vaderland maar moeilijk verdraag; in Leuven was ik nooit ziek, hier loop ik de ene ziekte na de andere op'. In dezelfde brief klaagt hij over een abces in zijn rechteroog, waardoor hij dan ook niet naar Neercassel toe kon gaan.

In juni 1679 schreef Amandus aan Neercassel: 'Unde sum tam lassus in cura quod non possim amplius, nunquam pejus vixi quam tempore mei sacerdotii, ob continuas distractiones et tricas, quas cura secum fert'. (Daarnaast heb ik nog vele andere moeilijkheden ondervonden die mij zo hebben uitgeput, dat ik het in dit ambt echt niet langer meer uithoud; een slechter leven dan in de tijd dat ik nu priester ben heb ik nooit gehad: die voortdurende twisten en beslommeringen die het ambt met zich meebrengt!).

20 Januari 1680 voegde hij aan Neercassel er nog aan toe: '....., en wat ik om U.Z.E. en anderen hiermee van dienst te zijn in de uitoefening van mijn taak zoal bereikt en ervaren heb, ach dat hoeft ik U niet te vertellen. Ik volsta met te zeggen, dat ik me ten enen male niet geschikt acht voor de functie; het biechthoren geeft mij voortdurend gewetensbezwaren en het preken gaat mij slecht af; vandaar dat ik, hoewel ik alle gelegenheid had, het niet klaarspeelde op zondagen en dan ook nog op feestdagen te preken; eenmaal per week, zoals ik nu deed, is voor mij echt het maximum. Daarbij komt mijn kleinmoedigheid: ik ben stug in de omgang, zwaar op de hand en zo is er meer dat me beslist ongeschikt maakt'. (Quae in hoc opere promovendo et egi et pessus sum, non est necesse enarrare. Hoc unum dico me omnino esse incapacem curae, tam propter continuas scrupules in excipiendis confessionibus, quam propter concionandi difficultatem, unde licet optimam haberem conditionem non possem festis et Dominicis simul concionari sed tantum semel in septimana ad summum, ut hie feci, insuper mea pusillanimitas, tetricus et melancholicus modus conversandi et alia reddunt me plane inhabilem.)

Geplaagd door de Jezüieten en het Zeeuwse klimaat, twijfelend aan eigen pastorale bekwaamheid, werd Amandus nog door een vierde kwaal bezocht. Het katholicisme was nu eenmaal een verboden godsdienst. Weliswaar was de scherpste van de geloofsvervolging geluwd, maar de hervormden keken de andere godsdiensten en vooral de katholieken toch scherp op de vingers. Zij spoorden de overheid soms tot ingrijpen aan. Voor de schout was ook niet oninteressant de katholieken financieel onder druk te houden.

In een brief aan Neercassel waarin hij klaagt er geheel alleen voor te staan, geen huishoudster of kapelaan te hebben, zegt hij ook financieel het moeilijk te hebben. De parochianen kunnen eigenlijk niet in zijn levensonderhoud voorzien; die van Vlissingen kunnen nauwelijks jaarlijks de 200 florijnen bijeen brengen nodig o.a. voor de schout (omnino solus in ista domo absque ancilla, vel aliquo adjutorio, absque supellectili, absque pecunia nisi valde parum pro mea necessitate et nescio modum satisfaciendi meis creditoribus Flissingenses non possunt annue cum oblationibus 200 florenos conferre quod vix sufficit pro praetore).

Als Amandus 20 januari 1680 weer aan Neercassel schrijft, blijkt dat de schout Amandus te grazen heeft genomen: 'Octiduo postquam scripsi Illustr.Dn°. fui turbatus in mea congregatione a praetore, non invenit me neque altare, sed solam communitatem, facit magnam praetensionem, cui solvendo neutiquam par sumus, familiaritas patrei mei cum ipso mihi multum profuit, expectamus modo eventum rei'. (Een week nadat ik U.Z.E. geschreven had werd ik in mijn bijeenkomst gestoord door de magistraat. Hij kwam niet voor mij of voor het sacrament, maar voor de gehele parochie; hij stelde een uitgebreid onderzoek in, waartegen ik me onmogelijk kan verzetten; het was een geluk voor mij dat mijn oom hem goed kent; we wachten nu maar hoe het af zal lopen.)

In het post scriptum zette Amandus nog: 'Terwijl ik dit schrijf ontvang ik een brief van de magistraat, waarin hij zegt dat hij gerechtelijke stappen tegen mij zal ondernemen als ik niet ten spoedigste een bevoegd contactpersoon stuur'. (Sic statim recipio litteras a praetore in quibus dicit se via furis processurum nobiscum si non confessim aliquem miserimus, qui cum ipso nostro nomine contractet.)

Amandus was het toen al lang beu. Hij had Neercassel 13 januari 1679 om ontheffing uit het ambt gevraagd. Zelfs een profeet wordt in zijn eigen stad niet geëerd. 'Unde humiliter supplicor, anferat a me Illustr.Dns. onus pastorale, licet valde magno mea damno temporali, quia est mihi impossibile posse perseverare' (Vandaar smee ik U, Hoogerwaarde, nederig mij uit mijn pastorale taak te ontslaan, al gaat dat ook ten koste van mijn inkomen, omdat het mij onmogelijk is het vol te houden).

In januari 1680 onderstreept hij nog eens, dat het hem niet enkel ging om ontslag uit het pastoraat van Walcheren, maar dat hij, gelet op zijn ongeschiktheid ertoe, geheel uit het herdersambt ontslagen wilde worden (et propterea in superiori mea epistola petii istud, quod mihi maxime rationabile videbatur, nimirum ut in consideratione damnorum, aegritudinis animi etc. Illustr.Dns. me omnino liberasset,). Hij wilde niet elders een nieuwe post hebben - hoogstens daar waarnemen tot een ander gevonden zou zijn maar wilde een opdracht beter passend bij zijn aard en aanleg (..... non sum animo suscipiendi curam, sed administrandi donec Illustr.Dns. alium reperiret unde protestor quod ad nullam vel minimam curam adspirem cum sim incapax, sed ad vitam complexionis meae et talento magis congruentem).

Wat kon Neercassel, die hem voor de missie wilde behouden, anders doen dan een andere standplaats zoeken voor de ontmoedigde pastoor?

Het vertrek van Amandus van Nispen is voor de Jezuïeten een stimulans geweest met grotere nadruk te betogen, dat geen wereldlijke geestelijken op Walcheren gewenst waren. De Sociëteit zond erover een smeekschrift van acht bladzijden aan de Congregatio de Propaganda Fide (1680, 12 febr.

Libellus supplex oblatus sanct. congi ex parte Sociëtas contra Castoriensem ne permittatur intrudere e suis in stationem Middelburgensem; libellus constat. 8 pag. in folio).

Hoewel voor de verdere levensgeschiedenis van Amandus dit niet meer van betekenis is, wil ik toch ter completering het vervolg van deze actie vertellen.

De congregatie heeft waarschijnlijk de Jezuïeten-welgezinde internuntius Tanarius te Brussel om advies gevraagd. Deze schreef althans de kardinaal-prefect van de congregatie, dat naast twee Jezuïeten in Middelburg geen priester op Walcheren meer nodig was.

Het geschil tussen de Jezuïeten en Neercassel is nog een tijd slepend gebleven. Neercassel wees twee gedeputeerden aan om voor hem in deze op te treden: Joannes de Roos, pastoor te Delft en aarts-priester van Delfland, en Jacobus Cats, pastoor te Utrecht die behalve provicaris van Utrecht en Deventer ook nog provicaris van Zeeland is geweest. In oktober 1682 hadden katholieken van Middelburg een request aan Neercassel gezonden. De inhoud ervan kennen we niet, maar waarschijnlijk hebben zij voor handhaving van een wereldgeestelijke gepleit. Dat request was naar Roos en Cats doorgezonden en ook J.J. van Brugge had zich tot beiden gewend. Roos en Cats hebben de Jezuïet pater De Hutter toen verboden het schuilkerkje in bezit te nemen. De Hutter S.J. beklagde zich erover. Hij maakt er bezwaar tegen, dat het H. Offer in particuliere woningen werd opgedragen. Als er dan al een tweede priester moest komen, dan een Jezuïet, maar hij wijst er tevens op, dat het hem al moeite genoeg kostte om aan zijn levensonderhoud te komen. Ook Middelburgse katholieken schreven hetzelfde aan de congregatie. De internuntius viel deze opvatting bij in een brief aan pater De Brier, superior der Hollandse Jezuïetenmissie te Amsterdam.

Hoe het tenslotte is afgelopen weet ik niet. Misschien hebben de Jezuïeten het pleit gewonnen, althans is Verrijn uit Walcheren vertrokken, maar het was een Pyrrhus-overwinning, want in 1710 werden de Jezuïeten ook verdreven.

Achter deze plagerijen en materiele argumentaties voelt men het contrast van de twee contrareformatische stromingen: die van de Jezuïeten en die van Leuven en het Jansenisme. Op de kleine schaal van Walcheren, Middelburg in het bijzonder, spelen zich de 'voorgevechten' af die later zouden leiden tot de verzelfstandiging van de Nederlandse katholieken, los van de Jezuïeten, de curie en de pausen die daar achter stonden. De scheuring door de reformatie had de katholieken vrijwel machteloos gemaakt; de twist binnen de contrareformatische actie verergerde deze positie voor eeuwen. Beide acties, van de reformatie tegen de oude kerk, en van de Jezuïeten tegen de Jansenisten, hadden - zo lijkt het ons na eeuwen - met tijdige zuivering van mistoestanden in eigen kring en met een grote mate van vindingrijke takt voorkomen kunnen worden; helaas voltrok zich zonder dat, de verwoesting als een noodlot over onze gewesten.

Hoofdstuk IV. Naar Goes

(begin 1680-1682)

In het vorige hoofdstuk beloofde ik u zowel terug te zullen komen op de brief van 14 november 1679 van de aartspriester Van Oudheusden, lid van het vicariaat van Utrecht, aan Neercassel, als aan te geven welke oplossing Neercassel voor Amandus van Nispen bedacht.

Van Oudheusden had in die brief niet alleen geschreven dat Amandus het in Middelburg niet meer kon volhouden; in een volgende alinea staat: 'De Heer Oosterlaen klaeght dat hij Zeusche lucht vant land van Goes niet verdragen kan, gelijk oock blijkt uyt sijne verscheyde sieckten. Dito Heer geeft oock te kennen, dat sijn persoon door sijne lange postuur kennelijck zijnde, met groot gevaer die van 't land bedienen moet, oock in tijd van noot van de siecken bij te staen, oock in den tijd van drie maenden geen vergaderingen heeft kunnen houden'.

Neercassel heeft beide gegevens aan elkaar gekoppeld en Amandus naar Goes gedirigeerd. Voor het missiewerk kon hij niemand missen. Daarom voor Amandus maar eens op een andere plaats geprobeerd. 3 Januari 1680 schreef Neercassel aan Van Nispen: 'Het blijft nog mijne resoluty dat U.E. inde missy blijft en ik hope die van 't land van der Goes U.E. sullen aennemen tot hunnen harder en pastoor. Heb H^r Oosterlaen gerecommandeert U.E. in alle maniere te helpen ter fine U.E. daer met liefde werde aengenomen', en aan Van Oudheusden schreef hij die dag: "t Zal mij lief zijn, indien Hr. Van Nispen kan aen Hr. Oosterlaen succederen. Hr. Oosterlaen zoude Raedenburg ofte eenige andere plaets met stigting en lof konnen vervullen. De luyden van Raedenburg solliciteren hier seker Augustyner Religieux: Maar dat zal niet lucken'.

11 Januari 1680 schreef Neercassel opnieuw aan Amandus: Velim ut ex Walachria te Goezam conferas, illic invenies Catholicos qui te diligent et fratrem qui te blande complectetur. (Ik wil u van Walcheren overplaatsen naar Goes. Daar zult u katholieken vinden die u genegen zijn en een medebroederdie u hartelijk zal verwelkomen.)

De kennismaking te Goes viel toch niet mee. In het latijn schreef Amandus aan Neercassel: 'Conform uw instructie heb ik mij naar Goes begeven. Tot mijn grote ontsteltenis trof ik daar de priester Oosterlaen, die er niet over piekert om weg te gaan. Integendeel, hij zal alles doen wat hij kan om te blijven. De inkomsten van zijn pastoraat zijn beter dan in de stad. Waarom, zegt hij, zou ik weggaan? Mijn boeren zijn mij welgezind en helpen mij. Ik ben niet van plan voor een ander te wijken, tenzij mij een nog betere positie wordt geboden; dan zal ik nog eens kijken. Ik voelde mij - aldus Amandus - toen vol aarzeling en enigszins beschaamd en wist niet wat in mijn onzekerheid te doen. Het leek wel of ik naar zijn positie dong en hem in uw opdracht uit zijn functie wilde verdringen'.

Wat speelde de bron van inkomsten toch een grote rol in de overwegingen.

Verder in die brief zet Amandus nog: 'Het is verre van mij naar een andere zielzorgtaak te verlangen, met name verlang ik niet naar een functie die de vreedzame bezitter ervan niet wenst te verlaten'.

Maar nederig zet hij aan het einde van zijn brief: 'Ik verwacht binnenkort een antwoord van u. Ook al wil ik uit Zeeland weg, ik ga niet zander uw instructie. Wat ik ben, ben ik in gehoorzaamheid aan u'.

Het is zo gelopen als Neercassel wilde, Amandus werd pastoor van Zuid-Beveland met Goes als centrum en standplaats. Begin 1680 heeft hij zijn functie aanvaard. Op 6 maart van dat jaar schrijft Neercassel aan de katholieken van Goes: 'Ik hebbe met groot vemoege verstaen dat de zending van Hr. van Nispen, D.E. is aengenaem geweest'. Blijkbaar werd te Goes de wisseling positief gewaardeerd. Ik kom daar dadelijk op terug.

Bijna twee jaar is Amandus te Goes werkzaam geweest. We horen geen klachten meer. Neercassel had het pleit gewonnen.

* * *

De katholieken rond Goes op Zuid-Beveland hadden een pregnante geschiedenis achter zich. Op 30 september 1578 vond er de beeldenstorm plaats. Enkele dagen later werd in de grote kerk te Goes de eerste openbare protestantse predikatie gehouden. In 1674 had Goes 278 communicanten; in 1739 nog niet meer dan 330. Op het platteland van Zuid-Beveland waren in 1711 ongeveer 1100 katholieken. Daar had Amandus zijn herderlijke taak gehad.

In 1618 was er voor het eerst na de reformatie in het geheim weer een pastoor, Joannes Griffinus, te Goes gekomen. Onder diens opvolgers werd een afspraak met de justitieambtenaren gemaakt, dat gewaarschuwd zou worden voordat tegen de katholieken een actie werd ondernomen. In 1674 was het jaarlijks bedrag voor deze dienst op 4 ponden en 4 schellingen gebracht. In 1691 werd het nog eens verhoogd tot 6 ponden en zes schellingen. In 1634 was een schuilkerk ingericht ten huize van de kunstschilder Cornelis Eversdijk. In 1639 komt dan pastoor Joannes Kuysten in functie voor de stad Goes en het platteland. Hij werd geassisteerd door pastoor van Renesse van Wilp. Deze laatste werd weer opgevolgd door de zoon van voornoemde kunstschilder, Jacobus Eversdijk. Deze Jacobus was herkenbaar aan zijn horrelvoet. Na Kuystens dood in 1664 ontstond er twist over zijn opvolging. De een nam het op voor Jacobus Eversdijk, anderen voor Jacobus Kampen, die Kuysten tijdens zijn ziekte had vervangen. Neercassel loste het salomonisch op: hij benoemde Eversdijk tot stadspastoor en Kampen tot pastoor voor het platteland. Maar daar kwam ruzie van toen Kampen ook in de stad ging werken. Neercassel berispte hem en Kampen legde zich daar bij neer. Slechts 31 jaar oud stierf Kampen in 1665. Eversdijk volgde hem 1676 in de dood.

In 1677 werd Cornelius Oosterlaen landspastoor; Guilielmus van Dijk was toen stadspastoor. Oosterlaen kwamen wij reeds tegen; een lange - te lange - man om clandestien priester te zijn. Als timmerman verkleed reisde hij het platteland van Zuid-Beveland af. Veel weten we niet van hem. Zoals Neercassel en velen van zijn collegae, was hij de strenge Jansenistische richting toegedaan. Na de wat onaangename confrontatie met Amandus van Nispen is hij in 1679, Neercassel gehoorzaamend, naar zijn nieuwe standplaats Boskoop vertrokken. In de stad Goes zelf bleef Van Dijk tot zijn dood in 1694 in functie.

Amandus werd, in de korte tijd dat hij in de omgeving van Goes werkzaam was, zeer gewaardeerd. De naklank van die waardering horen we uit de mond van pastoor Claus o.f.m., die van 1739 tot 1768 pastoor te Goes was. Pastoor Claus was een verdienstelijke, historisch ingestelde geestelijke. In het parochie-archief van de R.K. kerk te Goes is nog een manuscript dat hij betitelde: 'De katholieken in Zuid-Beveland sedert de invoering der Hervorming'. Daarin beschrijft hij uitvoerig alle verwickelingen

die zich in de Jansenistische tijd voordeden. Temidden van al die ruzieklanken doet het oordeel over Amandus' irenisch karakter goed. Claus noteerde: 'Naer d'Heer Oosterlaen is in de pastorie van het land opgevolgd de Eerw. Heer Amandus van Nispen den 9 Januari 1680. Deez' Eerw. Heer was een zeer minzaam en zorgvuldig Herder, als ook een goed Roomsch Priester, die de gemeente van het land maar bediend heeft een iaer en 9 maanden, hebbende in het iaer 1682 den 29 September de Pastorye van het land geresigneerd, en is alsdan gaen wonen tot ter Gouw by den Amplissimus Cadz, op welken dag in zyn plaetze is opgevolgd de Eerw. Heer Joannes Kelders'.

Dr. MJ.H. Post, die voor zijn artikel in het boek 'Voor Rogier' over de katholieken op ZuidBeveland in de tweede helft van de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw zich op het manuscript van pater Claus baseerde, noemt Amandus van Nispen een 'beminnelijke en nauwgezette herder'. Deze mededeling is, nu wij weten hetgeen pater Claus noteerde, niet verrassend om wat er staat, wel om wat er niet staat. Zo wordt ten aanzien van Van Nispens opvolgers, maar ook ten aanzien van vele anderen, vermeld dat zij Jansenistisch waren; het merkwaardige is, dat bij Amandus die vermelding nergens voorkomt. Ondanks zijn studie te Leuven, zijn diep respect voor de waarlijk grote geestelijke leider, de apostolisch vicaris Joannes van Neercassel, en zijn wat scrupuleus karakter heeft hij kennelijk afstand weten te bewaren van die speciale contrareformatische richting.

Als landspastoor heeft Amandus waarschijnlijk gewoond naast de stadspastorie. Later zijn die twee huizen, niet zonder verzet van de wereldlijke overheid, samengetrokken om ruimte voor een nieuwe kerk te hebben.

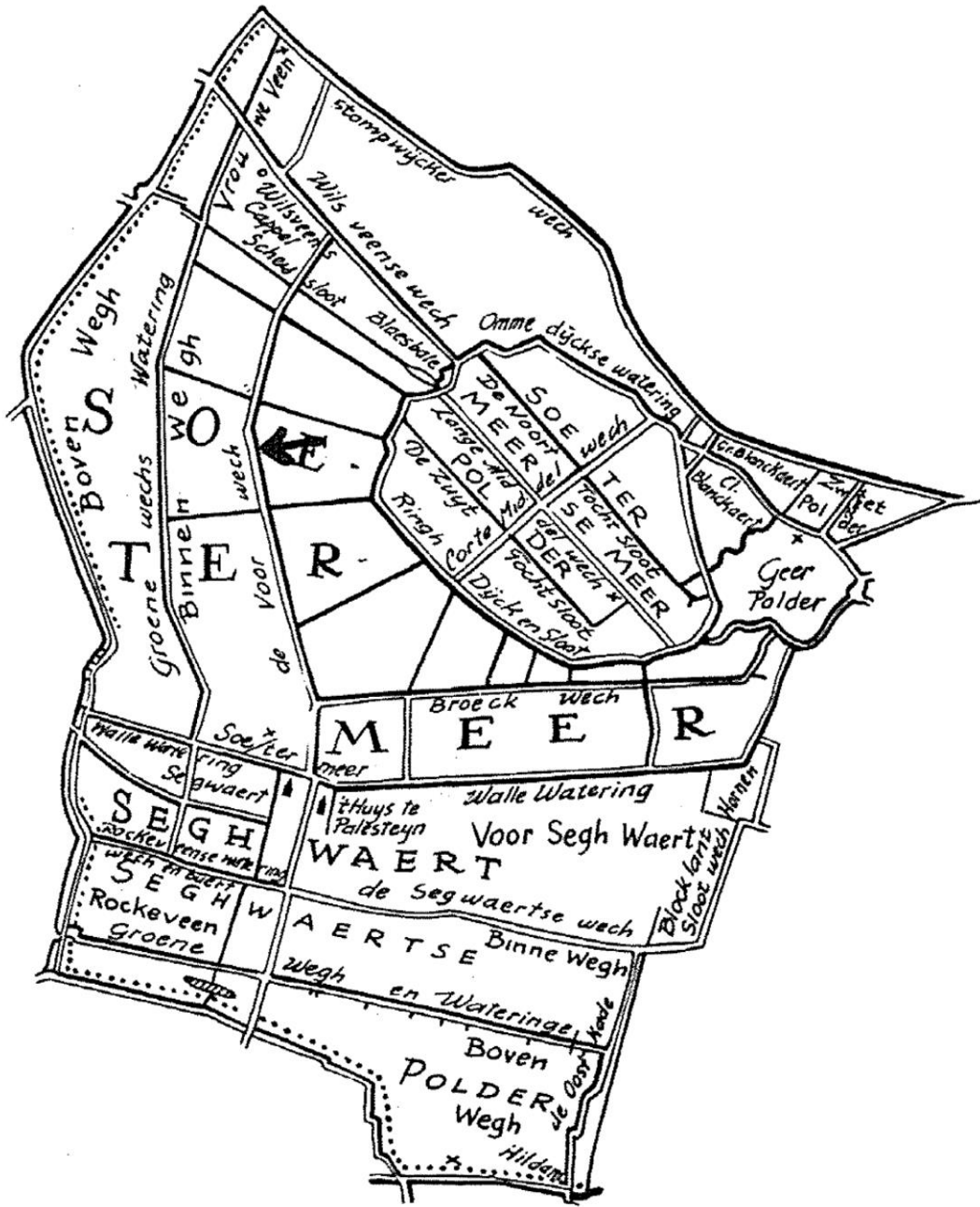
15 Jaar na Amandus' vertrek van Goes hebben de katholieken op Zuid-Beveland weer een heftige vervolgingsperiode doorgemaakt. Intussen was de verhouding tussen stads- en landspastoor veelal ook moeilijk. In 1722 werden beide functies weer samengevoegd. Maar de ruzies duurden voort, zelfs nadat in 1734 op de wildste geruchten tegen de katholieken was geageerd. In 1738 pakte de overheid het grondig aan en zette de ruziënde pastoors de stad uit, Daarna breekt in 1739 de ambtsperiode van onze verslaggever, pastoor pater Claus, aan.

Tussen alle gekrakeel zien we de wat zachte, schuwe, irenische Amandus van Nispen te Goes nog geen twee jaar werkzaam. Als de buitenwereld hem verwonderde en verwondde, heeft hij zich kennelijk in zijn studeerkamer teruggetrokken waar zijn theologische bibliotheek, zijn genealogische en heraldische handenarbeid, zijn viool en andere geneesmiddelen voor de zachtmoedige waren.

* * *

Intussen was er in het gezin van broer Christiaan en Aleid ook leed en vreugde geweest. Drie jaar na hun huwelijk werd de eersteling geboren die 12 januari 1682 werd gedoopt: een zoon, Amandus Maillardus, trots genoemd naar de oudste broer en naar de schoonvader. Maillard den Dopper zal zijn kleinkind nauwelijks gekend hebben. Hijzelf stierf voor of in 1683 maar zijn kleinzootje stierf ook al een paar dagen na de geboorte. Dat kindje werd 1 februari 1682 in de Hooglandse kerk te Leiden begraven. Christiaan en Aleid woonden toen in de Breestraat. Hij werd koopman genoemd. Kort daarna zijn ze verhuisd naar de Langebrug, hoek Boomgaardsteeg. Daar wonen zij in februari 1683, als hun tweede kind wordt geboren, weer een zoon: Johan Adriaen. De namen doen denken aan zijn grootouders Johanna van Hoogmade en Adriaen van Nispen. 17 Juli 1684 werd hij die ons geslacht zou voortzetten, te Leiden katholiek gedoopt. Het is dit neefje geweest, dat de laatste jaren van Oom

Amandus extra inhoud heeft gegeven. Ware Johan Adriaen er niet geweest, dit verhaal zou er, zoals de schrijver van deze historie, nooit zijn geweest.

Hoofdstuk V. Pastoor te Zoetermeer

(najaar 1682 2 november 1694)

In 1682 kreeg Amandus van Nispen, 36 jaar oud, opdracht het pastoraat van Zoetermeer op zich te nemen. Zoetermeer was vanaf 1627 ingedeeld bij de parochie Stompwijk. Pastoor Everardus Staal, die een luxueuze pastoor werd genoemd omdat hij met paard en rijtuig zijn territorium afreed, had tot dan de gecombineerde zielzorg over dat uitgestrekte gebied uitgeoefend. Maar in 1682 werden Zoetermeer, Zegwaard, Benthuizen en Wilsveen een afzonderlijke parochie. Staal behield Stompwijk, Zoeterwoude, Nootdorp en Leidschendam. Hij overleed te Stompwijk op 30 mei 1705. Zijn geloofshouding werd wat twijfelachtig genoemd.

In de Haarlemse Bijdragen van 1938 wordt over de wereldlijke geschiedenis van Zoetermeer vermeld:

Zoetermeer kwam in 1595 aan Jacob van Wijngaerden, die tevens heer van Benthuizen, van Ruigbroek en sinds 1643 ook van Zegwaard was. Door het huwelijk van Vrouwe Catharina Sophia van Wijngaerden kwam de heerlijkheid aan de familie van Liere totdat het ambacht in 1711 voor f 35.000 werd overgedragen aan Jacob du Mee te 's-Gravenhage.

De Zoetermeerse geschiedenis is grotendeels een geschiedenis van inpolderingen en strijd tegen het water. Ons interesseert vooral wat aan 'de Voorweg' gebeurde. De Voorweg is de verbinding van Zoetermeer naar Wilsveen. Vroeger maakte hij deel uit van de hoofdverbinding Den Haag Leidschendam- via Zoetermeer naar Gouda. In 1574 hadden hier bij pogingen tot ontzetting van Leiden, Geuzen en Spanjaarden gevochten. Gaat men van Zoetermeer naar Wilsveen dan ligt rechts over het water - de Zoetermeerse of Nieuw drooggemaakte polder. Verder naar rechts ligt de Meerpolder, het vroegere 'Soetermeer'. Aan de linkerkant ligt de Binnenwegsepolder, die samen met Vrouwenveen en Bovenwegsepolder onder de naam Driemanspolder bekend is. De Staten van Holland hadden in 1668 verlof gegeven deze polder droog te leggen. De Voorweg werd toen een aantrekkelijke vestigingsplaats voor buitenhuizen van Hagenaars.

Drs. P.G. Hoefnagel zegt: 'De bewoners van de Voorweg waren overwegend katholiek. In een verklaring uit 1665 lezen wij, dat pastoor Vermeulen regelmatig catechismusles geeft aan een groot aantal kinderen ten huize van Pleuntje Floor Gijze aan de Voorweg en dat men hem heeft horen preken in het huis van Lieven Cornelisz. Crooneveen, eveneens aan de Voorweg'.

Het is misschien goed hier even terug te bladeren in de geschiedenis van het Zoetermeerse pastoraat, opdat het hoofdstuk dat Amandus geleefd heeft, er des te duidelijker door wordt. Ik ontleen mijn gegevens aan het boek over Zoetermeer van voornoemde Drs. Hoefnagel.

In 1572 kwam de openbare beleving van het katholicisme te Zoetermeer door de reformatie tot een einde. Pieter Corneliszoon Konings was toen de laatste pastoor.

In 1627 werd onder leiding van pastoor Martinus van der Velden, die toen pas 24 jaar oud was, weer een katholieke statie ingesteld voor het hele gebied van de hiervoor genoemde, in 1682 gesplitste, parochies Stompwijk en Zoetermeer met bijbehorende gebieden. Van der Velden woonde in Stompwijk dat vrijwel geheel katholiek was. Waarschijnlijk heeft hij ook de schout steekpenningen

moeten geven die toen voor een pastoraat ongeveer f 600-f 800 pleegden te bedragen; een groot bedrag in die tijd. Met stille bewondering denk ik aan die jonge pastoor terug die het als eerste weer waagde illegaal, als dienaar van Christus bedreigd door andere dienaren van Christus zelfs met het leven, dat enorme gebied van Zoetermeer-Zegwaard, Stompwijk, Nootdorp, Leidschendam en nog meer af te reizen om – zelf zwak van gezondheid doch innerlijk sterk - overal hulp en troost namens ons Heer te bieden. Hij heeft het met zijn leven moeten bekopen

In de omgeving van Reeuwijk werd hij tijdens het vieren van het Misoffer door antipapisten overvallen en op 6 maart 1639 naar Gouda gesleept. Een ernstige verwonding aan het hoofd had hij daarbij opgelopen. De volgende dag brachten ze hem naar Den Haag over, waar hij gevangen werd gezet. Voor f 1300 werd hij toen uit gevangenschap vrijgekocht, waarna hij bij zijn ouders te Leiden onderdak zocht. Het heeft niet meer mogen baten: op 6 april overleed hij en werd in de Pieterskerk te Leiden begraven. Weer een martelaar in naam van het Christendom door Christenen gedood. Ook het katholicisme heeft in dat opzicht een slecht verleden.

Van der Velden's kapelaan, Christiaan Vermeulen, nam de gevaarlijke taak over. Hij moet een zeer geziene figuur zijn geweest. Vanuit Stompwijk opereerde hij hetzij met paard en wagen, hetzij met een overdekt bootje. Onder de schuilnaam Molino publiceerde hij een stuk geloofsverdediging 'Den oprechten schriftuurlycken R.C. mondstopper'. Zelfs bleek het door milder worden van het bestrijdingsklimaat op 2 juni 1655 mogelijk een openbare polemieek - een teach-in – katholiek-hervormd te houden zonder dat dit voor Vermeulen gevaren opleverde. Ds. Petrus Cabeljau was daarvoor uit Leiden overgekomen. Beiden gaven later in druk hun belevenis weer; Vermeulen onder de schuilnaam Broecklandt.

Zo rustig als dit lijkt was het voor de katholieken in die dagen nu ook weer niet. In Wilsveen was vroeger een bedevaartskapelletje. Weliswaar was die kapel afgebroken doch de bedevaarten hielden niet op. Toen besloot men in 1655 op de plaats van de kapel een school met onderwijzerswoning te bouwen, maar in een nacht werd, wat er reeds gebouwd was, weer afgebroken. Een premie van zelfs 500 ponden bracht geen verklikker van de daders op. Bij het onderzoek werd getuigd wat ik hiervoor over de katholieken aan de Voorweg citeerde. Gevolg: pastoor Vermeulen werd met zijn beide kapelaans Lelievelt en Van Rhijn verbannen. Later keerde de pastoor heimelijk naar Stompwijk terug, maar hij werd verraden!

Bij een huiszoeking stak men o.a. met degens door de boekenkast waarachter Vermeulen zich had verborgen. Toen moest hij wel voor de dag komen. Hij werd gevangen genomen en ook naar Den Haag vervoerd. Na zeven weken werd hij 'met groot geld' vrijgekocht. (Mijn verhaal wordt eentonig lievelezer, zou Multatuli zeggen.) Toen trok hij ver weg. Bij Kevelaer trad hij in in de orde van Philippus Nereus, de oratorianen. Op 21 juli 1668 overleed hij in de pastorie te Rees.

Hiervoor vermeldde ik reeds, dat in 1682 met pastoor Staal die de parochie Stompwijk behield, Amandus van Nispen in het spoor trad van de pastoors Van der Velden en Vermeulen. Zijn ambtsperiode lijkt echter een eiland van rust. Na hem raakten de katholieken verdeeld, toen de oudkatholieke kerk met Jansenistische inslag opkwam. Deze laatsten kregen het schuurkerkje in handen, totdat ze het in 1758 weer aan de katholieke pastoor Wilhelmus van Weetering teruggaven.

Maar keren wij terug naar de katholieke bewoners van huizen aan de Voorweg in de tweede helft van de 17e eeuw.

Ik vermoed, dat wij in deze katholieken de initiatiefnemers moeten zien, niet enkel van de stichting in 1682 van een eigen pastoraat te Zoetermeer los van Stompwijk, maar ook van de bouw van een schuurkerkje aan de Voorweg onder de toen benoemde pastoor Amandus van Nispen. Dat kerkje kwam in 1685 gereed, drie jaar na Amandus' komst naar Zoetermeer. De Staten van Holland hadden toestemming gegeven tot de bouw onder voorwaarde, dat het uiterlijk in niets op een kerk zou gelijken. Het gebouwtje moest laag blijven, met riet worden gedekt en aan een kant voorzien worden van kleine schuurraampjes. Het kerkje lag, komende van Zoetermeer, aan de rechterkant, dus over het water en dan voor De Krom bij de boerderij Weltevreden, waar de weg lichtelijk naar het noorden buigt, op een wat verhoogd terrein, dat nu nog de Kerkwerf heet. Het kerkje staat er niet meer. Na nog enige tijd als bijgebouw gebruikt te zijn, werd het in 1819 afgebroken.

Amandus van Nispen heeft er de laatste negen jaren van zijn leven de gelovigen verzameld en de nieuwe parochie tot bloei gebracht. In juli 1685 diende hij er het eerste doopsel toe.

Het jaar daarvoor had hij met Neercassel nog een correspondentie die tekenend is voor Amandus' wat zwaarmoedige karakter. Neercassel die hem in de regel in het latijn, soms in het Nederlands, schreef, schreef ditmaal in het frans:

C'est avec bien de la joye, que je recois les marques de l'obeissance et respect, que vous avez pour moy. Une telle disposition de coeur est seule capable de vous procurer la paix de Dieu, que vous ne trouverez jamais dans l'attachement de votre volonte. Vous rencontrez le repos de votre esprit dans la volonte de Dieu, qu'on connoist par ceux, qu'il a charge de la conduite de son Eglise. J'agree fort, que vous demeurerez au lieu ou vous estes. Dieu vous fortifera pour surmonter vos peines et pour soutenir le travail qui se trouve dans votre fonction. Vous pouvez, mon tres cher Mons! vous assurer que vous n'estes pas mal auprez de moy; au contraire, j'estime votre modestie et diligence dans vos etudes et principalement la piete, que vous montrez dans votre conversation. C'est done une tentation qui vous inquiete, quant vous crainez qu'on vous aaccuse auprez de moy. Soiez done assure de l'affection que je vous porte.'

Neercassel gaf Amandus toen, op zijn verzoek, waarschijnlijk bij gelegenheid van het gereedkomen van het schuurkerkje een dispensatie waarom hij had gevraagd. Hij voegde complimenteus eraan toe: 'His accedit petita fraternitas et apprecatio copiosae gratiae ad honorificandum ministerium tuum'.

* * *

Ik vermoed dat Amandus, net zoals te Middelburg (en generaties van Nispen voor hem te Vlissingen ten behoeve van 't Mennisme) dat schuurkerkje gedeeltelijk zelf heeft betaald. In 1686 en 1687 worden de Staten van Zeeland tenminste betrokken bij de financiële manipulaties van Amandus. Nadat de magistraat van Vlissingen was gehoord, stemden de Staten in 1687 in met de afdoening van een fideicommis, nagelaten door zijn grootmoeder Josijntje van de Steenkiste.

De 'opulente boedel' van die in 1660 te Vlissingen gestorven grootmoeder, heeft naast veel gemak

en genot ook zijn zorgen opgebracht. Wij lezen althans, dat broer Christiaan van Nispen in 1681 aan een advocaat procuratie verleende om op te treden in een te Vlissingen hangend proces tegen zijn oom en oud-voogd Jacob van Nispen inzake zijn vaderlijke en grootmoederlijke erfenissen. Hij heeft zich bij request dat jaar ook tot de Hoge Raad van Holland en Zeeland gewend. Hij vermeldt dan, dat tot voogden waren aangewezen Jacob van Nispen en Joris van Hoogmade, beiden te Vlissingen, Ook met betrekking tot schade door dijkdoorbraak wendt hij zich - een jaar later, in 1682 - tot de Hoge Raad. In 1687 deed Christiaan afstand van zijn aanspraken op de goederen, die hem gemaakt zijn door zijn grootmoeder Van Nispen, voor het geval zijn oudste broeder (Amandus) ongehuwd zou overlijden. Met andere woorden Amandus kreeg dit bezit voor dat zoontje en neefje Johan Adriaen, maar na Amandus' dood zou niet Christiaan het opnieuw kunnen verwerven.

In maart 1690 wendde hij zich tot de Staten van Zeeland met een merkwaardig request, waarop ik de beslissing niet ken. Zijn moeder (Johanna van Nispen-van Hoogmade) had bij testament haar kinderen gelijkelijk tot haar erfgenamen aangewezen, maar met betrekking tot Christiaan's aandeel had zij bepaald, dat hij enkel zijn legitieme portie ter vrije beschikking zou krijgen en het meerdere subject van een fidei-commis zou zijn. Zij had er bij codicil aan toegevoegd enige verdere beperkingen met betrekking tot Christiaan's aandeel. Blijkbaar wist zijn moeder beter dan wie ook, dat hij anders het geld er toch maar door zou draaien. Het is een duidelijke indicatie over Christiaan's financieel onvermogen; een merkwaardige eigenschap voor de stamvader van een rentmeestergeslacht. Christiaan vraagt in 1690 de Staten van Zeeland dat codicil te willen annuleren en de administrateur te willen verplichten tot het overleggen van rekening en verantwoording.

In 1692 komt hij weer bij de Staten van Zeeland aankloppen. Hij vermeldt dan, dat de fidei-commis op zijn grootmoeders boedel (Josijntje van de Steenkiste) krachtens testament van 7 juni 1660 (haar sterfjaar) inhield, dat alleen de legitieme portie ter vrije beschikking was, maar dat het meerdere bij overlijden moest worden doorgegeven aan de kinderen en kindskinderen. Hij zegt dan 'En nu door misfortuyn soo verre in vervalls sijnde geraeckt dan niet conde blijven subsisteren en genegen sijnde op de aenradinge sijner vriden sigh in de besorchde kost te begeven' vraagt daarom een deel van zijn grootmoeders boedel, onder fidei-commis, te mogen aanwenden voor die inkoop als kostganger en de rest te mogen gebruiken voor onderhoud en opvoeding van zijn zoontje, verwekt bij Aleida den Dopper, onder aanwijzing van Amandus van Nispen, zijn broer, tot beheerder daarover. De Staten van Zeeland gingen, gehoord de afgevaardigden van Vlissingen, met afdoening conform het verzoek akkoord.

Mij lijkt dat Christiaan, wetende dat zijn broer Amandus zijn zoontje Johan Adriaen, als universeel erfgenaam had aangewezen, hetgeen hem nog aan vermogen restte, na inkoop van eigen levensonderhoud als commensaal bij de Kruisheren te Uden, gevoegd heeft bij het vermogen van Amandus om aldus Johan Adriaen een goede start in het leven mogelijk te maken. Aldus werd ook in grote lijn aan de wens van de erflaatster (Josijntje van de Steenkiste; en de opzet van zijn moeder Jannetje van Hoogmade ging in dezelfde richting) voldaan.

De vader had een bijzondere reden zulks te doen. Er was in het gezin van Aleid en Christiaan niet alles naar wens verlopen, Na de geboorte van Johan Adriaen in 1684 waren geen kinderen meer geboren. Ik vermoed, dat Aleid toen is gaan sukkelen.

Zeker is, dat zij op 23 augustus 1687 werd bediend. Toch heeft ze daarna nog zeven jaar geleefd. Het liber pastoralis vermeldt: 1 Oct^{bris} 1694 Aleyda Dobbe uxor Christiani van Nispen omnibus Ecclesiae Catholicae Sacramentis pie Munita Morbo (28 september) abrepta, obdormivit in Domino. Nauwelijks dertigjaar oud, werd zij begin oktober in de St. Pancraskerk te Leiden begraven. Vader Christiaan bleef met zijn 10-jarig zoontje achter.

Toen de ziekte van de moeder het hoogtepunt naderde, is Johan Adriaen naar zijn oom Amandus te Zoetermeer gegaan. Ik neem aan reeds in 1687 als hij pas 3 jaar oud is. Daar is hij gebleven. Zijn oom zorgde voor zijn opvoeding. Het is hieruit beter begrijpelijk, dat de vader zijn vermogen bij dat van de pastoor voegde ten behoeve van zijn zoontje.

* * *

Vader Christiaan was aanvankelijk een bemiddeld man. Kon hij zich in 1669 veroorloven legaten tot f 9600 uit te delen, in zijn testament van 1676 somt hij zelfs legaten op tot f 16.300. Maar het is hem financieel toch niet goed gegaan. Misschien lag een stukje van de oorzaak in Aleid's zwakke gezondheid. Mogelijk heeft het Christiaan toch ook aan talenten of doorzettingsvermogen ontbroken. Als knaapje had hij tussen 1667 en 1669 met z'n mooie handschrift op een notariskantoor als schrijver gefungeerd. Tussen 1675 en 1685 studeerde hij medicijnen. In 1680 en 1682 noemt hij zich koopman. Hij had bezit te Vlissingen en Schoondijke in Staatsvlaanderen. Maar in 1692 blijkt hij zijn jeugdberoep van schrijver weer uit te oefenen.

Christiaan moet niet gespist zijn geweest op vermeerdering van zijn vermogen. Ik heb integendeel de indruk, dat in zijn doopnaam Franciscus tot uiting komt zijn scepticisme ten aanzien van aards Bezit. Hij was wellicht gauw geneigd het ten behoeve van anderen aan te wenden. Het is interessant uit zijn testamenten enkele van die passages bijeen te lezen:

- 31 maart 1669 100 silveren ducaten voor Magdalena van der Laen, dienstmaagd bij notaris Outerman en een eerlijk roukleed,
f 2000 Jan van Meghen en Teuntje Jans, echtelieden en elk een roukleed,
f 300 aan hun kinderen Jacob, Johannes en Mary en elk een roukleed,
f 500 aan de armen zijner sterfplaats mits in Holland of Zeeland.
- 4 mei 1669 f 500 aan de armen zijner sterfplaats.
- 30 augustus 1669 f 200 voor de armen der Waterlandse Doopsgezinden te Leiden (waaruit zijn moeder voortkwam) en f 200 voor 't weeshuis te Leiden,
Magda van der Laen krijgt dan f 500 toegedacht.
- 11 september 1669 voor zijn vriend Joannes Starn een eerlijk roukleed, zijn ongemunt goud en zilver en zijne potpenningen, benevens f 500.
- 1 februari 1676 f 300 voor de armen zijner sterfplaats.

De nieuwe, zelfgekozen godsdienst, moet diep op hem hebben ingewerkt. Wij vinden o.a. nog vermeld, dat Christiaan zich op 11 juni 1682 als wereldlijk lid der broederschap van de Heilige Drie-eenheid in de kerk der St. Jorissteeg liet opnemen. Het verlangen naar 't kloosterleven, begrijpelijk bij iemand van Mennistische huize en - zoals wij zagen - ook aanwezig bij Amandus, moet ook bij Christiaan hebben bestaan.

Als zijn vrouw is gestorven vertrekt hij het jaar daarop naar Brabant. In dat jaar 1695 overleed te Leiden ook zijn schoonmoeder Catharina Lucasdochter van Keyenburch, die bij hem had ingewoond; zij werd 15 juni te Oegstgeest begraven. En net een maand na zijn vrouw was tevens gestorven zijn broer Amandus. Deze overleed op 2 november 1694, na 12 jaar te Zoetermeer de zielzorg te hebben uitgeoefend.

Christiaan acht zich dan vrij om aan dat kloosterverlangen toe te geven. Zijn zoontje is te Zoetermeer in goede handen van een voogd. (Ik kom daar nog op terug.) Hij vertrekt naar Uden en - zoals verteld - koopt hij zich in als commensaal in het klooster van de Kruisheren, waar hij op 27 juni 1703 overlijdt (die 27 junii obiit Christianus Franciscus van Nispen, commensalis perpetuus, anna 1703).

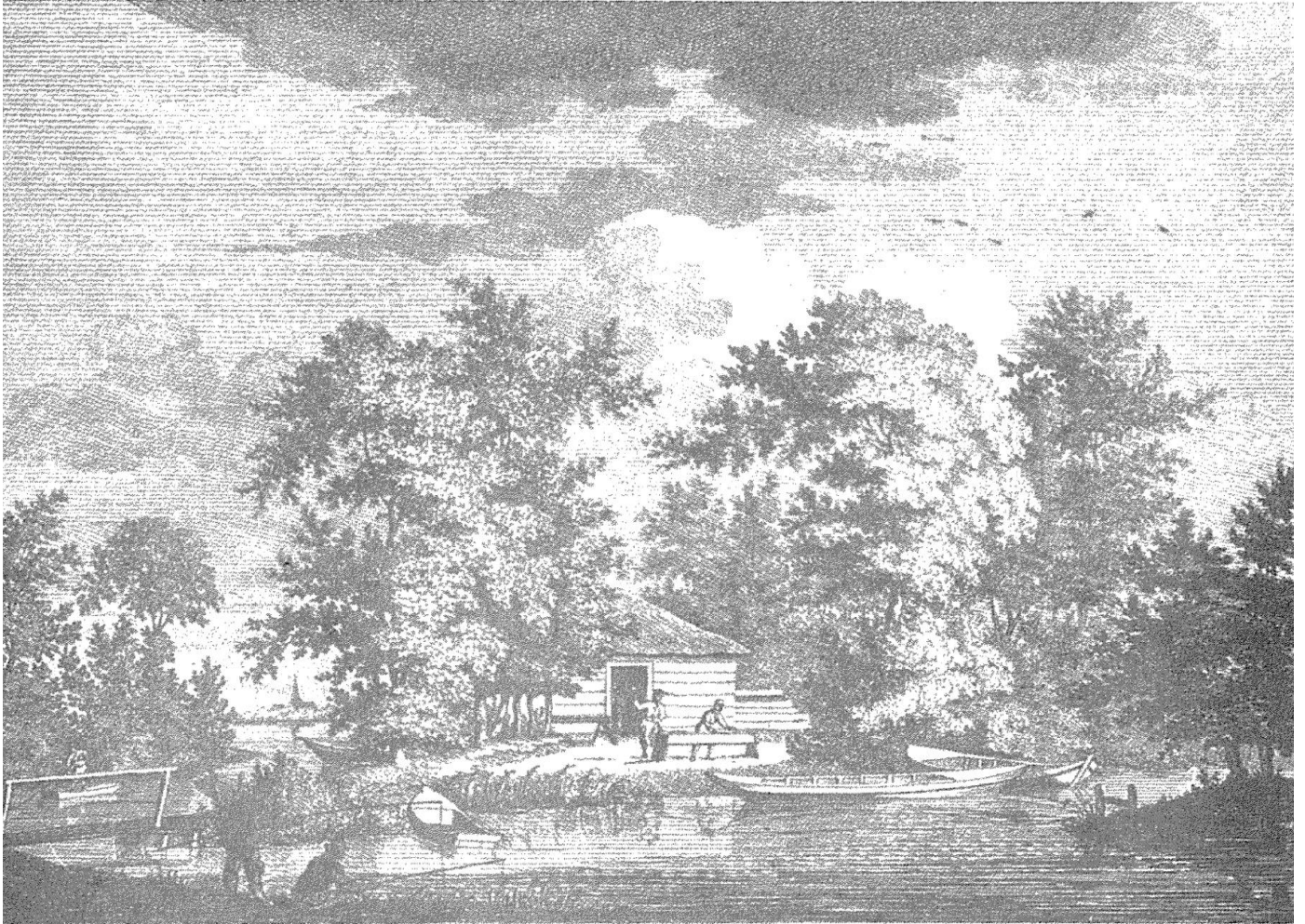
* * *

Het overlijden van de centrale figuur van ons verhaal Amandus van Nispen - kunnen we niet slechts en passant vermelden. Wat is de reden geweest dat hij slechts 48 jaar oud werd? De mensen werden toen niet oud. Waarschijnlijk had Amandus geen sterke gezondheid. Hij klaagde immers nogal over ziekte en de hardheid van het Zeeuwse klimaat. De zielzorg waar hij zich zo weinig bekwaam toe achtte, zal hem ook hebben afgemat.

In de Batavia Sacra staat: Primus Soetermeriensis pastor Amandus van Nispen, ex clara apud Zelandos et nobili stirpe. S.F. Lov. Baccaleur, qui vicariam alibi ante naverat, atque impremario Zeelandiae oppido Middelburgo Pastoralem Curam ad tempus excurat. Obiit in Soetermeer 2 nov. 1694.

Achterin het begraafboek van de kerk in de Spiegelstraat te Zwolle schreef pastoor Joan Daniels, die een negen jaar jonger was dan Amandus (doch 86 jaar oud werd), onder het hoofd 'Retroacta Defunctorum Sacerdotum': A°D.ni 1694, 2 november. obiit in Soetermeer R.D. Amandus van Nispen, pastor ibidem. De wereld had afscheid genomen van deze bescheiden kamergeleerde en dienaar Gods.

Is het mede aan Amandus te danken geweest, dat in 1795 nog 52% van de bevolking van Zoetermeer katholiek was? Zeker is het dank zij hem dat het talrijke nageslacht van zijn pleegkind en neefje, Johan Adriaen van Nispen, nu al bijna drie eeuwen katholiek was.

NOTTERMEER—het dorp in 't verschiet

Bijlage VIII

Abraham van Nispen, fideicommiss. 1.

Abraham van Nispen, zoon van
Adriaen van Nispen, woonende tot
Vlissingen, versoekende afdoeninge
van het fideicommiss, daer mede
sijn verschill' in den goetde van
sijn Grootmoeder Josintie van Steen-
kiste, in haer leven Weduwe van
Christiaen van Nispen, is beswaert:
Wort gestelt in handen van de heeren
van Vlissingen om het gedaen verhoogh
en verzoek nader te examineren, de
geïnteresseerde van het fideicommiss
daer op te goeden en daer van rapport
te doen.

Resolutiën van de Staten van Zeeland inv. Nr 118 25 sept.
1686

Abraham van Nispen, fideicommiss

Abraham van Nispen, zoon van Adriaen van Nispen,
woonende tot Vlissingen, versoekende afdoeninge van het
fideicommiss, daer mede sijne

vestenisse uyt den hoofde van zijn Grootmoeder Josintie van
Steenkiste, in haer leven weduwe van Christiaen van Nispen,
ist beswaert: wort gestelt in handen van de heeren van
Vlissingen om het gedaen verhoogh en verzoek nader te
examineren, de geïnteresseerde van het fideicommiss daer op
te hooren en daer van rapport te doen.

Abraham van Nispen fideicommiss.

Gehoord het rapport vande heeren van
Vlissingen, op de requeste van Abraham van
Nispen, soon van Adriaen van Nispen, gemention
hienneet inde notulen vande 25 september
1686; ist goetgevonden en verstaen, inde
afdoeninge van het fideicommiss aldaer
versoect, bijdesen te consenteren.

Resolutiën van de Staten van Zeevland inv. Nr 119 29 maart
1687

Abraham van Nispen, fideicommiss

Gehoort het rapport van de heeren van Vlissingen, op de
requeste van Abraham van Nispen, soon van Adriaen van
Nispen, gementioneert inde notulen van den 25 september
1686; ist goetgevonden en verstaen inde afdoeninge van het
fideicommiss aldaer versoecht, bijdesen te consenteren.

Christiaen van Nispen fideicommiss
 Gelet op het versoek van Christiaen van Nispen
 houdende dat des suppliant's moeder nomineerde
 sijne Zusters en Broeders tot gae euyt en
 universele erfgenamen in equale portien, euyt
 hem suppliant alleen, maer hadde geïnstituert
 in sijne simple legitime portie, maekende des
 resterende en boven sijne legitime overlegende
 goederen subject fideicommiss, soo en invoegen
 ael bij testament aende reg^{ts} geannexeert,
 welcke dispositie deselve weijnigh tyt voor gae
 doot niet alleen hadde geconfirmert bij derselver
 codicil vanden 11 december des voorledenjaers,
 nomaer in deselve hadde gedaen diverse
 in officieele Clausules die naer dispositie van
 reg^{ts} geannexeert hadde bestaen; versoeckende
 verselven om redenen bij reg^{ts} breeder genarraert,
 deselve Codicill bij gae Ed: (Nc: soude worden
 geannulleert, ende des suppliant overregh
 hiege te sijfgen, en de administrateur geobligert
 te maken fructimenten staet en inventaris van
 alle de goederen, middelen en effecten, bij den
 suppliant's moeder naergelaten, en met eedde
 gesterckt: (Nc: gesterckt in gander vanden
 gader van Vlissingen, omme sselve naedere te
 examineren, de geinteresseerde bij het fideicommiss
 daer op te hooren, en te vergaderinge rapport te
 doen.

Resolutiën van de Staten van Zeeland inv. nr. 122
 21 maart 1690
 Christiaen van Nispen, fideicommiss

Gelet op het versoek van Christiaen van Nispen, houdende
 dat des suppliant's moeder nomineerde sijne Zusters en
 Broeders tot haer eenige en universele erfgenamen equale
 portien, echter hem suppliant aileen maer hadde geïnstituert
 in sijne simple legitime portie, maekende de resterende en
 boven sijne legitima verlegiateerde goederen subject
 fideicommiss, soo en invoegen als bij testament aende reg^{ts}
 geannexeert, welcke dispositie de selve weijnigh tyt voor haer
 doot niet aileen hadde geconfirmert bij derselver codicil van

den 8 december des voorledenjaers, nomaer in deselve hadde
 gedaen infeneren diverse in officieele clausules die naer
 dispositio van rechten geensints konden bestaen;
 versoeckende vandesulx om redenen bij reg^{ts} breeder
 genarraert, deselve codicille bij haer Ed. Test. soude worden
 geannulleert en den suppliant verclaert gerechtigd te eysschen
 en de administrateur geobligert te maken fructimenten staet
 en inventaris van alle de goederen, middelen en effecten bij
 den suppliant's moeder naergelaten, en met eedde gesterckt:
 wort gesteld in handen van de heeren van Vlissingen omme
 deselve naeder te examineren, de geinteresseerde bij het
 fideicommiss daer op te hooren en ter vergaderinge rapport te
 doen.

Christiaen Adriaensen van Nispen,
fideicommiss.

Resolutiën van de Staten van Zeeland inv. nr. 124
6 februari 1692
Christiaen Adriaensen van Nispen fideicommiss

Ist gelesen de requête van Christiaen Adriaensz van Nispen, soon van wijlen Adriaen van Nispen kints kint en pro parte geïnstituueert erfgenaam van wijlen Josijntie van Steenkiste, houdende hoe dan bij testamente van sijn suppliant's voorschreven grootmoeder van dato den 7 Juny 1660 gepasseerd voor den notaris Jan van den Bussche en sekere getuijgen binnen Vlissingen residerende, den suppliant's was geïnstituueert tot haer erfgenaem in sekere somme van penningen, boven en behalven des suppliant's portie inde goederen gelegen in Vlaanderen, subject fideicommiss onder expresse conditie, dat hij van het surplus boven desselfs legitime portie niet en vermocht te disponeren noch veralieneren, maer dat het voors. surplus naer sijn overlijden soude moeten versterven op desselfs naer te laten kint ofte kintskinderen en nu door misfortuyn soo verre in vervalls sijnde geraeckt dan niet conde blijven subsisteren en genegen sijnde op de aenradinge sijner vrinden sigh in de besorchde kost te begeven, versoect tot dien fine afdoeningen vant voorschreven fideicommiss ten eijnde alsoo met een gedeelte deser goederen tot sijn voorschrevene oogmerk te geraken en de resterende penningen te employeren tot alimentatie en opvoedinge van des suppliant's kint geprocreëerd bij Alida Dopper en tot administrateur van dien aengestelt des suppliant's broeder Amandus van Nispen: waerop gedeliberceert sijnde ist goetgevonden en verstaen deselve requête te stellen in handen van de heeren van de Magistraet van Vlissingen, omme die benevens de gealligeerde testamentaire dispositie naeder te examineren, de vooghden en weescamer, ist noot, daer op te hooren en ter vergaderinge rapport te doen.

Ist gelesen de requête van Christiaen Adriaensz van Nispen, soon van wijlen Adriaen van Nispen kints kint en pro parte geïnstituueert erfgenaam van wijlen Josijntie van Steenkiste, houdende hoe dan bij testamente van sijn suppliant's voors. grootmoeder van dato den 7 Juny 1660 gepasseerd voor den notaris Jan van den Bussche en sekere getuijgen binnen Vlissingen residerende, des suppliant's was geïnstituueert tot haer erfgenaem in sekere somme van penningen, boven en behalven des suppliant's portie inde goederen gelegen in Vlaanderen, subject fideicommiss onder expresse conditie, dat hij van het surplus boven desselfs legitime portie, niet en vermoecht te disponeren, noch veralieneren, maer dan het voors. surplus naer sijn overlijden soude moeten versterven op desselfs naer te laten kint ofte kintskinderen, en nu door misfortuyn soo verre in vervalls sijnde geraeckt dan niet conde blijven subsisteren en genegen sijnde op de aenradinge sijner vrinden sigh in de besorchde kost te begeven, versoect tot dien fine afdoeninge vant voorschreven fideicommiss ten eijnde alsoo met een gedeelte deser goederen tot sijn voorschrevene oogmerk te geraken en de resterende penningen te employeren tot alimentatie en opvoedinge van des suppliant's kint geprocreëerd bij Alida Dopper en tot administrateur van dien aengestelt des suppliant's broeder Amandus van Nispen: waerop gedeliberceert sijnde ist goetgevonden en verstaen deselve requête te stellen in handen van de heeren van de Magistraet van Vlissingen, omme die benevens de gealligeerde testamentaire dispositie naeder te examineren, de vooghden en weescamer, ist noot, daer op te hooren en ter vergaderinge rapport te doen.

Christiaan Adriaensen van Nispen, —
fideicommiss.

De Heeren get rapporten vande Heeren van
Vlissingen, geexamineeren hebbende de requeste
van Christiaan Adriaensen van Nispen, gemen-
lickeeren inde notulen vanden 6 der voorlede
maent; Wert dien conform goetgevonden,
en verstaen te consenteren inde afdoeninge
van het fideicommiss daer bij voormelt. Ten
eynde des supplianten uyt een gedeelte vant
gene uyt dese goederen te probeineren staet
inde besorghde kost geraket, en het resterende
gedeelte geemployeert tot alimentatie en
opvoedinge van desselfs kint, wordende tot
administrateur daer over aengesteld des
supplianten broeder Amandus van Nispen
om deselve ter fine voorschreven te gebruycken.

Resolutiën van de Staten inv. nr. 124
3 maart 1692

Christiaan Adriaensen van Nispen fideicommiss

Gehoort het rapport van de Heeren van Vlissingen,
geexamineert hebbende de requeste van Christiaan
Adriaensen van Nispen, gementioneert inde notulen vanden
6 der voorlede maent; wert dien

conform goetgevonden en verstaen te consenteren in de
afdoeninge van het fideicommiss daer bij voormelt ten eynde
den suppliant uyt een gedeelte vant gene uyt dese goederen
te probeineren staet inde besorghde kost geraket en het
resterende gedeelte geemployeert tot alimentatie en
opvoedinge van desselfs kint, wordende tot administrateur
daer over aengesteld des supplianten broeder Amandus van
Nispen om deselve ter fine voorschreven te gebruycken.

Slotwoord

Meer eenzaam dan ooit bleef Johan Adriaen van Nispen te Zoetermeer achter. Zijn oom Amandus had zijn huisknecht, de vroegere barbier Pieter Cornelisz. Lelyvelt tot voogd van zijn neefje benoemd. Doch deze vertrok al vrij spoedig naar Stompwijk en droeg zijn bevoegdheden 7 april 1695 over aan de plaatsvervangend voogd Jacob Leendertsz. Droogh of Van der Droogt te Zegwaard. Deze vertrok kort daarna naar Zeeland om daar de goederen van de overleden pastoor te inventariseren.

Op 5 juli 1695 somde de notaris Van Sonneveld te Zoetermeer o.a. op:

- bezit in Schoondijke met een jaarlijkse opbrengst van f 1650;
- 700 pond Vlaams uit drie rentebrieven ten laste der stad Vlissingen;
- een 3 en 4% custingbrief elk groot f 600 op een huis in Den Haag aan het Westeinde;
- een 4 en 3% schuldbrief groot f 500 resp. f 600;
- 135.1.7 pond achterstallige pacht te Schoondijke;
- de opbrengst van de bibliotheek - reeds vermeld - van f 2007,14;
- 14 oude gouden munten en 12 ducaten en ruim f 400 gereed geld;
- verder een goud horloge met ketting, 12 zilveren vorken, 6 lepels, 2 zoutvaten en 1 schenkan met lid enz.

Intussen was Amandus als pastoor opgevolgd door Theodorus de Greef, een geleerde die de Jansenistische of oud-katholieke periode van 't Zoetermeerse katholicisme inleidde.

Toen Johan Adriaen, die ons geslacht zou beëindigen of voortzetten 16 jaar was geworden, liet hij zich als student te Leiden inschrijven, zoals vóór hem zijn vader en oom Amandus hadden gedaan. Op 23 maart 1700 werd hij ingeschreven. Later ging hij in het voetspoor van zijn oom als student naar Leuven. Daar was hij ingeschreven 'in novo gymnasio' van 28 januari 1703 tot eind augustus van dat jaar.

Als hij 22 jaar oud is besluit hij te trouwen met Aurelia ten Hagen uit Gendringen en zich daar in het land van Bergh te vestigen. Hij vraagt zijn zaakwaarnemer en voogd, hoewel reeds meerderjarig, consent voor dit huwelijk. Deze heeft dan al 12 jaar als enig voogd de goederen van Johan Adriaen beheerd.

Hoe kwam hij helemaal te Gendringen terecht? Er is ruimte voor hypotheses omdat we het niet weten. Had hij Aurelia leren kennen door zijn studievrienden te Leiden of Leuven? Wij kunnen daarbij naar verschillende kanten kijken. Aurelia's moeder was een Ten Holt; die familie kende toen vele academici. Door haar vader was zij geparenteerd aan de Verhuells. Everhard Verhuell, wiens moeder een Van Haeghen was, was drost te Gendringen sedert 1704 toen Johan Adriaen van Nispen daar in 1706 aankwam. Deze Everhard was in 1686 Leids student in de rechten.

Een andere mogelijkheid lijkt een studentencontact met de Graven Oswald en Willem van den Bergh, die in 1662 en 1663 als student te Leuven werden ingeschreven. Oswald zou daar tot 1669 gebleven kunnen zijn in welk jaar hij te Boxmeer komt. Hij was als Oswald III Graaf van Bergh tot zijn dood in 1712; een grand seigneur en innemende persoonlijkheid, goed voor ieder in zijn omgeving.

Een geheel andere hypothese kan zijn dat Johan Adriaen op weg was naar Rees waar zijn grootmoeder

van moederszijde, Catharina van Keyenburch, bezit heeft gehad, of is hij door het Berghse aangetrokken geworden omdat daar het katholicisme onder bescherming van het Huis Bergh openlijk kon worden beleefd?

Ik waag mij nog aan een hypothese. De Graven van Bergh hadden in de 17de eeuw en daarvoor vele contacten met Vlaanderen. Frequent waren zij te Brussel. In 1607 kocht Graaf Frederik van den Bergh de heerlijkheid Dixmuiden. Gravin Francoise overleed daar op 2 augustus 1629. Voornoemde Oswald, Graaf van den Bergh, had als Leuvens student sedert 1662 de schout van Dixmuiden, Simon Ansems, zelfs tot kamerdienaar. Mag ik dan daarnaast het gegeven leggen dat Philips en Mailliaert den Dopper, die in het leven van Amandus en zijn broer Christiaan Frans zo'n grote rol hebben gespeeld ook uit Dixmuiden kwamen, waar zij geboren waren? Er is nog een intrigerend gegeven van analoge aard: de Graven van Bergh waren ook markiezen van Bergen op Zoom sedert het huwelijk in 1599 van Graaf Herman met Maria Mencia van Witthem. U weet dat ik voor waarschijnlijk houd dat in de eerste helft van de 16de eeuw onze Van Nispens vanuit Bergen op Zoom naar Zeeland zijn gegaan.

De interessantste hypothese heeft mijns inziens A.G. van Dalen in het boekje 'De Van Nispens en Bergh' ontwikkeld. Op blz. 11 en 12 vertelt hij, dat Johan Adriaen van Nispen waarschijnlijk in de buurschap Varseler bij Gendringen heeft gewoond. Het is dan weer aannemelijk, dat hij daar op Huis de Wesenthorst woonde. Dat was een bezit van de Aeswijns, later in handen gekomen van de families Van Mathenese en Van Renesse. Via deze families komen we enerzijds terecht bij de genealogisch-heraldische belangstelling van Oom Amandus voor zijn tijdgenoten uit die geslachten, anderzijds bij hun positie als Heren van Zegwaard en Zoeterwoude. De veronderstelling, dat Johan Adriaen als rentmeester op de Wesenthorst heeft gewoond, geeft een aannemelijke oplossing voor de sprong van Zoetermeer naar Gendringen en voor de inzet van een rentmeestersgeslacht in het Gelderse. Verder verwijst ik naar hetgeen in hoofdstuk I en de bijlage over de collectie-Van Spaen is geschreven. Het blijkt duidelijk dat Amandus een bijzondere belangstelling voor de Mathenesses heeft gehad. Nummer 32 van die collectie, een van de oudste werken van Amandus, bevat b.v. een kwartierstaat van Johan van Mathenese die in 1667 geboren, het volgende jaar al weer overleed. Diens moeder was Antonetta van Aeswijn, die behalve Vrouwe van Brakel, Kemmena en Sterkenburg, ook Vrouwe van de Wesenthorst was. Ook de kwartierstaten in deel17B verraden de grote belangstelling voor deze Van Mathenesses.

Wat er van die hypothesen zij, Johan Adriaen maakte zijn entree in de kring van ministerialen van het Huis Bergh (zijn schoonvader was drost van Gendringen en Etten, terwijl zijn schoonmoeders familie ook met het Huis Bergh nauwe banden had), en opende daarmee een periode van drie generaties van rentmeesters van het Huis Bergh.

* * *

De herinnering aan Amandus van Nispen is - ten onrechte in onze familie, eufemistisch gezegd, vervaagd. Niet zo te Zoetermeer. Daar heeft de gemeenteraad op 10 februari 1967 besloten het 'Van Nispenpad' in de Palestijnse polder ter herinnering aan Amandus te benamen.

Maar mag ik vertrouwen, dat nu aan onze kant Amandus geen onbekende zal blijven? Hij die de keuze deed voor onze religie; hij die - zelf kinderloos - de draad van ons geslacht als voedstervader verder heeft geknoopt. Dat is de wens van hem die drie eeuwen later getracht heeft Amandus' leven nog eens opnieuw te beleven.

Buurt van Nispen.

Chronologie Amandus van Nispen

1646	- mei	Abraham (later Amandus) <i>geboren</i> als eerste kind van Adriaen Christiaensz. van Nispen en Johanna van Hoogmade
±1650 -	-	Broeder Adriaen geboren
1652	- begin	Het gezin verhuist <i>naar Middelburg</i> ; vader Adriaen wordt tot voorganger van de Mennisten gekozen.
	- 26 mei	Grootvader Christiaen van Nispen te Vlissingen begraven
1653	- mei	Broeder Christiaen (Frans) geboren
1654	- 9 september	Zijn vader sterft te Middelburg en wordt die dag begraven in de Oude Kerk
1655	- 4 april	Moeder Johanna van Hoogmade hertrouwt met Willeboort Oillaertsz. (van de Stoepe)
1660	- ? - 12 augustus	Sterft Willeboort Oillaertsz. Grootmoeder Josina van Nispen-van de Steenkiste te Vlissingen begraven
1661	- begin - 22 november	Moeder Johanna met haar drie zoontjes Van Nispen <i>terug in Leiden</i> Abraham testeert te Leiden en maakt zijn moeder en broer Christiaen universeel erfgenaam
1662	- 7 augustus - 10 augustus	Moeder Johanna trouwt als haar derde man Jacob de Ruysscher Philips den Dopper aangewezen tot voogd
1667	- 4 maart - 16 mei - november - 15/25 november	Moeder Johanna te Leiden in de Hooglandse Kerk begraven Abraham te Leiden ingeschreven als <i>litterair student</i> Broer Christiaen klerk bij notaris Outerman Resoluties Staten van Zeeland voor toewijzing van studiegelden uit de boedel van grootmoeder Josina van Nispen-van de Steenkiste
1668	- begin - 28 mei	Abraham <i>plotseling uit Leiden verdwenen</i> met achterlating van al zijn bezittingen Mutueel testament van Abraham en Christiaen
1669	- 31 maart - 4 mei - ? - 30 augustus	Christiaen wijst zijn broer Abraham als universeel erfgenaam aan Dezelfde wijst zijn broeder Adriaen te Utrecht (als dit niet een verschrijving is voor Abraham) in die hoedanigheid aan Christiaen testeert te Haarlem Halfzuster G. de Ruysscher Christiaen's universeel erfgenaam

	- - 11 september	Idem
1671	- 26 september	Amandus geeft zijn Oom Jacob van Nispen procuratie; hij heeft dan zijn naam veranderd en is <i>te Leuven student in de theologie</i>
1673/1674	-	Broeder Christiaan ook student te Leuven
1675	- 6 juni - 24 juli - augustus?	Christiaan testeert te Leuven Christiaan student te Leiden Amandus <i>priestergewijd</i> te Leuven
1676	- 1 februari - 26 juni	Christiaan wijst te Leiden Amandus te Leuven weer als universeel erfgenaam aan Idem
1678	- zomer	Amandus <i>pastoor te Middelburg</i>
1679	- 16 januari -	Christiaan Frans trouwt Aleida den Dopper Ruzie met de Jezuïeten. Amandus vraagt Verrijn als assistent
1680	- 9 januari	Amandus <i>naar Goes</i>
1682	- 12 januari - 1 februari - 29 september	Amandus Maillardus van Nispen, zoontje van zijn broer Christiaan geboren sterft het Amandus weg uit Goes <i>naar Gouda en vandaar naar Zoetermeer</i>
1684	- 17 juli - - juli	Johan Adriaen van Nispen Christiaenz. gedoopt Schuurkerkje te Zoetermeer gereed Eerste doopsel daar
1687	- 23 augustus - -?	Aleid van Nispen-den Dopper bediend Johan Adriaen naar Oom Amandus te Zoetermeer
1694	- 1 oktober - 2 november	Aleid overleden en begraven te Leiden in de St. Pancraskerk <i>Sterft</i> Amandus te Zoetermeer
1700	- 23 maart	Johan Adriaen student te Leiden
1703	- 28 januari/ - Eind augustus - 27 juni	Johan Adriaen student te Leuven Sterft Christiaan Frans van Nispen te Uden
1706	augustus	Johan Adriaen naar Gendringen waar hij Aurelia ten Hagen trouwt

Bronopgave

A. Archiefmateriaal

- Resoluties van de Staten van Zeeland.
- Brieven uit het archief van de Oud-Bisschoppelijke Clerezij.
- De collectie-Van Spaen bij de Hoge Raad van Adel.

B. Gedrukt materiaal met Van Nispens-gegevens

- W.J.J .C. Biileveld Het geslacht Van Nispen te Leiden in de 17e eeuw (Nederlandsche Leeuw 1917).
- W.J.J .C. Biileveld Taxandria 1915-1916, biz. 249.
- W.J.J .C. Biileveld Taxandria 1938, blz. 51, 52.
- W.J.J .C. Biileveld Maandblad voor Beeldende Kunst; mei 1928 (schilderij Abraham van Schoor 1650; voorstellende Adriaen van Nispen, voorganger van de Mennisten te Middelburg, vader van pastoor Amandus van Nispen).
- W.J.J.C. Bijleveld Nederlandsche Leeuw 1932, kolom 28.
- Haarlemse Bijdragen: deel42 blz. 290.
- Haarlemse Bijdragen: deel 55 (1938) blz, 70 e.v.
- Haarlemse Bijdragen: deel56 (1939) blz. 235 e.v.
- J.B. Rietstap Wapenboek van den.Nederlandschen Adel (1883-1887).
- Nederland's Adelsboek.

C. Gedrukt materiaal voor achtergrondgegevens

- Dr. J. Kleyntjes S.J. Jezuitenstaties in Zeeland in het archief uitgegeven door het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen 1948.
- Dr. M.J.H. Post in het boek 'Voor Rogier' (1964) 'De katholieken op Zuid-Beveland in de tweede helft, van de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw'.
- Inventaris van de collectie-Van Spaen (1951) bij de Hoge Raad van Adel door Meijuffrouw S.M. van Zanten Jut.
- Pierre-Albert et Jean de Launay, herauts d'armes du duche de Brabant. Histoire de leurs proces 1643-1687 par L. Galesloot chef de section aux archives du royaume (1866).
- Le Conseil des Troubles. Liste des condammes 1567-1573 par A.L.E. Verheyden (1961); zie nrs. 787 en 8312.
- K. Vos. De doopsgezinden te Antwerpen in de 16e eeuw.
- Les Anabaptistes dans les Pays-Bas meridionaux au debut du regne de Philippe II (1555-1567) in Verb. Geschied. Oudh. kringen van Belgie; 35e congres, blz. 477-491.
- De Winkler Prins Encyclopaedie.
- Mr. A. van Schilfgaarde 'Het Huis Bergh' (1950).
- Geschiedenis van de Kerk in Nederland
- Dr. A.G. Weiler, Dr. OJ. de Jong, Prof. Dr. L.J. Rogier, Prof. Dr. C.W. M6nnich (Aulareeks 1962).
- Eenheid en Scheiding 1477-1813 door Prof. Dr. LJ. Rogier (2e druk 1968) (Aulareeks).
- Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland (1942, 2 delen) door Prof. Dr. LJ. Rogier.
- 'Zoetermeer', een Hollands tweelingdorp, door Drs. P.G. Hoefnagel (1969). Van deze schrijver ook artikelen in het tijdschrift Zoetermeer.

Deel II Correspondentie van Amandus van Nispen met de apostolisch-vicaris Neercassel

Aan Van Neercassel
2 juli 1678

Zeer Eerwaarde Heer,

Ik ben veilig in Middelburg aangekomen en op het feest van Joannes de Doper heb ik voor de eerste keer in Vlissingen de H.Mis opgedragen.

Ik zou eerder aan U Z.E. geschreven hebben als ik iets over onze kwestie te weten had kunnen komen. Zolang dat niet was gelukt heb ik het overbodig en inopportuun geacht U een brief te schrijven met slechts woorden. Ik verzoek U mij te vergeven indien ik in dit opzicht jegens U tekort ben geschoten. Als U mij toestaat zal ik U nu eerlijk en oprecht uitleggen hoe de positie en opvattingen van de paters zijn.

Op de vigilie van de apostelen Petrus en Paulus was ik bij pater Van der Varent, die hier als het ware de hoofdpastoor is. Tegelijk was daar de heer Alewijck, apotheker alhier, die U Z.E. al van vroeger bekend is. Ik heb mijn dienst aangeboden; verder verliep alles bij deze ontmoeting tamelijk eenvoudig en vredelievend. Dit is een compliment voor U Z.E. die mij zo merkbaar heeft ondersteund.

Hij stelde o.a. de volgende kwesties aan de orde. De hiërarchie in de kerk is ingesteld tot vermeerdering van de eer van God en niet tot vernietiging en ondergang van de godsdienst. Hoewel Uw handelen op de eer van God gericht schijnt, moet het in feite leiden tot grote verwarring, beroering en verlies. Dit omdat hij met zijn gezelschap voldoende in staat was om alle pastorale taken te vervullen. Op deze wijze was de kerkelijke orde goed geregeld.

In de tweede plaats voerde hij aan, dat door de komst van een derde de inkomsten niet voldoende zouden zijn voor het onderhoud van die drie, omdat hetgeen nu gegeven werd nauwelijks genoeg was voor twee. Door mijn komst ontnam ik hem nog dat wat de burgers van Vlissingen plachten te geven. Ik antwoordde, dat wij ter wille van materieel gewin niet mogen afzien van de dienst van God en dat de Heer onze God ook wel van elders in overvloedige mate zou voorzien.

Ten derde betoogde hij, dat U.Z.E. aan hem de jurisdictie had gegeven over het gehele eiland (Walcheren), meer in het bijzonder over Vlissingen en dat die competentie zonder geldige reden hem niet ontnomen, noch aan een ander gegeven kon worden, zolang hij van zijn recht geen afstand had gedaan. In de tijd van Pater Dankaerts was hij speciaal aangewezen voor de bewoners van Vlissingen. Ik zeide dat die kwestie mij niet aanging, maar veeleer U Z.E. competeerde, die heel goed wist wat hij in deze kon doen. Met betrekking tot die aanstelling heb ik gezegd dat ik wel had gelezen, dat te Vlissingen geen regulier mocht zijn. Hiertegenover poneerde hij zijn algemene jurisdictie.

Ten vierde betoogde hij, dat de Vlissingers van mij geen bediening van de godsdienst en dienstbetoon konden verwachten beter dan zichzelf aan de bewoners van Vlissingen hadden betoond. Bovendien zouden de Vlissingers mij geen voldoende onderhoud verlenen. Met betrekking tot ieder deel van deze objectie zeide ik daar niet over te kunnen oordelen en dat zij naar tijd en ervaring de scheidsrechters waren.

Ten vijfde merkte hij op dat de Vlissingers aan U Z.E. niet altijd naar waarheid hadden geschreven, waarover hij het met U, als hem de gelegenheid werd geboden, nog wel eens wilde hebben. De Vlissingers hadden onvoorzichtig en brutaal door een of andere kroeghouder, een leeghoofd en kletspraatverkoper, U geschreven en U had daaraan een welwillend oor geschonken. Ik zeide dat ik van een brief had vernomen, doch dat U mij die niet had voorgelezen, zodat ik er verder niets over kon zeggen.

Ten zesde voerde hij aan dat zij (de paters) nauwelijks een jaar geleden van het stadsbestuur van Middelburg een bijzondere faciliteit hadden gekregen, die zij graag ongeschonden en onopvallend zouden willen handhaven. Door mijn ongelegen komst dreigde ik die faciliteit teniet te doen. Zij was geschonken op voorspraak van vooraanstaande kooplieden, die grote invloed in de stad hadden. Het stadsbestuur had er daarbij juist op gestaan dat maar niet zonder onderscheid iedereen in de stad werd binnen gelaten, zeker niet de Vlissingers die Middelburg niet ten nutte waren, omdat zij opstootjes en protesten onder het volk verwekten. Ik zeide dat dit toch niet helemaal billijk was en dat wij juist met tact en voorzichtigheid moesten trachten het te doorbreken. Dit werd overigens, naar ik vermoed, opgeworpen om mij de grote moeilijkheid in deze te doen begrijpen en na het ingezien te hebben af te schrikken. Hij zeide ook nog dat de burgers van Middelburg voor die faciliteit hadden betaald en dat ik met mijn mensen er nu gratis van profiteerde. Ik zeide dat wij later hierover nog zouden kunnen spreken.

Als zevende punt verweet hij U dat U mij had gezonden zonder mij aan de vooraanstaande katholieken van Middelburg teannonceren. Zij eerbiedigden U als principaal en hadden het dan ook passend gevonden als U hun zoudt hebben bericht. Zij zagen nu hierin een zekere onhoffelijkheid en achtten het onrechtvaardig dat zij hun faciliteit zouden gaan verliezen ter wille van mij en de Vlissingers. Ik antwoordde dat het toch volstrekt niet verwonderlijk is dat U, belast met het bestuur van zes diocesen, gemakkelijk iets dergelijks over het hoofd kon zien.

Ik heb op dit alles in het algemeen nog geantwoord, dat ik dit ambt nooit had begeerd, neem weg verzocht, doch dat ik door U was overgehaald en gezonden meer in het bijzonder voor het pastoraat van Vlissingen. Ik wilde hun allerminst, belast met de jurisdictie over het gehele eiland, die met smeken of list ontnemen. Als echter een of andere bewoner van Middelburg mijn hulp nodig zou hebben, zou ik die zeker niet aan hem weigeren. Ik zeide toen: eerwaarde pater, laten we de vrede bewaren en laten we onze taak in volstrekte eendracht vervullen. Dat zijn mooie woorden, zei hij. Net zo iets als iemand zou zeggen, die de goederen van een ander heeft bemachtigd en dan tegen de eigenaar zegt: Laten we in vrede leven; houd jij wat je nog over hebt en ik zal houden wat ik heb bemachtigd en laten we zo de vriendschap betrachten. Je ziet zelf wei in hoe fout dat is.

Kort gezegd: zij verdragen het nauwelijks dat, zoals men dat zegt, een vreemde zeis wordt gebruikt voor de oogst. Zij willen beslist hier het monopolie hebben en beramen alles om mij af te schrikken. Zij zijn er op uit overal vrienden en beschermheren te hebben en in feite hebben ze die ook vrijwel allemaal. Daarom kunnen ze het ook maar moeilijk verstouwen dat U hun zelfs geen briefje hebt geschreven. Mijn reactie dat U de bewoners van Vlissingen had geschreven omdat ik met name voor hen bestemd was, werd onvoldoende gevonden. Het lijkt wel of zij openbare functionarissen zijn, die volgens de normen van deze wereld in aanzien willen zijn, maar daarom zijn er hier ook zo vele beroeringen en verwarringen, die ik niet had vermoed en die mij niet meevallen. Maar als ik mij rustig houd en vredelievend, hoop en bid ik dat die spanningen met de tijd zullen verdwijnen. Ik spoor mijn mensen aan de vrede te bewaren. Voor het overige laat ik het aan de Voorzienigheid over. In ieder geval is er dit goeds uit voortgekomen, dat de paters nu ijveriger en nauwgezet hun taak vervullen.

Aan het eind van het gesprek met pater Van der Varent zei ik dat als zij bedenkingen tegen mij zouden hebben, zij zouden kunnen schrijven aan de aartspriester Van Outheusden of aan U zelf, omdat ik slechts een instrument in Uw hand ben, dat alleen in Uw opdracht wordt verplaatst.

Mijn gemeente bestaat voor een belangrijk deel uit mensen van eenvoudige komaf en armen, die slecht hun mond kunnen houden en in wie de ware christelijke geest bij gebreke van beleving van het geloof schijnt gedooft. Zij leven als ongelovigen en zijn slechts in naam katholiek. Zij bekommeren zich niet om het mishoren. Wegens hun loslippigheid dreigt mij het gevaar dat het plebs van Vlissingen tegen mij wordt opgehitst. Mijn mensen genieten van de magistraat ook niet zoveel respect of aanzien dat zij voor mij een beschermende maatregel kunnen treffen; daarom heb ik besloten nu

eens te Vlissingen, dan weer te Middelburg samen te komen. In Vlissingen komen dan bijeen zij die van betere stand zijn en beter weten hoe zo'n bijeenkomst te camoufleren. De overigen komen dan op hun beurt in Middelburg bijeen. Ik hoop dat deze regeling U. Z.E. niet onwelgevallig is.

Ik zoek nu in Middelburg een geschikt huis.

De magistraat van Vlissingen verlangt bij de doop van een kind uit katholieke ouders als boete 100 florijnen. Het gevolg is dat zij hun kinderen door de predikanten laten dopen, omdat zulks anders voor het arme volkje te duur uitkomt. Indien een huwelijk niet door de predikant is gesloten, wordt het niet als geldig erkend. De gewoonte is dan ook hier ontstaan, dat zij eerst het huwelijk door de predikant en vervolgens door de priester laten voltrekken.

De paters hier willen alle geld in eigen beheer houden. Dat geldt zowel voor het geld voor onderhoud van de geestelijkheid, de kerkcollectes als hetgeen voor de armen bijeen wordt gebracht. Dit is veelal tegen de bedoeling van de schenkers en leidt dan ook tot kritiek en onenigheid. Enkeligen schijnen nu genegen om een fonds te maken en van dat kapitaal in de eerste plaats een flink bedrag voor voldoende onderhoud van de pastoor af te zonderen. Van de rest kan men dan de armen helpen, ornamenten kopen, de schout satisfactie geven en nog iets reserveren voor geval van nood. Kortom zij denken aan de oprichting van een diakonie.

Dit schrijf ik U opdat U ervan op de hoogte zij. Indien mij in deze enig voorstel zou worden gedaan, zal ik niets ondernemen dan nadat U minstens eenmaal bent geraadpleegd.

Al die strubbelingen vallen me niet mee, maar ik ben er niet teneergeslagen onder. Omdat de oogst mij nogal overvloedig lijkt. Ik twijfel er niet aan of het zal vooral te Middelburg groot voordeel opleveren indien nog iemand hierheen wordt gezonden die geen voordeel voor zichzelf zoekt en minstens in de eerste lijd van eigen middelen kan rondkomen. De paters zeggen dat zij de herders bij uitstek zijn en dat daarom alles als het ware hun toekomt.

Intussen zal ik proberen op mijn bescheiden wijze met Gods hulp het eerste ijs te breken. Het zou voor mij daarbij van niet gering voordeel zijn als U aan de vooraanstaande burgers van Middelburg tot hunne eer en erkenning een brief zoudt willen schrijven. Ik hoop maar, dat Hij die het willen heeft gegeven, ook in deze overeenkomstig zijn heilige wil het voltooien zal schenken. Ofschoon ik hier beroofd ben van veel menselijke troost, hoop ik op de hulp van God. Moge U mij vergeven dat ik openhartig doch eerlijk heb geschreven. Het is alles te wijten aan de verplichtingen die ik heb jegens U, die voor ons zijne heilige en hoogste Majesteit ongeschonden bewaart. Hetgeen afsmeekt en toewenst Zeer Eerwaarde Heer Uw onderdanigste dienaar

Amandus van Nispen.

Middelburg 2 juli 1678.

Aan Amandus van Nispen
9 juli 1678

Mijn gelukwensen nu U in Middelburg aangekomen bent, zoals ik begrepen heb uit Uw brief die verder spreekt van de moeilijkheden die de Paters sj. bij Uw eerste onderhoud met hen opgeroepen hebben. Laat U daardoor niet afschrikken, want dan zullen ze hun doel bereiken, terwijl ze die moeilijkheden maken om U schrik aan te jagen. Wees verstandig en vastberaden: terwijl de vrede in Uw omgeving verstoord schijnt te worden door de afgunst der mensen, zult U innerlijke troost vinden in de genade van God.

Ondertussen moet U uw aandacht zelf richten op het eigenlijke doel van Uw zending, Uw kudde en als de gelegenheid zich voordoet moet U de Paters sj. voor ogen houden dat ook zij zich moeten richten op hun schapen, niet als op de schapen van Petrus of Paulus of Apollo, maar als de schapen van Christus, die de Paters sj. zoals alle Kerkelijken moeten weiden als dienaren en niet als Heren moeten bezitten. Als de Paters sj. dit overwegen, zullen ze blij zijn dat U de tijd hebt hiervoor en zullen ze niet in niet te stelpen weklachten hun afgunst uiten alsof hun de gelegenheid ontnomen wordt om te heersen en zich te verrijken. Ik weet dat in Zeeland het aantal Katholieken door aanwas uit Vlaanderen en Brabant de laatste tijd is toegenomen en nog dagelijks groeit: wij moeten aan dit aldus toegenomen en nog toenemend aantal Katholieken ook ruimere aandacht besteden en de zielzorg uitbreiden. Blijf hen voorzien van deze gaven en let niet op hetgeen een afgunstig priester U voorkeft, maar slechts op wat de Opperherder U heeft opgedragen.

Als verder de Paters sj. U willen tegenwerken, moet U maar denken aan de woorden van de Apostel: Als iemand strijdlustig lijkt, onze gewoonte is dat niet en van de Kerk Gods al evenmin, die zich tot regel stelt de Bisschop te gehoorzamen en niet bij hen te morren. Daarom, ze moeten met U niet redetwisten maar met U onderdanig zijn.

Dat de Katholieken de zorg voor het Kerkegeld en de verspreiding daarvan op zich willen nemen, kan ik niet afkeuren. Gedraag U in die zaken zo dat zij zich tot U wenden, zeggend dat Uw taak niet het geld betreft maar het zieleheil der Christenen, in welke houding U dan volgt het voorbeeld der Apostelen, die lieten gelden dat hun opgedragen was de toewijding tot het bidden en het dienstbetoon der Prediking en die het beheer der gelden en het levensonderhoud gaarne aan anderen overlieten: Wij. zeiden zij, zullen ons beijveren voor prediking en het dienstbetoon van het Woord.

Dat gij in ijver voor deze zaak U moge onderscheiden, vraag ik de Heer onafgebroken, die verblijf... etc.

Aende Catholijken van Vlissingen

9. julij 1678

De Vaderlijke Zorg en liefde die ik de Catholijken van Middelbourg en Vlissingen schuldig ben, heeft mij aengeport U E den Eerw Heer Amandus van Nispen toetesenden : ook ben ik hiertoe meer als eens crachtelijk toe versocht geweest door de Catholijken van Vlissingen, biddende dat men hun overvloediger voetsel van geloof, hope en liefde zoude willen laeten toekomen. Ik wil niet twijfelen ofte U E godtvruchtingheit zal vermaeck neemen int geen ick die van Vlissingen hebben toegestaan, te meer omdat den Eerw Heer van Nispen sijnen dienst noijt U E zal laten ontbreken als hebbende een krachtige liefde tot uwe Zaligheit, twelk zult bevinden als t U E zal beliuen daer experientie vante nemen. Voorders wensche U E toe Gods genaedighste Zegen en blijve in Christo Jesu ...

18 juli 1678

Middelburg, hoofdstad van Zeeland, en het hele eiland Walcheren -daarop liggen behalve Middelburg nog drie andere, minder grote steden op een geringe afstand van een of anderhalf uur van Middelburg: Vlissingen, Veere en Arnemuiden; deze steden worden door slechts weinig katholieken bewoond -zijn sinds het begin van de missie door de onzen als eersten en enigen bewerkt. In de meest benarde tijden zijn de vervolgingen daar ook veel zwaarder geweest dan op enige andere plaats. Het gevolg was dat gedurende meer dan 50 jaar onze missionaris aldaar nooit overdag zijn huis kon verlaten of bijeenkomsten houden voor meer dan twintig tot dertig mensen. Gedurende die periode was het uitsluitend voor ons mogelijk daar in rust te leven,

Nadat wij echter sinds weinig jaren een grotere vrijheid zijn gaan genieten en gepaard gaande aan die vrijheid het aantal mensen van het katholieke geloof groter bleek te worden, heeft de zeer eerwaarde heer Van Neercassel, apostolisch vicaris, het ondernomen daar een wereldlijk zieleherder te introduceren. Hij belegde tot dat doel een vergadering bijeen van bestuurders en hoge katholieke geestelijkheid en stelde van zijn kant in het vooruitzicht een deel van de kosten van levensonderhoud te dragen, als zij hun toestemming wilden verlenen voor het zenden van een priester door hem. De bestuurders bleken echter meer voorstanders van een goede verstandhouding met de Jesuïeten, omdat zij bij alle vervolgingen met hun gehoorzaamheid door dik en dun goede ervaringen hadden gehad, en verwierpen het voorstel hardnekkig. En zij vroegen de superieuren van de orde van Jesuïeten geen bezwaar te maken tegen het plaatsen van een tweede missionaris tot hulp van de eerste -iets wat hun volgens het concordaat vrijstond.

Dat deden zij prompt en alle godsdienstoefeningen werden voortdurend beter bezocht. Maar toen zij bij het levensonderhoud van de tweede missionaris grotere moeilijkheden ervoeren dan zij zich aanvankelijk hadden voorgesteld, verliet de tweede missionaris op verzoek van de katholieken aldaar voor korte tijd de regio in de verwachting dat bij betere omstandigheden zijn terugroeping spoedig zou volgen.

Maar de zeer eerwaarde heer Van Neercassel, teleurgesteld in zijn verwachting iemand van de zijnen in Middelburg te plaatsen, begon rond te zien in Vlissingen, of hij vandaar misschien vaste voet zou kunnen krijgen op het eiland.

Vlissingen, een stad op anderhalf uur afstand van Middelburg, is een nest van ketters, nietswaardig gepeupel dat voor het grootste deel bestaat uit zeelui en matrozen en dergelijk drekkig volk. Men is zo agressief tegen priesters dat een priester zich daar nooit zou kunnen vestigen. Daarom hebben de katholieken die daar wonen de gewoonte naar Middelburg te komen voor katholieke godsdienstoefeningen. Door de onzen worden zij in hun ziekte gesteund met de laatste sacramenten, weliswaar niet zonder gevaar. Maar tot nog toe hebben de onzen dit zo omzichtig en met zoveel voorzorgsmaatregelen gedaan dat zij hun nooit in handen vielen, anderzijds niemand ooit hoefden te verwaarlozen.

Dikwijls hebben de onzen plannen besproken om iemand daarheen te sturen die moest proberen een vaste woning te vinden, maar tevergeefs: in de eerste plaats ten gevolge van de armoede van de inwoners die een priester niet kunnen onderhouden, laat staan loskopen als hij wordt gearresteerd; ten tweede wegens de geldzucht en onbetrouwbaarheid van de stadsbestuurders; ten derde wegens de agressiviteit van het volk, dat, als het zou merken dat in de stad een katholieke godsdienstoefening zou worden gehouden -wat alleen al wegens de geringe grootte van de huizen en de onbeschaafdheid van de zeer armen onder de katholieken niet lang een geheim kan blijven -, ongetwijfeld de kerk zou bestormen zonder enig ontzag voor de magistratuur. Door die risico's is het niet gemakkelijk voor een priester een woning of schuilplaats bij iemand te vinden.

Naar deze plaats zond de zeer eerwaarde een van de zijnen om te onderzoeken of er werkelijk geen hoop was daar een parochie te vestigen. Maar toen deze begreep dat de toestand hopeloos was, liet hij het plan onmiddellijk varen en suggereerde de superieur van de missie te proberen opnieuw een tweede missionaris van de Jesuïetenorde in Middelburg te installeren. Deze zou vandaar de Vlissingers met grotere ijver en in grotere frequentie dan vroeger moeten bedienen, want men kon hen, zo scheen het, op geen andere manier steunen dan door middel van een man die in Middelburg verbleef.

Derhalve zowel uit ijver zijne zeer eerwaarde ter wille te zijn, als uit het spontane verlangen de Vlissingse katholieken nog meer steun te geven onderhandelde de superieur met de Middelburgers en kreeg van hen zelfs gedaan dat zij genegen waren tot een bijdrage waarvan de tweede missionaris zich zou kunnen onderhouden. Nadat die regeling was getroffen zond hij de tweede Jesuïetenmissionaris naar Middelburg met goedkeuring van de provicaris de heer Van Outhesden en vervolgens ook met goedkeuring van de vicaris zelf.

Deze Jesuïet nam terstond de taak op zich te beproeven welke en hoeveel godsdienstoefeningen in Vlissingen konden worden geïntroduceerd, Er moest waakzaam en omzichtig worden opgetreden en daarom werd na algemeen besluit een altaar opgericht waaraan onze missionaris de mis kon opdragen; aanvankelijk weliswaar niet meer dan eenmaal in de maand, daar men dagelijks, uurlijks aan verdenking of liever aan gevaar blootgesteld was; bovendien slechts in aanwezigheid van een kleine groep. Naarmate het werk werd voortgezet kreeg men soms meer, soms minder vrijheid. Zo begon onze missionaris en zette gedurende enige maanden zijn werk voort, toen onverwacht in Middelburg de heer Amandus van Nispen wereldheer verscheen, een zeer jonge man die beweerde dat hij door de zeer eerwaarde heer Van Neercassel was gezonden om de Vlissingers, die dit hadden verlangd, en eveneens de Middelburgers te steunen, met de opdracht om te Middelburg te wonen, daar hij bij de eersten zich niet veilig kon vestigen.

Deze nieuwe verschijning verontrustte alle katholieke notabelen van Middelburg. Zij besloten met algemene stemmen een brief te zenden aan de zeer eerwaarde bisschop waarin zij hun mening openlijk uitspraken. Terwijl zij gereed waren voor het schrijven hiervan, bezocht genoemde heer de vergadering en toonde een brief van de zeer eerwaarde vicaris die aan hen gericht was. Daarin deelde hij mede dat hij uit genegenheid voor Middelburgers en Vlissingers hun de heer Amandus van Nispen tot ondersteuning zond etc. Door deze brief geraakten zij nog meer in verwarring en in hun verlangen zich te verzetten tegen die nieuwe verschijning voltooiden deze zelfde katholieken hun brief aan de zeer eerwaarde en verzonden hem bij wijze van antwoord op de brief van zijne zeer eerwaarde.

En omdat men uit een brief meer kan opmaken zowel over de feiten als over de instelling van enerzijds de zeer eerwaarde en anderzijds van alle notabele katholieken van Middelburg, edelen, kooplieden en burgers, die de brief ondertekenden, geef ik beide brieven hier weer.

Copie van de brief van de zeer eerwaarde heer Van Neercassel aan de katholieken van Middelburg; uit het Nederlands in het Latijn vertaald.

Vrome en vereerde Heren,
Vaderlijke zorg en de genegenheid die ik de katholieken van Middelburg en Vlissingen verschuldigd ben, hebben mij ertoe gedwongen de zeer eerwaarde heer Amandus van Nispen voor U te bestemmen, om wie herhaaldelijk en dringend gevraagd is door de Vlissingse katholieken, opdat ik dezelve op hun beden met een rijke bron van geloof, hoop en liefde verheug. Zeer zeker zal de vroomheid onder U vol vreugde datgene aanvaarden waarin ik zo toegeeflijk ben geweest jegens de Vlissingers; temeer daar de zeer eerwaarde heer Van Nispen -hij is immers een zeer dienstbaar man -U waarlijk nooit in de steek zal laten, daar hij ten opzichte van uw zieleheil door een vurige liefde wordt gedragen. Dienaangaande zult U meer zekerheid krijgen, als U zodra het U behaagt gebruik maakt van zijn diensten. Voor U de goedgunstigheid van God afsmekend verblijf ik in Christus Jesus, vrome en vereerde Heren,

uw zeer toegewijde en trouwe dienaar met de hulp van Jesus,
Van Neercassel , apostolisch vicaris

Hieraan toegevoegd was een postscriptum, gericht aan de vereerde heren van de rechtgelovige parochie van Vlissingen. Dat moet een vergissing zijn geweest. Een brief van dezelfde strekking zond de heer Van Neercassel aan de edelen in het bijzonder, waarin hij hen opwekt en verzoekt de heer Van Nispen onder hun hoede te nemen.

Copie van de brief van de katholieken van Middelburg aan de apostolisch vicaris.

Doorluchtige en zeer eerwaarde Heer,
De katholieken van Middelburg, op de hoogte gebracht van een zeker plan tot installatie van een priester in Vlissingen, delen U mede dat zij onder druk van hun geweten hun mening over die zaak openlijk voor U zeer eerwaarde uitspreken. Het staat vast dat degenen die ten gunste van die installatie hun smeekbeden hebben laten horen eerder van hun geloofsijver hebben blijk gegeven dan van hun capaciteit tot materiële inspanningen. Zij kunnen immers niet in het onderhoud van een priester voorzien, laat staan dan een losprijs bijeenbrengen voor het geval dat het hem mocht overkomen door de ketters gearresteerd te worden. Want dat risico van arrestatie dreigt daar veel eerder dan elders.

De inwoners zijn immers mensen van geringe substantie, opeengepakt in krap naast elkaar gelegen huisjes, van alle kanten aan heimelijke aanslagen blootgesteld. Het volk is oproerig en kwaadaardig; de gerechtelijke ambtenaar geldzuchtig en onbetrouwbaar; de magistratuur onbekwaam een agressieve volksmassa tot staan te brengen, indien zij dat al zouden willen, wanneer het volk zou proberen de priester in het water te gooien of de kerk waarin hij is gegrepen binnen te dringen en te plunderen of in brand te steken.

En het vuur van vervolging zou zijn vonken gemakkelijk hierheen kunnen laten overspringen. De heffe des volks zou kunnen proberen om juist dat -iets wat tot nu toe geen van de ketters hier heeft gewaagd- door zijn ophitsing en het stellen van een voorbeeld te bereiken. En op die manier zou alles wat in een zo lang tijdsverloop door geweldige inspanning, onder moeilijke omstandigheden en met veel onkosten is verworven en behouden, in een keer door de indiscrete geloofsijver van slechts weinigen in as gelegd worden.

Het geringe aantal mensen dat in die stad behoefte heeft aan ondersteuning kan gemakkelijk

vanuit deze stad door een man worden bediend. Niemand -laten we God hiervoor dankzeggen heeft daar tot nog toe hoeven sterven zonder de laatste sacramenten, mits hij er tijdig om verzocht. Men lette wel dat die heer, wanneer hij zich tenminste vestigt te Middelburg, waarheen naar wij begrijpen de gedachten van sommigen uitgaan, voor het geval dat iemand in Vlissingen door een ziekte wordt getroffen, noch dichterbij noch eerder beschikbaar is voor het bieden van steun dan de paters die zich tot op heden aan hen hebben gewijd.

Het komt ons reeds nu ter ore, sinds de zeer korte tijd dat genoemde heer nu eens hier, dan weer daar heeft verkeerd, dat hij door de ketters is gewaarschuwd om niet door het invoeren van nieuwigheden een brutaal einde te maken aan de vrijheid. Laten we dan nog niet spreken over de toestand van vroeger, toen wij hun samenwerking plachten te genieten. De komst van die priester en zijn dienstbaarheid -hoe gering die ook is geweest -hebben nu reeds veroorzaakt dat wij de twee afgelopen zondagen niet meer een mis konden laten opdragen voor honderd of meer mensen, zoals dat vroeger geoorloofd was. Het stadsbestuur verzet zich tegen ons, omdat het geen derde priester wenst te tolereren. Wij verwachten derhalve van U zeer eerwaarde verstandige en vaderlijke zorgzaamheid dat U zich verwaardigt de geweldige ramp die ons boven het hoofd hangt af te wenden.

Toen wij deze brief tot hier hadden geschreven kwam de zeer eerwaarde heer Van Nispen ons de brief overhandigen van U zeer eerwaarde, welks opschrift duidelijk maakte dat hij aan de Vlissingers was gericht, maar die, zoals de heer Van Nispen uiteenzette, voor ons Middelburgers was bestemd, wat ook uit de inhoud ervan bleek. De brief gaf ons mededeling niet over het plan, maar over de na rijp beraad beslóten installatie van een priester. Wij refereerden aan de eerder aangevoerde motieven en argumenten en in die zin houden wij aan onze mening vast.

Opnieuw smeken wij U zeer eerwaarde heer vicaris nederig, niet toe te staan dat de zeer eerwaarde heer Van Nispen hier blijft, opdat hij niet door zijn aanwezigheid onze geestelijke arbeid op het spel zet en val en ineenstorting veroorzaakt van het tot nu toe opgebouwde werk.

U zeer eerwaarde heer vicaris gehoorzame dienaren,
edelen: Petrus de Borselle van der Hooghe, A. van Borselle van der Hooghe, Cornelis Okema de Vriese, I. Okema de Vriese

notabele kooplieden en burgers:

Patricius Creage	G. van der Schoof
Johannes Ronssel	Jacob de Pape
T. van Dalwyck	F. van Meurs

Middelburg, 18 juli 1678

De redenen waaruit zonneklaar blijkt zowel dat de heer Van Nispen niet nodig is in Vlissingen, als dat hij de Middelburgers onwelkom is zijn de volgende: ze als gezegd wordt, hebben de Vlissingers om een wereldlijk geestelijke gevraagd, niet omdat dat nodig is maar omdat twee of drie mensen buiten wie er in Vlissingen niemand van enig aanzien is, een zeker enthousiasme en indiscrete geloofsijver hebben ten toon gespreid; de overigen hebben evengoed iemand van wiens diensten zij gebruik kunnen maken.

De superieur van de missie heeft door middel van een brief op 16 augustus 1678 aan de zeer eerwaarde heer vicaris protest aangetekend, omdat de parochie van de orde van Jesuiten in Middelburg, die Vlissingen en het hele eiland Walcheren omvat, in strijd met de besluiten van de

heilige congregatie, in het bijzonder van februari van het jaar 1666, werd onderworpen aan een schending van haar vrijheid door de missie van een wereldlijk geestelijke die daar op generlei wijze werd verlangd. Onze priester met zijn hulpmissionaris, die op aansporen van de zeer eerwaarde zelf als ondersteuning was gezonden, voldoet rijkelijk aan de noden van de katholieken van het gehele eiland. De superieur vraagt in grootste nederigheid toe te staan dat de onzen daar eindelijk in rust en vrede mogen verkeren, daar zij sinds het begin van de missie in de meest benarde omstandigheden en vervolgingen waren geweest.

Maar in plaats daarvan dat hij de heer Van Nispen vandaar heeft willen terugroepen, heeft hij er veeleer niet voor geschroomd de superieur zelf te vragen de katholieken van Middelburg te schrijven met het verzoek deze heer te ontvangen en onder hun hoede te nemen.

En zo gaat de heer Van Nispen voort daar op te treden met de bevoegdheid pastoraal werk te leiden. Hij houdt wanneer hij kan bijeenkomsten in Middelburg en probeert zich in te dringen bij notabele en andere katholieken die een onwaardige zaak steunen, waarbij zij zichzelf niet in gevaar brengen.

Zeer nederig vraagt U derhalve de superieur van de missie U doorluchte gratie dat een eind gemaakt wordt aan dit kwaad, en wel nog tijdig, opdat deze man niet teveel krachten aan zich trekt en vervolgens onoverwinnelijk is.

aantekening in margine: Tegen de Jesuïeten

Aan Van Nispen
27 juli 1678

Uit Uw brief en die van de Middelburgers maak ik op welke tegenwerking Uw streven ondervindt. Ik vrees dat mijn stem die niet zal kunnen wegnemen. Die aan de eisen der Vlissingers geen gehoor geven, zullen ook voor mijn advies niet wijken. Wij moeten in onze gebeden de zaak maar aan God toevertrouwen, Hij kan bepalen wat de afgunst en hebzucht uitbroeden tegen voorstellen van liefdadigheid. Daarom moeten we Hem Zijn zaak toevertrouwen : Als Hij Zijn zaak wil bevorderen, zal Hij zijn Evangeliën ingang doen vinden. Wacht daarom af om aan te zien of zich een betere gelegenheid voordoet om Zijn Woord te verkondigen. Ziet U dat God de harten niet verzacht van die door U met liefde en welwillendheid benaderd worden, en dat van geen zijde plaats wordt ingeruimd om Christus te verkondigen, dan moet U terugkeren naar Holland en bidden dat het Walcheren niet als een zonde toegerekend wordt dat het de haar door U geboden heilige, vrome liefde geen kans heeft willen geven.

U hebt de raad van hem die U bemint in Christus.

I Eps Cast v A

Aan Van Neercassel
9 augustus 1678

Doorluchtige Heer,

Het spijt mij zeer dat ik U Z.E. zo dikwijls lastig val, maar het schrijven waarmee ge mij laatstelijk wilde vereren, vraagt om een antwoord van mijn kant. Ik vraag U nederig dat U Z.E. de moed niet opgeeft vanwege de uitingen van onvrede van de Middelburgers; zo'n groot gevaar loopt onze zaak niet. Wel is de onderneming, nieuw en jong als ze is, zeer kwetsbaar en vraagt zij om een voorzichtige aanpak. Niettemin moeten we doorzetten en met zachte maar krachtige hand verdergaan. Noemt niet God, als was het er reeds, het niet bestaande bij name, opdat wij evenzo tegen alle hoop in geloven!
(ROMA.17.)

Hoe kleinmoedig ik ook ben, ik zie een sprankje hoop stralen en van mijn kant zal ik al mijn werkkraft en geduld eraan besteden en hoop dan na een jaar of twee op merkbaar resultaat, Reden waarom ik nogmaals bid en smeed dat U Z.E. geen gehoor geeft aan hun oproep.

Een bij de vijand vooraanstaand man gaf mij de raad door te gaan, maar zeer behoedzaam en beheerst, en dat ik op de lange duur hun starheid dan zou breken. De bisschop, zei hij, moest U antwoorden dat U zijn opdrachten onvoorwaardelijk uitvoeren moet en dan aan de vijanden dat ze U met raad en daad terzijde moeten staan; dat dit zijn uitdrukkelijke wens was; ge zult zien, zei hij, dat niemand een mond opendoet; dat U intussen de hoop niet moet verliezen.

Mijn hoop baseer ik hierop dat alom over iedereen een stemming van stille berusting komt. Zelf doe ik mijn best deze stilte steeds meer te bevorderen Zelfs de tegenpartij gelooft niet meer dat ik teruggeroepen zal worden; hoe dan ook overtuigd dat U Z.E. mij niet gezonden zal hebben zonder voorafgaand rijp beraad en dat U Z.E. in dergelijke zaken van wijken niet snel weten wil; en, het belangrijkste, pater Van der Varent is vertrokken 'om gezondheidsredenen', in feite om nooit meer terug te keren, naar ik me heb laten vertellen. Daarom heeft pater Pelgrom afgelopen zondag twee missen gelezen en tweemaal gepredikt. Ook heb ik opgevangen dat hij binnen korte tijd een priester naast zich zal krijgen. Deze Pelgrom is een echte Jezuiet, minzaam, geslepen, hoffelijk, begaafd, weet zijn gedachten goed onder woorden te brengen en zich handig bij anderen in de gunst te werken, niet door vlijerij, neen veeleer, naar het schijnt, geeft zijn ernst hem een charme, maakt zijn krachtig optreden hem bij ieder geliefd.

Overeenkomstig de vererende opdracht van U Z.E. zal ik dus afwachten tot een gunstiger gelegenheid zich voordoet om het Evangelie te verkondigen en tot die tijd zal ik heimelijk steeds, zowel in Vlissingen als hier, kleine parochies stichten, totdat men eraan gewend is en er niet langer gevaar is voor valse broeders.

Maar de Heer is bij machte ons zo te vervullen van zijn genade dat wij gezegend met altijddurende en volledige overvloed alle mogelijke vrijheid genieten.

Als dit mijn voorstel U Z.E. mishaagt, moge U zich verwaardigen mij dit mede te delen want om hoon en protesten van anderen geef ik mijn positie niet op, tenzij op uitdrukkelijk verzoek van U Z.E. aan wie ik mij verklaar,

te allen tijde gehoorzaam
Uw zoon Amandus van Nispen.

Middelburg 1678, 9 augustus.

Aan Amandus van Nispen
13 augustus 1678

Ik ben zeer opgelucht door Uw laatste schrijven dat nog beter nieuws belooft. Ook deden me zeer goed Uw flinke houding, Uw liefde en geduld. Ik dank God die U tot op dit moment de kracht hiertoe geschonken heeft en U ook nog zal geven. Gezegend zij de Heer die een hoop op betere tijden doet doorstralen.

Houd vol, mijn zoon, houd de goede moed waarmee U bent begonnen: zet door, beleg, nu eens in Vlissingen, dan weer in Middelburg, een bijeenkomst zonder ruchtbaarheid, mijn zegen heeft U, totdat God Uw ijver zal belonen met een grotere vrijheid en het voor ons geen twijfel meer lijdt dat de onderneming een voorspoedig en geslaagd einde zal hebben.

God stelt de zijnen soms op de proef, maar enkel om van raad te zijn, en soms zendt Hij ons tegenslag om zo ons hart voor te bereiden op de komst van betere tijden.

Verder staan mijn drukke werkzaamheden mij niet toe er uit te breken om een bezoek te brengen aan Uw gebied, werkzaamheden die mij ook nu nopen kort te zijn: mijn volgende brief zal uitvoeriger zijn.

Gegroet, houd goede moed en wees verstandig in de taak waarvoor God U heeft uitverkoren.

Aan Van Neercassel
3 september 1678

Zeer doorluchte Heer,

Door uw Z.E. laatste schrijven ben ik volledig gesterkt en tegen alle plotselinge tegenslagen gewapend, zozeer dat het mij in het geheel niet spijt in alle geduld mijn leven te slijten in dit gebied.

Ik had voorgesteld mij enige tijd van briefschrijven te onthouden, maar onlangs heeft zich een gebeurtenis voorgedaan die mij opnieuw stof tot schrijven heeft gegeven: immers, mijn geweten zou zich bezwaard voelen, als ik U Z.E. niet over alles rekenschap aflegde.

Na het vertrek van pater Van der Varent heeft pater Pelgrom de leiding op zich genomen en twee keer de mis gelezen: ik weet niet op wiens gezag hij dat deed. Eveneens zonder dat ik op de hoogte was diende hij te Vlissingen het heilig oliesel toe aan een Spanjaard, zoon van een rijk koopman; daartoe had hij van mij geen permissie gekregen. Maar ik heb mij stil gehouden.

Op 15 augustus werd pater Pelgrom ziek en ontbood terstond pater Cadts uit Zierikzee. Alsof de clerus niet voortkomt uit het zaad van mannen door wie redding gebracht is in Israël! Pater Cadts verliet dus in allerijl zijn eigen standplaats en haastte zich op donderdag 18 augustus van zijn pastorie naar Middelburg. Tot vrijdag 26 augustus is hij in Middelburg gebleven om het ambt van pater Pelgrom waar te nemen. Sommigen hebben in besloten kring bezwaar gemaakt tegen de gang van zaken: pater Pelgrom maakte geen gebruik van mijn diensten, maar de reden van mijn plaatsing alhier is toch mij juist hieraan te wijden; en pater Cadts had beter op zijn eigen post kunnen blijven, want daar had men hem nodig.

Op 23 augustus ben ik ontboden door een belangrijk man van de tegenpartij. Hij beklagde zich omdat hij door een stadsbestuurder was berispt; de reden daarvan was dat hij als enige van de drie godsdienstoefeningen hield en dat wilde men absoluut niet toestaan. Men zou mij en de paters uit de stad bannen, als ik ze niet staakte. Want zij kenden dank noch schaamtegevoel omdat zij niet tevreden bleken met de hun toegewezen plaats. Hij zei zelfs dat hij wel een oogje wilde toeknippen wanneer op de toegewezen plaats een godsdienstoefening werd gehouden, uit respect voor enkele voorname medeburgers. Maar voor de Vlissingers wilde hij in geen geval een uitzondering maken: die hadden door Souburg -een dorp tussen Vlissingen en Middelburg -onder luid geschreeuw lopen roepen: 'à la messe, à la messe! '. In het vervolg mochten zij niet worden toegelaten tot de mis. Verder heeft de man mij nog veel andere dingen meegedeeld.

Ik zeg U eerlijk, ik was zeer verontrust en ik heb voorgesteld om enige tijd weer rustig te blijven, hoewel wij in twee missen het aantal van 25 mensen niet hebben overschreden, terwijl zij 600 of meer mensen toelaten. Ik hoop dat U Z.E. tussen hen en mij wil oordelen.

Op woensdag 31 augustus is pater Van der Varent teruggekeerd uit Amsterdam, bovendien kwam nog een pater De Vos uit Antwerpen en een pater van het College in Duinkerken. De sympathisanten van de paters willen mij toestaan Vlissingen te helpen en hier te blijven wonen. Maar dan mag: ik in geen geval hier een mis lezen voor meer dan twee of drie personen. Ik mag wel zelf naar Vlissingen gaan, alsof ik geen enkele jurisdictie over de Middelburgers heb. Jurisdictie willen zij mij niet toestaan en hoewel ik hen openlijk niet heb tegengesproken, gedraag ik mij alsof ik jurisdictie in Middelburg heb. Ik verzeker u dat ik geen anderen aan de invloed van de paters wil onttrekken en naar mijn kant overhalen. Ik wil mij slechts richten op enkele, voor arme en verlaten lieden en ik zal alleen zij die uit eigen beweging komen toelaten. Want ik kan hen niet zonder mijn opdracht geweld aan te doen afwijzen.

Ik heb veel redenen U Z.E. dit alles mede te delen, maar vooral de volgende: ik zal in de toekomst geen nieuwe moeilijkheden het hoofd hoeven bieden, als U Z.E. mij uitsluitend voor de Vlissingers zou willen bestemmen en daarna iemand van de clerus naar Middelburg zou willen zenden, eveneens om de armen, die door de paters op een afstand gehouden en verwaarloosd worden, te helpen. Anders zullen deze gemakkelijk overlopen naar de ketters. Daarvan bestaan hier voorbeelden te over. Verder kunnen de Vlissingers -zij zijn weinig in getal en zeer arm -hun zieleherder onmogelijk onderhouden. Daarom vraag ik U.Z.E. zich te verwaardigen met mij te willen corresponderen en een bezoek te brengen en mij in hun aanwezigheid officieel te willen benoemen tot zieleherder van zowel Middelburg als van Vlissingen. In dat geval zullen de Middelburgers zich weer tot U Z.E. richten met het verzoek mijn jurisdictie tot uitsluitend Vlissingen te beperken.

Het is niet zo dat ik eerezuchtig ben. Ik zoek slechts het goede voor de kerk en vooral wil ik elke vorm van tweedracht onderdrukken. Ik meen dat het U Z.E. zelfs niet onaangenaam zou zijn als ik elke drie of vier weken voor enkelen de mis lees, opdat ik hier langer blijf en veiliger de mijnen bijsta in de nood; ook wil ik dan elke week op een werkdag 's avonds katechismus onderwijs geven. Onze zaak staat er werkelijk gevaarlijk voor.

Maar ik zal hierin geenszins versagen, mits de goddelijke goedgunstigheid mij steunt en gij U wilt verwaardigen mij met welwillendheid gade te slaan als uw Z.E.

in alles zeer gehoorzame zoon
Amandus van Nispen.

Middelburg 1678
3 september

Laatstleden zondag 28 augustus verkoos pater Pelgrom de parochie verstooken te laten blijven van de heilige mis, liever dan mij te vragen zijn taak waar te nemen.

Aan Van Nispen
10 september 1678

Ik heb U vooral gezonden tot heil der Vlissingers, als echter Middelburgers Uw hulp inroepen voor hun zieleheil, dan vind ik dat U hun die niet moet ontzeggen. Daarom ook wilde ik Uw bevoegdheden zo ruim zien als het eiland Walcheren. Toch zult U er het beste aan doen duidelijk te kennen te geven dat U in het bijzonder zorg wilt dragen voor Vlissingen, zoals ik ook inderdaad graag zie dat zij Uw bijzondere zorg hebben.

U zult er veel belang bij hebben dat U er met de grootste zorg voor waakt ook maar een woord los te laten, waarmee U de Paters sj. kunt beledigen, of waaruit ze zelfs maar, op enige grond, hun kans kunnen aangrijpen om zich over U te beklagen. Uit geen protesten dat ze de Vlissingers de Sacramenten toedienen, wanneer ze daartoe een verzoek ontvangen; verzet hiertegen kan een schandaal oproepen en dat betekent vijanden voor U in Vlissingen!

Ik vraag de Heer Jezus dat Hij Uw hart, hoofd en tong mag leiden en hoop dat U voor de mensen in Walcheren zult zijn 'een arbeider die zich niet behoeft te schamen doch rechte voren trekt bij het brengen van het Woord der Waarheid'. *

In die verwachting verblijf Ik, Eerwaarde Heer, U zeer liefhebbend en dienstvaardig.

Eps. Cast ...

* 2 Timot. 2.15

Aan Van Neercassel
6 november 1678

Doorluchtige Heer,

Het geviel dat ik zo lange tijd niet heb geschreven, deels omdat ik enige tijd ziek ben geweest, deels omdat zich niets meldenswaardigs heeft voorgedaan. Ik verzoek U Z.E. mij voor het volgende te verontschuldigen: sinds de laatste onrust, waaraan de nijd van de Middelburgers schuld was, ze als zij U Z.E. zelfs hebben meegedeeld, heb ik mij onthouden van het lezen van missen in Middelburg en heb des te frequenter bijeenkomsten in Vlissingen. Maar ik heb bemerkt dat zelfs dat niet veilig voor mij is, want sommige lieden, noch katholiek noch ketters, mensen die niet weten wat zij eigenlijk moeten geloven, willen de naam 'katholiek' voeren en uitgenodigd worden zo vaak er een mis wordt gelezen: omdat zij tot de heffe des volks behoren, negeren wij hen dikwijls opzettelijk, want wij durven hen niet te vertrouwen. Dat rauwe onbeschaafde volk heeft nu meermalen dreigementen geuit en pogingen gedaan ons aan te geven bij de justitie, hoewel wij altijd rond middernacht bijeenkomen. Daarop heb ik voorgesteld de Vlissingers op zon- en feestdagen te vergaderen in Middelburg en 's morgens om 10 uur de mis te beginnen. Op die manier heb ik reeds drie weken gewerkt, maar alleen Vlissingers komen bij mij, eenmaal 24 mensen, een andere keer 16, een derde keer 12. In Vlissingen echter zijn er eens 's nachts tussen 40 en 50 mensen geweest. Zelfs wanneer ik in Vlissingen 's nachts een mis heb gelezen, keer ik 's morgens vroeg terug naar Middelburg om de mis te lezen om 10 uur, opdat zij die 's nachts niet aanwezig waren en nu naar Middelburg komen niet teleurgesteld worden.

Wat de Middelburgers aangaat, slechts twee gezinnen van weinig invloed vormen mijn vaste aanhang: een ervan stelt mij een kamer ter beschikking om de mis te lezen. De overigen die mij naar het schijnt wel begunstigen, willen zich niet openlijk mijn vrienden noemen om geen misnoegen van andersdenkenden tegen zichzelf te wekken. Enkelen zelfs zijn afvallig geworden, zodat ik hier, eenzaam en verlaten, volkomen beroofd ben van welwillendheid. Maar niets van dat alles is van groot belang mits eer en glorie van God bevorderd worden en het katholieke geloof zich uitzaait en groeit.

Verder hebben de Middelburgers zich nog niet verzet tegen de bijeenkomsten die ik reeds sinds drie weken houd, maar ik weet niet wat zij in de nabije toekomst zullen doen. Als de edelachtbare heer Van Outheusden geen opdracht had gegeven rapport uit te brengen over de stand van zaken alhier, zou ik misschien nog een of twee maanden hebben gewacht want ik heb een kleine tuin gehuurd samen met een huis waarin ik voor 100 tot 125 mensen de mis kan lezen, dicht bij de Vlissingse poort en niet ver van de paters, regen de stadsmuur. Dat zal zeer gerieflijk zijn voor de Vlissingers. Ik zal daar onmiddellijk mijn missen gaan lezen en het succes van de onderneming zullen wij met verlangen afwachten uit de hand van de goddelijke Majesteit. Maar ik vrees dat de Middelburgers zich bij eerste gelegenheid ertegen zullen verzetten. Wat hieromtrent ook zal gebeuren, wanneer de tijd het heeft geopenbaard, zal ik U Z.E. schrijven.

Ik verwacht hier binnenkort in een maand of twee de subdiaken de heer Verrijn S.T.B. die mij veel troost en raad zal bieden. Als hij aan mijn zijde staat zal hij zeker de glorie Gods en het zieleheil van de gelovigen bevorderen, want hij is zeer voorkomend, heeft een aangename conversatie en is bij een ieder geliefd omdat hij zich naar elk soort mensen weet te schikken; ik verwacht een geruime oogst als ik een dergelijk man als medewerker heb.

Ik heb U Z.E. voorgesteld nog deze winter geduld te oefenen: wellicht wil zijne goddelijke majesteit zich verwaardigen onze inspanningen te zegenen, omdat wij binnenkort succes zullen zien met de recente huur van die tuin. Als U Z.E. echter iets anders beter zal oordelen, ben ik geheel bereid al uw bevelen ten uitvoer te brengen.

Sinds enige tijd gaat het gerucht dat pater Van der Varent zou weggaan, omdat hij niet voldoende met pater Pelgrom kan samenwerken; maar zojuist heb ik gehoord dat hij zal blijven in de hoedanigheid van medewerker, terwijl pater Pelgrom de eerste plaats zal innemen. Diens sluwheid en geslepen wijze van optreden -om het zo maar eens te zeggen -vrees ik meer dan de openlijke tegenwerking van pater Van der Varent.

Ik zal eerst afwachten hoe U Z.E. dit alles zal behagen en op welke van beide wegen ik moet voortgaan: want het zal voor mij een belangrijke prikkel zijn indien U Z.E. zijn mening in dit opzicht geheel en al openlijk uitspreekt. In het andere geval aarzel ik tussen twee wegen, waardoor mij de geestkracht ontbreekt mij metterdaad te betonen.

Doorluchtige Heer

in alles de minste van uw zonen
Amandus van Nispen

Middelburg
6 november

Heden heb ik de mis gelezen te Middelburg met ongeveer 30 mensen.

Aan Van Nispen
13 november 1678

De brief die U mij op 6 november geschreven hebt, heb ik vol vreugde gelezen; zij ademde de oprechte liefde en het inzicht waarmee U de zaak van God, de verbreiding van het evangelie in Middelburg en Vlissingen, omgeeft.

Het komt mij voor dat de Hand van God met U is, U leidt en U verdedigt. Blijf op Hem vertrouwen, leg Hem Uw leven en Uzelf in handen. In de Heer zult U kracht vinden en zelf zult U Uw vijanden te niet doen gaan.

Onrecht is zinloos, is niets; tijdelijk kan het bloeien, het kan nooit blijvend zijn. Krachtig is enkel de Waarheid, die U bemint, die U verkondigt en die U in Walcheren zo graag meer en meer erkend ziet en vereerd.

De Heer Verrijn is besloten U te bezoeken en brengt U zijn genegenheid over. Ik hoop dat deze kleine bron zal uitgroeien tot een ware stroom en aan het daglicht zal verschijnen.

In deze wens verblijf ik, mijn dierbaarste Heer Van Nispen...

Aan Van Neercassel
13 januari 1679

Doorluchtige Heer,

Ik vraag nederig vergeving dat ik zo'n lange tijd niet geschreven heb. Moeilijkheden en beslommeringen van velerlei aard zijn er de oorzaak van geweest en wel voornamelijk dat ik tot op dit moment niets met zekerheid kan schrijven.

In mijn laatste brief heb ik U te kennen gegeven dat ik een tuin gehuurd heb met een huisje; ik had er juist voor de eerste keer de mis opgedragen. Toen ik ontboden werd door de leiding van de paters-gemeenschap; zij had bezwaren: zij vroeg namelijk of ik een plaats wilde zoeken in een ander gedeelte van de stad, want dat ik hier toch wel al te dicht bij de paters zat; ik heb echter geen acht geslagen op hun verzet en daar verscheidene keren de mis opgedragen met een toeloop van 40 à 50, een enkele keer wel 70 mensen. Ondertussen werd er een huis te huur aangeboden eveneens vlak bij de paters, bij de poort van Vlissingen in een keurige wijk; omdat ik in de gehele stad geen plaats zag die meer geschikt was voor mij en voor de katholieken, heb ik dat huis gehuurd bij een weduwe voor 153 florijnen; maar een week later, ik weet niet wie er achter zat, wist die weduwe dat ik een priester was en dat ik in haar huis een parochie wilde stichten; daarop zei ze dat ze beslist niet vast wilde houden aan het aangegane huurcontract, maar dat ze genegen was me het huis te verkopen als ik het wilde kopen. Toen ik zag dat mijn kansen verkeken waren, was ik ten einde raad; alle katholieken waren er op tegen dat ik in bleef wonen bij mijn tante en zelf vond ik dat ook allerminst geschikt; daarom gaven de Vlissingers, opdat ik niet zonder slag of stoot hier weg zou gaan, mij de raad om dat huis te kopen; uiteindelijk besloot ik dat te doen, om zo voor eens en voor goed gevestigd te zijn en de paters iedere hoop dat ik zou opgeven te ontnemen: zo kocht ik het huis, met de tuin voor 3400 fl. alles inbegrepen: 2000 fl. direct bij intrede, 700 fl. na een jaar, de resterende 700 fl. na twee jaar. Ik ben er al ingetrokken ook en heb de 2000 fl. betaald van mijn eigen geld, maar waar ik met dit soort zaken geen enkele ervaring heb en echt gehoopt had dat er mij mensen zouden helpen, ben ik bedrogen uitgekomen. Wat te zeggen, U Z.E., dat ik helemaal alleen in dat huis ben, zonder huishoudster of enig andere hulp; dat ik, om het geld bijeen te schrapen, me in de schulden gestoken heb, zonder huisraad, zonder geld behalve wat voor mijn directe behoeften, en dat ik niet weet hoe ik mijn schuldeisers moet betalen.

Radeloos doe ik daarom een beroep op U.Z.E.; ik zeg U eerlijk dat ik zo niet door kan gaan: mijn inkomsten zijn nu eenmaal zeer gering en bij lange na niet voldoende voor zo'n aanslag; de Vlissingers kunnen aan offers per jaar geen 200 fl. bijdragen, nauwelijks voldoende voor de magistraat. Daarom smeed ik U nederig dat U.Z.E. de last van het pastoraat van mijn schouders neemt: gezien mijn grote schuld op dit moment moet dat toch zeker mogelijk zijn, want ik kan onmogelijk zo doorgaan: of, als het zieleheil van Walcheren U Z.E. zo ter harte gaat, zendt U mij dan Dhr Verrijn die zo veel beter dan ik de financiën kan beheren en die zeer genegen is zich hier te vestigen.

Een hoe grote taak ligt hier, alleen kan ik die nauwelijks aan: De oogst (aan gelovigen) is sterk teruggelopen en verwaarloosd en kan slechts met de grootste energie en ijver weer opgebouwd worden en op het oude peil gebracht; ik loop voortdurend heen en weer naar Vlissingen en moet tegelijkertijd ook nog zorgen voor Middelburg. In Vlissingen neemt het aantal Katholieken toe, vooral uit de rijen van mensen die wij voor ketters aanzagen, maar omdat zij kennis van de leer en iedere ontwikkeling missen, maakt het niet veel uit of ze zich nu bij de katholieken of bij de niet-katholieken scharen; daarbij zijn ze zeer arm zodat ze niets kunnen bijdragen. Ook in Middelburg krijg ik veel aanloop van armen, hoewel ook burgers van hoger aanzien mij steunen, maar die durven mij niet te bezoeken, bang als ze zijn dat ik het niet uit zal houden en dat ze dan later bij de Paters niet toegelaten zullen worden. Als Dhr Verrijn hier zou zijn, zou ik zonder twijfel een aanzienlijke aanwas in stand kunnen houden en hoop vatten om meer en in Vlissingen een pastoraat op te richten, maar in deze situatie is me dat onmogelijk.

Bij de eerste bijeenkomst in mijn nieuwe huis hier heb ik een honderdtal mensen gehad, maar ik durf het niet door te zetten, omdat ik de magistraat niet heb kunnen voldoen: ik heb geen geld en weet ook niet waar het vandaan te halen en reeds is het alom in de stad bekend dat er een nieuwe priester is komen wonen. De aanhang van de paters durft zich niet meer tegen mij te verzetten omdat ze zeker menen te weten dat U.Z.E. hier rand Pasen een bezoek zal afleggen. Ik sterk hen in die overtuiging want als ze Uw bezoek niet vreesden, Z.E., zouden ze mij helemaal laten vallen!

Hier hebt U, Z.E., een eerlijk verslag van de stand van zaken, waaruit blijkt dat, als U Z.E. mij niet op de een of andere manier weet te helpen, het beter is de onderneming op te geven, daar het mij onmogelijk is om alleen, zonder geld en geldbron, zonder huishoudster, verstrikt in schulden aan toespraken te werken, heen en weer te rennen naar Vlissingen, in beide steden de zielzorg te behartigen en de ware Christelijke geest over te brengen op mensen van een zo laag opleidings-en beschavingspeil. Ik verlies ieder gevoel van toewijding, mijn toespraken ademen al hun geest, de Mis lees ik bijna alleen nog op zon- en feestdagen; voor mij geldt waarlijk: zo de gelovigen, zo de priester. Innerlijk twijfel ik aan mijn heil als ik zo blijf verder leven: neemt U Z.E., die toestand van ellende in overweging en vergeeft U het mij als ik toestemming vraag mijn ambt neer te leggen om de komende tijd voor mijzelf te zorgen, niet uit gemakzucht, maar omdat ik het nodig heb; niettemin onderwerp ik me in alles nederig aan Uw oordeel, aan Uw bevel, dat ik zoals U begrijpt ten spoedigste verwacht,

Doorluchtige Heer

U.Z.E. in alles ten zeerste gediensig
Amandus van Nispen.

Middelburg, 1679
13 januari

Van Nispen
15 meert 1679

Dat uE. wederom moed tot dienst van sijne aanwassende schaepen heeft genomen, is mij tot opwecking om God de Heer over sijne genade te lonen.

Heer Verrijn is willig om uE. bij te staen, maer versoeckt in alle ernst dat noch eenigen tijt in de study te Leuven mag blijven. Tselvige versoeckt eximius (= eerwaarde) Hugens oordeelende sulx nodig te zijn. Eximius Hugens belooft voorders dat hij aerbijden sal om Verrijn aen te wackeren en moedigen om socius laborum tuorum (= jouw strijdmakker) te sijn. Hebt dan noch een wijnig patientie en God zal U verstercken en zegenen in uwen aerbeijd.

Heb met blijdsehap uyt uwen brief zooveel goeds van monseigneur Daelwijek verstaen, als uE. van hem schrijft. Doet hem mijne hartgrondige groetenis met toewensing van Gods genadigsten zegen over sijnen persoon en family, en belieft hem te versekeren dat ick altoos met danck zal erkennen al tgeen hij aen uE. tot glory van God en welstand van sijne kerck zal bewijisen.

De heren Van Spangen en Beekerken zullen hier d'opdragt mijner dienster en groetenis vinden. Vale mi do mine Nispene,

tuus addictissimus I. Eps. Cast.

Aan Van Nispen
3 april 1679

Ge kunt er zeker van zijn dat ik vurig verlang dat Dhr, Verrijn U in Uw arbeid helpt en U ondersteunt in Uw apostolisch werk. Ik heb de Voortreffelijke Heer Hugens geschreven dat hij Dhr. Verrijn sterkt in zijn voornemen U zijn hulp aan te bieden, en dat hij hem moed inspreekt. De voortreffelijke Hugens heeft mij dit toegezegd maar bracht de wens van Verrijn over nog enige tijd zijn studies te kunnen voortzetten. Ook denkt Hugens dat Verrijn nog wel enige tijd in Leuven zal moeten blijven om zijn studie verder door te zetten en zich te sterken in godsdienstigheid. Daarom, mijn Amandus, heb nog een weinig geduld en weet dat Jezus U tot steun is in Uw moeilijkheden.

Verder wil ik graag zo snel mogelijk van U vernemen of een priester voldoende is voor heel Walcheren. De Paters sj. beweren dat daar echt geen twee priesters nodig zijn en dringen daar bij de Apostolisch Nuntius ook op aan: een is al voldoende, zeggen zij, voor alle werk en daarom hebben ze een tweede, uit de Orde, teruggeroepen omdat hij bij gebrek aan werkzaamheden daar in ijdel nietsdoen omkwam.

Wanneer echter hun bewering tegenstrijdig is met Uw rapport, wil ik opnieuw over die kwestie een schrijven van U en wel in die zin dat ik het kan tonen aan de Apostolisch Nuntius. U moet dan in die brief ook refereren aan het enorme gebrek aan kennis onder het volk omdat ze niet behoorlijk onderwezen zijn. Vermeld dan ook de resultaten die U daar geboekt hebt, en verzoek opnieuw en dringend om steun van iemand die met U de Vlissingers en de rest van Walcheren die iedere beschaving missen wat ontwikkeling wil bijbrengen. Zet ook de redenen uiteen waarom U om een helper vraagt en zoek die dan vooral in de grote kudde en de onwetendheid bij het volk.

Zo kunt ge ook uiteenzetten hoe wreed het voor hun ziel zou zijn, als ze voor geld een missionaris van de Orde kunnen krijgen, maar hun zieleheil verwaarloosd werd. Vermeld ook hoezeer de Heer Verrijn van goede wille is zichzelf volledig in te zetten voor het zieleheil van Walcheren.

Ik zie graag dat ge alles stelt in een serieuze en eenvoudige stijl, precies zoals anders. Laat uit Uw stijl de ijver der bekeerden spreken en geen spoor van hartstocht jegens de Paters SJ. Als u iets schrijven moet dat hun minder tot eer strekt en dat aangeeft dat zij minder uit zijn op winst voor Christus dan op eigen profijt, schrijf dit dan zó als een trouw dienaar van Christus en een oprechte vriend van zijn medebroeders betaamt. Uw verslag moet verder zo ingericht zijn dat U uit eigen beweging lijkt te schrijven en niet met het vooropgesteld doel de beweringen der Paters sj. te weerleggen.

U wit wel met genoeg horen dat de voortreffelijke Vianen het proces gewonnen heeft en de veroordeling bewerkstelligd heeft van 65 voorstellen. Op zeggenschap van de Secretaris van de Paus is mij de Bul of 'Korte van de aanklagers' toegezonden. Ik zal het zo snel mogelijk laten drukken en U dan een afschrift toezenden. Hou u goed, Amandus en blij zoals voorheen de U toevertrouwde kudde liefdevol verzorgen en steun mij in Uw gebeden. Groet van mij Uw kudde en in het bijzonder uw Stockius

Ik verblijf mijn dierbare zoon en Eerwaarde Heer, U liefhebbend Manius.

Aan Van Nispen
15 april 1679

Uit een hele reeks gebeurtenissen, waarover U in Uw beide brieven uitweidt, maakt ik op, mijn geliefde zoon, dat de Heer U en het Uwe stuurt. Houd moed daarom, stel Uw hoop in de Heer, vertrouw Hem al Uw zorgen toe, want Hij staat U na. Van mijn kant zal ik voortdurend naar beste weten handelen in uw belang en dat van uw Kerk. Wanneer ik naar Brabant vertrek zal ik met al mijn krachten U bij de Nuntius te Brussel van blaam trachten te zuiveren, iets waarvoor ik stof genoeg voorhanden heb in uw laatste brief aan mij.

Verder verleen ik U de zeggenschap om, zoals U vraagt, zodra ge mensen treft van goed gedrag in uw omgeving, hun de gelegenheid te geven de Heilige Schrift te lezen; Een afschrift van de Apostolische Censuur zal ik U laten doorsturen, zodra er gedrukte exemplaren van zijn.

Gegroet, eerwaarde Heer, Uw liefhebbende Manius.

Ik zal Heer Verrijn insijne goede genegentheid tot die van Zeeland en uwe hulpe in Braband zijnde bevestigen en ook aenmoedigen om U E ras bij te komen.

Aan Van Nispen
4 juni 1679

Uw zaak heb ik bij de Weledele Heer de Internuntius met veel overleg behartigd; zo heb ik onder andere het Decreet van de Paus aangevoerd dat mij opdraagt meer priesters in Zeeland aan te stellen. De Heer de Internuntius heeft de billijkheid van Uw zaak bevestigd en met veel vreugde kennis genomen van Uw brief; daarom, mij zoon, vat moed! In uw prijzenswaardige ijver zijt ge een sieraad voor de Kerk van Christus. De Heer zal snel uw moeilijkheden wegnemen: houd uzelf voor dat gij een priester zijt geworden om U meer te verenigen met het lijden van Christus. Geef daarom op het laatste moment niet op, maar stel u tot voorbeeld die in geloof en geduldig lijden hun beloften nakwamen.

Ik overweeg Dhr, Verrijn uit Leuven te ontbieden en u als steun te sturen.

16 juni 1679
aan Van Neercassel

Doorluchtige Heer,

Ik brand van verlangen te weten hoe de Z.E. Heer de Internuntius over mijn positie denkt. Ik ben hier nu al een jaar en heb, dacht ik, maar heel weinig bereikt. Bijeenkomsten zijn nog steeds niet mogelijk want de vervolging blijft van kracht en het verzet van de tegenpartij is al even hevig. Onlangs nog was ik bij pater Hofman om met hem te praten over de aan de magistraat te leveren bijdrage, toen hij een aantal hemzelf en U.Z.E. beslist onwaardige opmerkingen maakte en mij toesprak als was ik een bedelaar en niet een priester.

Daarnaast heb ik nog vele andere moeilijkheden ondervonden die mij zo hebben uitgeput dat ik het in dit ambt echt niet langer meer uithoud; een slechter leven dan in de tijd dat ik nu priester ben heb ik nooit gehad: die voortdurende twisten en beslommeringen die het ambt met zich meebrengen!

U.Z.E. moet het mij maar vergeven dat ik zo graag mij ambt neerleg: Ik ben echt ziek en wel voornamelijk door het steeds maar omslaan van het weer, dat ruw en ruig is, zoals te verwachten vlak aan zee; daarbij ben ik zeer teneergeslagen.

Ik leg alles in handen van Zijne Goddelijke Heiligheid: Laat Hij door U.Z.E. Zijn Wil mij openbaren want Zijn Wil slechts zal volgen,

Doorluchtige Heer,

gehoorzaam in Christus de Zoon
Uw Amandus Van Nispen,

Middelburg 1639
16 juni

Aan Van Neercassel
18 augustus 1679

Doorluchtige Heer,

Ik vraag U om vergeving dat mijn schrijven te laat is; ik heb last van een zware ontsteking in mijn gelaat, in de volksmond rosacea genoemd, en er was trouwens niets dringends. Daarbij ben ik U bijzonder dankbaar voor de welwillendheid die U mij te Huissen* en elders betoond hebt immers, ik was gekomen met de bedoeling om mijn ambt resoluut neer te leggen, maar indachtig Uw woorden zal ik opnieuw mijn netten uitwerpen, bezield door de aansporing van UZE en met herwonnen krachten zal ik althans voor enige tijd de wensen van Zijne Goddelijke Majesteit in dezen trachten te realiseren.

Ik heb opgevangen dat de Paters (en alwie hen steunt) zich instellen op de komst van de Heer Verriijn en heimelijke plannen beramen om zijn zending ongedaan te maken; zij zijn vastbesloten om liever nog alles omver te halen dan er mee in te stemmen; hun volgende stap naar dit doel is geweest het beleggen van een vergadering in het huis van particulieren, kooplui -niet in de eigenlijk daarvoor bestemde ruimte, waar het volk geen toegang heeft of slechts in zeer gering aantal; en hoezeer het mij ook spijt voor het volk, in mijn huis durf ik geen bijeenkomst, hoe klein ook, te organiseren.

Wanneer de Heer Verriijn eenmaal hier is, zullen we tot een vergelijk zien te komen met de onlangs gekozen en benoemde magistraat: de oorzaak van hun ellende en van de hun in zekere zin ontnomen vrijheid van geloofsbelijdenis zoeken ze in mijn komst: onlangs zei mij een man uit die vergadering dat hij hun de raad gegeven had om eens een welbespraakt man naar U.Z.E. te sturen, die hun zaak in een persoonlijk gesprek kon uiteenzetten en naar buiten dragen, liever dan de zaak per brief af te handelen ; ik stemde daarmee in en zei dat zoiets een heel andere uitwerking op U.H.E. zou hebben dan zo maar een brief. Ik geloof ook zeker dat ze dit zullen doen bij de komst van de Heer Verriijn.

De vader van de Heer Verriijn heeft zijn huis in Vlissingen verkocht en als hij definitieve zekerheid zou hebben omtrent de zending van zijn zoon naar deze streken zou hij zijn huishoudster met het meubilair naar mij sturen, maar nu is hij van plan op korte termijn naar Huissen te komen om zich over de hele situatie te laten inlichten. Ik hoop dat tegen die tijd U.Z.E. hem iets vrijgeviger kunt stemmen jegens zijn zoon, want hij is echt al te zuinig tegenover hem, belooft hem van alles maar geeft hem haast niets; in de tussentijd zal zijn zoon veel tekort komen om de magistraten te vreden te kunnen stellen, zijn gezin te onderhouden en voeden zoals het hoort, passend gekleed te gaan enz, Al die dingen kosten als je begint veel geld en we zouden ieder gezag en aanzien verliezen als we door zouden gaan zoals ik begonnen ben; ik weet zeker dat de vader de raad van U.Z.E. zeer ter harte neemt.

Overigens heb ik besloten maar te berusten in de opschudding hier en geen nieuwe stappen te ondernemen voor de komst van Verriijn; als U.H.E. daar anders over denkt, zult U mij in alles, tot in het kleinste

Doorluchtige Heer

ten zeerste dienstvaardig vinden in Christus de Zoon
Amandus van Nispen,

Middelburg: 1679,
18 augustus

'Ik wil dat U zich; uit Walcheren naar Goes begeeft: daar zult U Katholieken treffen die U zullen beminnen en een broeder die warm zal ontvangen.'

... ..

20 januari 1680

Als mij een vervelende omstandigheid, een abces in mijn rechteroog, het niet zou beletten, zou ik naar U Z.E. komen om mijn ontslag in ontvangst te nemen.

Een week nadat ik U.Z.E. geschreven had werd ik in mijn bijeenkomst gestoord door de magistraat. Hij kwam niet voor mij, of voor het sacrament maar voor de gehele parochie; hij stelde een uitgebreid onderzoek in, waartegen ik me onmogelijk kon verzetten; het was een geluk voor mij dat mijn oom hem goed kent, we wachten nu maar hoe het zal lopen.

Overeenkomstig Uw opdracht heb ik me naar Goes begeven, maar daar trof ik de heer Oosterlaen in opperste verbazing: hij dacht er niet aan om te vertrekken en zal niets ongemoeid laten om aan te blijven: hoeveel had in deze dagen een pastoraat als hij had niet vóór op een parochie in de stad... Waarom, zei hij, zou ik vetrekken? In mijn plattelandsparochie ondervind ik steun en liefde: ik ben niet van plan voor een ander te wijken; als mij betere voorwaarden geboden worden, dan wil ik het nog wel overwegen.

Door dit al volkomen beschaamd en in verlegenheid gebracht wist ik in mijn verwarring niet wat te beginnen : het leek immers of ik zijn positie najoeg en, op Uw gezag, hem uit zijn post wilde ontheffen. Ik weer best, U.Z.E., ik ben U alle achting, liefde en eerbied schuldig, maar als ik de waarheid mag zeggen en U moet het mij maar vergeven als mijn gedachten vrij en openlijk uitspreek : Toen ik mijn studiën en met name de theologie begon, had ik niet de intentie pastoor te worden maar eerder om 1 me bij een vrome orde aan te sluiten . Het liep anders, zij het dat ik benoemd ben op grond van mijn vermogen, en wat ik om U.Z.E. en anderen hiermee van dienst te zijn in de uitoefening van mijn taak zoal bereikt en ervaren heb, ach dat hoef ik U niet te vertellen. Ik volsta met te zeggen dat ik me ten ten enen male niet geschikt acht voor de functie: het biechthoren geeft mij voortdurend gewetensbezwaren en het preken gaat mij slecht af; vandaar dat ik, hoewel ik alle gelegenheid had, het niet klaarspeelde op zondagen en dan ook nog op feestdagen te preken: één maal per week., zoals ik nu deed, is voor mij echt het maximum.

Daarbij komt mijn kleinmoedigheid: ik ben stug in de omgang, zwaar op de hand en zo is er meer dat me beslist ongeschikt maakt. Daarom heb ik in mijn vorige brief verzocht om dat wat mijns inziens verreweg het verstandigste is, in de hoop, dat is duidelijk, dat U Z.E. begrip zou opbrengen voor het verdriet dat de moeilijkheden hier mij geven en mij van iedere verplichting zou ontslaan. Het was verre van mij naar een functie elders te streven; laat staan een ander tegen zijn zin een vreedzaam bestaan te ontnemen ...

U Z.E. zou ook moeten overwegen dat ik het ruwe en gure weer hier in mijn vaderland maar moeilijk verdraag; in Leuven was ik nooit ziek, hier loop ik de ene ziekte na de andere op. Ik druk U Z.E. dit met de grootste klem op het hart en verwacht snel antwoord, want ik verlaat nu wel Zeeland, maar blijf U toch gehoorzamen, zoals ik me verklaar enz.

P.S. Toen ik me naar Goes begaf was ik niet van plan de post op me te nemen , maar slechts te bekleden totdat U Z.E. een ander gevonden zou hebben; zoals ik zeg, ik ambieer beslist geen functie, zelfs de minste niet, omdat ik mezelf niet geschikt acht, maar zoek een leven dat meer in overeenstemming is met mijn karakter en talenten. Terwijl ik dit schrijf ontvang ik een brief van de magistraat, waarin hij zegt dat hij gerechtelijke stappen tegen mij zal ondernemen als ik niet ten spoedigste een bevoegd contactpersoon stuur.

Getuigenis tegen de Jesuiten

Van Neercassel
3 mei 1683

Copie

Ik, ondergetekende, verklaar na ondervraging het volgende.

Het aantal behoeftige katholieken op Walcheren -afgezien van de vele vreemdelingen op doortocht -is zo groot, dat de paters van de orde van Jesuiten niet voldoende in staat zijn hen te bedienen, dan wel het in feite niet doen, omdat zij zich gewoonlijk schikken naar de wensen van notabelen, kooplieden en anderen van wie zij voor hun onderhoud afhankelijk zijn. Om gewone burgers en om de armen bekommeren zij zich nauwelijks, zij sturen hen met een smoesje weg. Daarvan ben ik zeker, omdat sommige burgers en reizigers met veel ongemak en grote onkosten uit Middelburg bij mij in Goes zijn gearriveerd om door het heilig sacrament absolutie van hun zonden te verkrijgen.

Hierbij komt nog dat zij zeer zelden, ja zelfs op feestdagen bijna nooit, de mis lezen en een preek houden voor het volk, hoewel dat hier is toegestaan. Soms zelfs een paar weken achtereen weehouden zij de katholieken op zondag bijeen te komen. Ook op werkdagen laten zij het hele jaar bijna niemand toe om de mis te horen. Van tijd tot tijd verlaten zij het eiland gedurende een week: een groot gevaar voor het zieleheil! Want gewoonlijk woont daar slechts een pater.

Als het dan duidelijk wordt dat om deze zeer gerechtvaardigde redenen een missionaris van de clerus gezonden moet worden, trekken zij een hulpmissionaris aan en proberen hun ambt te vervullen zoals het behoort en de katholieken te bedienen. Maar wanneer zij de missionaris van de clerus weer hebben weggewerkt, laten zij daar opnieuw een pater alleen werken, die volgens zijn humeur de katholieken bedient.

Mij en alle burgers is bekend dat dit is overkomen aan de heer Van Nispen, missionaris van de clerus. Zodra zij hem hadden gedwongen weg te gaan, werd ook de hulpmissionaris van de orde van Jesuiten teruggeroepen. Vervolgens hielden zij bijeenkomsten voor burgers en anderen naar goeddunken. Zij deden wat zij wilden zonder bekommering voor schade aan het zieleheil ten gevolge van spaarzame godsdienstige oefeningen.

Hierdoor komt het dat velen verflauwen, ja zelfs onkatholiek worden. Dit willen de gelovige katholieken voorkomen, omdat men nu, meer dan vroeger, het katholicisme oogluikend toelaat. Om deze situatie zijn vruchten te laten afwerpen is het noodzakelijk dat een missionaris van de clerus wordt uitgezonden. Dat vragen de burgers met nadruk en zij hopen hem met Gods hulp te krijgen. Als dat niet gebeurt, kan men geen vrede verwachten, maar zeker wel een nog groter gevaar voor het zieleheil.

Dit verklaar ik,
Ondertekend : Willem van Dijck, pastoor te Goes

Goes, 3 mei 1683

Copie

Ik, ondergetekende, voormalig pastoor op Walcheren, verklaar het volgende in overeenstemming met de op verontrusting gebaseerde opdracht van de zeer eerwaarde heer Van Neercassel, apostolisch vicaris in geconfedereerd België.

Toen ik mijn taak aldaar aanvaardde, trof ik de arme gelovigen ter plaatse aan in onkunde aangaande het geloof en luchthartig en onverschillig ten opzichte van het ontvangen van de sacramenten. Over hun zorgeloosheid uitten zelfs de paters-missionarissen van de orde van Jesuiten bij mij ernstige klachten. Niet zonder reden, want zij hielden zelden preken voor het volk; nog zeldzamer was onderwijs in de catechismus, zelfs in een periode waarin de druk van de vervolging en beperkingen door de ongelovigen niets in de weg legden aan voornoemde bezigheden. Want het bestuur had al lange tijd een tamelijk ruime vrijheid toegestaan.

Niet alleen de gezonden werden verwaarloosd, maar zelfs zieken en stervenden moesten de noodzakelijke sacramenten ontberen wegens de veelvuldige nodeloze afwezigheid van de pater-missionaris aldaar. Dat hebben de burgers zelf mij verzekerd aan de hand van verschillende voorbeelden.

Wat het aantal arme gelovigen aangaat: ik denk dat er gemakkelijk tweeduizend te vinden zijn. Als degenen die verflauwd en als het ware stervend in het geloof zijn achtergebleven, zorgvuldig worden opgespoord, is de groep te groot dan dat er voor zovelen met een zo grote verspreiding voldoende faciliteit is om naar behoren te worden bediend. Want gewoonlijk is daar slechts een pater-missionaris, als de zeer eerwaarde heer vicaris in zijn vaderlijke en pastorale bezorgdheid niet de moeite nam een missionaris van de clerus aan hen te verbinden.

Zij maakten deze bezorgdheid van de vicaris als het ware tot een farce, doordat zij aan de al eerder aanwezige pater-missionaris van hun eigen orde een hulpmissionaris verbonden; zodra dat gerucht over de komst van een missionaris van de clerus was geluwd, riepen zij de hunne onmiddellijk terug. De missionaris die juist door de clerus was uitgezonden hielden zij op slinkse wijze buiten alle zaken. Zij deden hun best hem weg te werken, zoals de gebeurtenissen hebben aangetoond: dat is mij immers overkomen.

Want niet de onkatholieken, maar juist de katholieken die de aanhang van de paters van de orde van Jesuiten vormden, zorgden dat ik werd verwijderd. Ik voel mij gedrongen niet zonder bewijzen, maar met alle zekerheid, zij het tot mijn spijt te verklaren dat de paters zelf hun aanhang ophitsten mij weg te werken.

Stadsbestuurders die mij zeer toegedaan zijn, hebben bevestigd dat zij genoodzaakt werden mij te verjagen ten gevolge van de pressie van de Jesuiten en de rijke katholieken uit hun aanhang. Dezen verklikten tot tweemaal toe bij de juridische magistraat dat ik een godsdienstoefening hield. Zij wezen hem mijn huis aan, dat dezelve nog onbekend was. Door die aanklacht hebben zij mij gedwongen tot vluchten en bovendien financiële schade veroorzaakt. Dat gebeurde tenslotte, nadat ik zes jaar op dezelfde plaats verwaarloosde burgers en armen naar vermogen had gediend. Zij dwongen mij, een gebroken man door de aanhoudende molestaties en door ziekte, de stad zelf en het eiland Walcheren te verlaten. De missionaris die zij wegens mijn komst aan de al aanwezige pater hadden verbonden, riepen zij direct na mijn vertrek terug.

Dat dit alles waar is, kan ik naar waarheid getuigen en getuig ik,

Ondertekend : Amandus van Nispen, voormalig
pastoor, kathedr, van Petrus, Middelburg.

Ik verklaar dat beide copieën in overeenstemming zijn met hun originelen,

B. Pesser, secretaris.